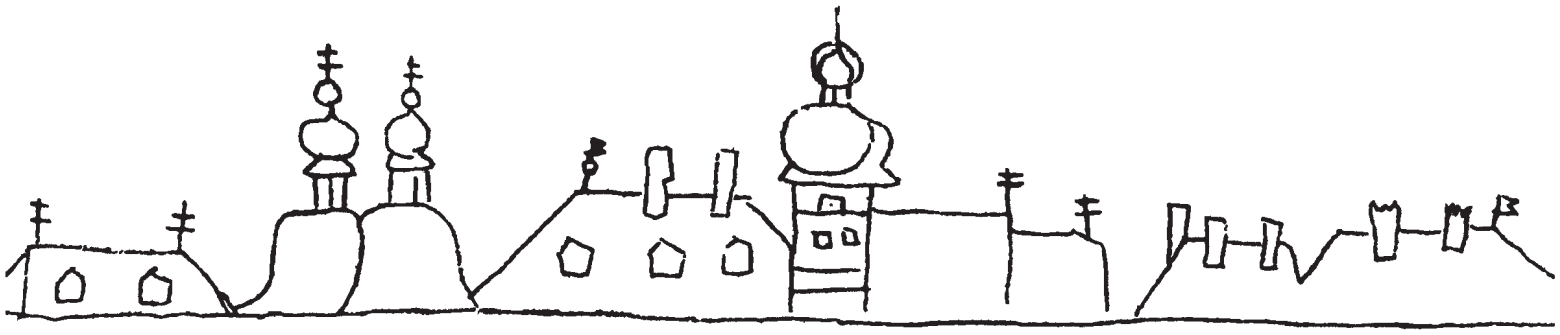

Krajský pamiatkový úrad Trnava

Pamiatky Trnavy a Trnavského kraja 24

Trnava 2021

OBSAH

Seminár sv. Štefana – Stephaneum v Trnave po pamiatkovom výskume ..... 3 – 12
St.-Stephanus-Seminar – das Stephaneum zu Tyrnau (Trnava)
nach der Durchführung denkmalkundlicher Erforschung
Mgr. Marian Havlík – Mgr. Elena Sabadošová
privátni bádatelia, marian.havlík@chello.sk; elena.sabadosova@gmail.com

Suterény Seminára sv. Štefana ako zdroj poznania stredovekej zástavby
na križovatke významných trnavských komunikácií ..... 13 – 24
Die Untergeschosse des St.-Stephanus-Seminars (Stephaneum) als Erkenntnisquelle
für mittelalterliche Bebauung an der Kreuzung bedeutender Tyrnauer Verkehrswege
Ing.arch. Jaroslava Žuffová, CSc.
privátna bádateľka, jzuffova@gmail.com

Historická výpoveď krovu Seminára sv. Vojtecha – Adalbertínum v Trnave ..... 25 – 32
Der Dachstuhl des St.-Adalbert-Seminars (Adalbertinum) zu Tyrnau (Trnava)
und seine historische Bedeutung
Mgr. Daniela Zacharová, PhD.
Pamiatkový úrad Slovenskej republiky, Pro Monumenta Trnava, zachar.daniela@gmail.com

Objav ľadovne na parcele domu na Jeruzalemskej ul. č.41 v Trnave ..... 33 – 38
Entdeckung eines Eiskellers im Haus Jerusalemstraße 41 in Tyrnau (Trnava)
Ing.arch. Jaroslava Žuffová, CSc.
privátna bádateľka, jzuffova@gmail.com

Lengyelský sídliskový objekt a mestská priekopa na Zelenom kríčku č. 4 v Trnave ..... 39 – 44
Ein Siedlungsobjekt der Lengyel-Kultur und der Stadtgraben in der Straße
„Zelený kríčok“ in Tyrnau (Trnava)
Mgr. Andrej Žitňan – Mgr. Lenka Horáková
AA Avala s.r.o., andrejzitnan@gmail.com; horakova.len@gmail.com

Ignác Alpár a István Möller, projektanti zámku Smolenice ..... 45 – 50
Ignác Alpár und István Möller, Projektakten des Schlosses Smolenitz (Smolenice)
Vladimír Gondáš
privátny bádateľ, vgondas@centrum.sk

Marian Havlík –
Elena Sabadošová

Seminár sv. Štefana – Stephaneum v Trnave po pamiatkovom výskume

Úvod

Pamiatkový, architektonicko – historický a umelecko – historický výskum interiéru a dvorových fasád objektu známeho ako Seminár sv. Štefana – Stephaneum, ktorý realizovali autori článku v roku 2020, nadviazal na výskum uličných fasád vykonaný na konci prvého decénia 21. storočia.[1] Ak pominieme v mnohom zaujímavú podobu fasád (**obr.1,2**) orientovaných do ulíc Halenárska a Ul. M. Schneidera Trnavského, [2] poskytol výskum fasád základnú informáciu o existencii častí stredovekej stavebnej hmoty, lokalizovanej najmä do severozápadnej časti dnešného štvorkrídlového objektu s predĺženým južným krídlom. Výskumom v roku 2020 sa postupne odkrývala stavebná história Seminára sv. Štefana, ktorého ranú fázu až po súčasnosť preklenuje približne sedem storočí.

Z histórie

Archívny výskum pre potreby pamiatkového výskumu spracovali Peter Kučera a Peter Buday. Peter Kučera si všíma zmeny vlastníctva parcely (parciel) v jadre Trnavy, na ktorej (ktorých) bola začiatkom 18. stor. postavená baroková budova Seminára sv. Štefana kráľa (Stephaneum). Vývoj vlastníckych vzťahov sleduje od roku 1556 do roku 1713, kedy František Esterházy predáva svoj mestský palác Ostrihomskej kapitule pre účely budúceho seminára.[3] Podľa Kučerových zistení na mieste dnešnej budovy pôvodne stáli dva navzájom susediace domy, patriace podľa registrov z roku 1556 istému Sawarymu. V roku 1561 dom, susediaci z južnej strany s domom šľachtica Krištofa Zavaryho, kúpil ostrihomský arcibiskup Mikuláš Oláh. Meniacimi sa vlastníckymi vzťahmi sa objekt postupne stáva majetkom viacerých šľachtických rodov a osôb. V rokoch 1631/1632 je vlastníkom ostrihomský kanonik a vikár Imrich Lósy, v roku 1637 získal objekt palatín Mikuláš Esterházy a následne sú vlastníkmi domu jeho potomkovia. Z nich posledný majiteľ, neskorší chorvátsky bán František Esterházy, vlastnil trnavský „palác“ do roku 1713, kedy sa ho rozhodol predať Ostrihomskej kapitule a časť získaných prostriedkov z predaja daroval cirkvi. Následne – 10. mája 1724, sa konala obhliadka východne susediaceho domu, zrejme uskutočnená v súvislosti s plánovanou prestavbou a rozšírením Stephanea na plochu jeho parcely. Zásadná prestavba bývalého Esterházyovského paláca pre účely seminára sa realizovala v období 1713 –1718, čo možno usudzovať z porovnania inventárov z rokov 1715 a 1718.[4] Pisateľ staršieho zoznamu z roku 1715 eviduje miestnosti: izbu prefekta seminára, izbu medzi múzeom (kabinetom, knižnicou) a izbou prefekta (kde opisuje šesť starých okien, skriňu s knihami, 40 obrazov – grafík, možno grafík na papieri a v rámoch, 10 malieb v rámoch), komoru prefekta, múzeum, dormitár, chodbu. Ďalej sa spomínajú sklady, predsieň pivnice, druhá a tretia pivnica, izba kuchára, kuchyňa, refektár, izba služobníctva, stará kuchyňa, dreváreň pred refektárom a dolná sála. Druhý záznam z roku 1718 je podstatne obsažnejší a podrobnejší. Ako prvú opisuje prefektovu rohovú izbu, v ktorej bolo 10 dvojitých, zasklených okien. Strop izby zdobili štukové ornamenty, podlaha bola tehlová. V komore patriacej k prefektovmu bytu sa nachádzalo jedno veľké za-

Obr. 1. Obnovená fasáda Stephanea orientovaná do Halenárskej ul., autor: Ľuboš Repta, zdroj: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/5/5d/Trnava_historick%C3%A1_univerzita_06_01.jpg

sklené okno do ulice (ad Plateam), chránené železnou mrežou pre bezpečnosť v nej uchovávaných vecí. Treťou opisovanou miestnosťou je nová palota (Palatium Novum). Na jej stenách viseli novo namaľované podobizne prvého zakladateľa, arcibiskupa Mikuláša Oláha a druhého, kardinála Petra Pázmánya. Galériu arcibiskupov dopĺňal portrét Juraja Szécsényiho. Štuková výzdoba stropu vznikla na náklady emeritného prefekta, podlaha bola vyložená tehlami. Palota mala dva vstupy so zelenými dverovými výplňami, jeden z nich viedol do malého múzea (Musaeum parvum). Malý dormitár mal strop zo starých trámov a dve zasklené okná. Zelenými závesmi kryté okná v izbe chorých smerovali do chodby a do susednej kaplnky. Odtiaľto mali do podkrovia viesť staré, ale od čias požiaru obnovené schody. Dvere do podkrovia boli celé oplechované. V novej kaplnke s maľovaným trámovým stropom stál nový drevený oltár s krížom a maľovaným antependiom v striebornom ráme. V múre bola zabudovaná knižnica. V stenách sa otvárali štyri veľké okná, priestor vykurovali zelené kachle. Na oltári (?) visel obraz sv. Trojice a sv. Štefana, patróna Uhorska. V tom istom priestore dostalo miesto staré oratórium, zrejme prenosný oltár so starým vyrezávaným krucifixom. Kaplnka mala doskovú podlahu. Autor inventára charakterizoval strop vo veľkom dormitári ako starý. Nad vstupom do spálne bolo malé okno (svetlík) zasklené starým sklom. V závere chodby, pri izbe a komore prefekta sa malo nachádzať schodisko do podkrovia. Na stenách chodby viselo 22 obrazov a mapa Uhorska. Inventár rozlišuje dve chodby: starú s kamennými stĺpmi a kamenným zábradlím a novú, s drevenými stĺpmi a zábradlím. V schodiskovom priestore stálo oratórium s jedným kľakadlom a veľkým obrazom sv. Štefana kráľa so sochami Ukrižovaného s Pannou Máriou (Pieta?). Zrejme súčasťami tohto oratória boli relikviárové schránky na spôsob obrazov a staré maľované antependium. Azda vedľa hlavného portálu, resp. prejazdu situovali priestory dvoch skladov, či komôr (dispensa), veľkej a menšej. Veľká mala sedem starých okien, menšia štyri. Vstup do tejto miestnosti mal dvojitú výplň, vonkajšie krídlo bolo natreté na zeleno. V prejazde bol vytvorený kamenný žľab s vyústením na ulicu. Izba služobníctva mala jedno okno, jeden starý a druhý, nový vstup. V poslednej izbe vedľa studne boli dve nezasklené okná, dvere sem preniesli z poschodia, ohnisko prerobili z pece (?). Kapitula dala obnoviť aj maštale, čo znamenalo stavbu dvoch nových drevených stien a brány, priestor mal byť zastropený trámovým stropom (štvorhranné dubové trámy ležali v tom čase pripravené za maštaľou). Z nádvoria domu viedol malý portál „do kostola“. Stál tu chliev a tiež dielňa rezbárov či stolárov. Na záver súpisu sa spomínajú pivnice (záhradná vínna a druhá s novým schodiskom), kuchárova izba, jedáleň s piatimi oknami, zelenými kachľami, malým oltárom pre služobníctvo a starými obrazmi na plátne a napokon komora pri refektári.

Obr. 2. Obnovená časť fasády Stephanea orientovaná do ulice M. Sch. Trnavského, foto: E. Sabadošová.

Posledný skúmaný inventár datovaný rokom 1777 eviduje byt prefekta so štyrmi oknami, strednú izbu, tretiu izbu, špirituálovu izbu, komoru, izbu viceprefekta, múzeum, kaplnku so sakristiou, hornú chodbu, izbu chorých, izbu grófa Hallera, dormitár, dolnú chodbu, izbu služobníctva pri izbe kľúčiara, refektár, kuchyňu, stajne, pivnice a sklady. V podkroví boli uložené mreže na okná prefektovej izby a noviciátu, nachádzali sa tu fragmenty kachlí a rôzne sochy i obrazy.

Seminár sv. Štefana pôsobil v budove do roku 1782, kedy ho presunuli do Bratislavy. Z objektu sa stala invalidovňa pre vojenských vyslúžilcov. Pravdepodobne práve z jozefínskeho obdobia pochádzajú výkresy uchovávané v zbierkach katedrálnej knižnice v Ostrihome. Prvý výkres má atypický formát, tvorí ho pás štyroch, pôvodne samostatných listov, ktoré zachytávajú priečelia seminára sv. Vojtecha (Adalbertinum), tzv. červeného kolégia (Rubrorum), seminára Panny Márie, šľachtického konviktu a napokon samotného Stephanea. Spomenutý výkres nie je datovaný, ani signovaný, dá sa predpokladať, že ide o diela jedného autora. Výkresy – azda len s malými odchýlkami – dokumentujú existujúci stav, nič nenaznačuje, že by šlo o návrhy.

Ich pôvod nám nie je známy, mohli však byť vyňaté z materiálov trnavských seminárov.

Zbierka plánov arcibiskupského a kapitulského archívu v Ostrihome uchováva mladšie výkresy, pôdorysy nadzemných podlaží seminára (v tom čase vikariátu) datované rokom 1885, podpísané ostrihomským staviteľom Jánom Prokopom, správcom arcibiskupských majetkov (?) a podnikateľom, zodpovedným za realizáciu stavebných úprav.[5]

Obnova seminára v rokoch 1963 – 1964

Okresný detský domov v Trnave už v roku 1961 predstavil návrh obnovy Stephanea v rozsahu opráv fasád, výmeny okien na poschodí a opráv múru zo strany susednej, južne ležiacej parcely po zbúraní jej objektu. V apríli 1963 vznikol prvý Zámer na generálnu opravu pamiatky. Dokument charakterizoval jej stav ako narušený, zhnila časť prvkov krovovej konštrukcie, strešná krytina bola poškodená, južný štít strechy zostal po demolácii susednej stavby otvorený. Klampiarske prvky chýbali, alebo sa nachádzali v dezolátnom stave. Chýbala časť okien, takmer všetky výplne boli poškodené. Zatekanie a poruchy v kanalizačnom potrubí spôsobovali praskliny v klenbách miestností na prvom podlaží. Vnútorné omietky sa pod vplyvom zvýšenej vlhkosti zadržiavanej i olejovým náterom odúvali a zasoľovali. Zámer počítal s rozobratím trhlinami oslabeného južného múru a jeho opätovným postavením, vrátane štítu. Povrch múru mal byť vyrovnaný a hladko omietnutý, mala sa sem dotiahnuť aj korunná rímsa z priečelia (toto nebolo realizované, poznámka autorov). Okrem týchto krokov sa prvá fáza generálnej obnovy mala zamerať na opravy krovu, strechy a kanalizácie. V pláne bola obnova izieb chovancov, kúpeľne, bytu riaditeľa detského domova a otvorený štít. Pamiatkový ústav mal zabezpečiť dokumentáciu a rozpočty reštaurátorských prác a dať návrh na využitie bývalej kaplnky, ktorá sa dovtedy využívala ako sklad šatstva. Generálna obnova začala v júli 1963, súčasne boli cez dodávateľskú organizáciu Dielo objednané reštaurátorské práce, zahŕňajúce obnovu hlavného portálu, barokového stropu v spoločenskej miestnosti na poschodí a štukovej výzdoby prejazdu, chodieb a schodiska. Reštaurátorský návrh spolu s cenovou kalkuláciou pripravil kolektív Jána Rybárika. Portál a jeho sochársku zložku pokrýval cementový náter, zanesený prachom a vrstvou uhlíku. Podstavce reliéfov boli doplnené tehlami a rozpadávajúcimi sa cementovými plombami. Figúram chýbali niektoré detaily. Sokel a okopníky praskali, silná cementová vrstva však bránila zisteniu menších kazov a úbytkov. Strop v spoločenskej miestnosti bol prehnutý a čiastočne uvoľnený, hrozil pád plochy v rozsahu asi 5 m^2 v strede. Modeláciu štúk deformovali početné vrstvy farebných náterov, niektoré partie boli viacnásobne a nahrubo doplnené. Maľby symbolov v zrkadlách premaľovali alebo rovno odstránili. Aj pôvodné formy štukovej výzdoby v prejazde, v chodbách a na schodisku sa strácali pod mladšími nánosmi, kolaudácia reštaurátorských prác sa konala v novembri 1964.

Architektonicko – historický a umelecko – historický výskum

Pre samotný výskum z hľadiska možností obsiahnuť, či už vizuálne alebo sondážou, čo najviac zo stavebnej substancie, bola dôležitá skutočnosť, že objekt bol prázdny – bez využívania už niekoľko desaťročí, pričom časť omietok najmä na prízemí západného, južného a severného krídla bola do určitej výšky odstránená plošne až na murivo. Súbežne, na začiatku druhého decénia 21. storočia, boli v podstatnej časti priestorov prízemia a prvého poschodia odstránené novšie podlahy, čím sme získali ľahší prístup (po odstránení novších násypov) k rubu takmer všetkých klenieb suterénov a niektorých klenieb prízemia. Uvedené práce (odstránenie omietok a podláh) boli realizované na základe odporúčania v posudku zavlhnutia objektu.[6] Tento stav umožnil dôsledné preskúmanie murív a ich príslušnosť k jednotlivým stavebným etapám.[7] Zároveň takéto odkrytie povrchov murív odhalilo množstvo sekundárnych zásahov vrátane menších, v zásade iba lokálnych a utilitárnych úprav, prípadne opráv degradovaného muriva a omietok. Už po počiatočnej analýze nám bolo jasné, že nie všetky zásahy sa budú dať priradiť ku konkrétnym stavebným etapám. Dôvodom bolo časté sekundárne uplatnenie stavebného materiálu zo starších etáp, pravdepodobne tiež používanie stavebného materiálu z iných objektov. Len pre ilustráciu zložitosti identifikácie odkrytých hmôt uvádzame skutočnosť, že napr. pri niektorých deliacich priečkach medzi miestnosťami sme identifikovali murivá z viacerých časových období.

Nakoniec sme identifikovali len podstatné úpravy objektu (objektov), ktoré sme vrátane murív suterénov[8] pričlenili k 14 stavebným etapám. Z nich šesť etáp je stredovekých, zaradených do časového rozpätia od prelomu 13./14. stor. až po obdobie konca 15. storočia, s možným presahom do prvej pol.16. stor. V nadzemných murivách sme nezachytili v sondách všetky v suterénoch klasifikované stredoveké murivá. Niektoré z nich, ktoré sme priradili ku stavebnej etape zistenej v priestoroch suteré-

Obr. 3. Nález povrchovej úpravy režného tehlového muriva škárovaním na severnej stene poschodia, v miestnosti nad prejazdom (m. č. 2.08), foto: E. Sabadošová.

Obr. 4. Čiastočne odkrytý uzáver dvojitej sedílie vo východnej časti severnej steny prejazdu (m. č. 1.01), foto: J. Žuffová.

nu, majú v nadzemnej časti odlišný rozmer tehál a odlišnú ložnú maltu. Toto je podľa nášho názoru možné interpretovať odlišnou materiálovou skladbou v nadzemných podlažiach stredovekých častí domu – domov, prípadne ako následnú stavebnú činnosť s miernym časovým posunom oproti časovému klasifikovaniu suterénov.

Stredovek, 1.pol.14. – 15. stor.

Stredoveké murivá na prízemí sú sústredené do severnej časti západného krídla a do západnej časti severného krídla. Do najstaršej stavebnej etapy sme zaradili juhovýchodné nárožie domu z prelomu 13./14. stor. s časťou južnej a východnej steny. Kamenná obruba zistená v murive bola identifikovaná ako možný zvyšok primárneho okenného otvoru s jednoduchou drevenou záklopkou, zapadajúcou do pravouhlého výžľabku. Exteriér domu bol omietnutý (opakovane) bielym vápenným náterom. Predĺženie tejto – najstaršej časti objektu – západným smerom z obdobia datovaného do prvej pol. 14. stor. je okrem suterénu sondami zachytený aj v murivách prízemia dnešného severozápadného nárožia. Vznikol tak pôdorysne obdĺžnikový dom pozdĺž Ulice M. Schneidera Trnavského, t.j. v línii východ – západ. K následnému rozšíreniu domu dochádza až okolo pol. alebo po pol.14. stor. a to pridaním stavebnej hmoty k južnému obvodovému múru staršieho domu v jeho západnej časti. Na tomto mieste je nutné konštatovať, že iba v jednom prípade sme identifikovali stredoveké murivo až v úrovni poschodia, a to v miestnosti nad dnešným prejazdom. Južné líce jej bočnej severnej steny sa ukázalo ako pôvodne režné, so škárovaním (s úpravou malty v ložných škárach). Táto štvrtá stavebná etapa pochádza približne z pol.14. stor.(**obr.3**)

Obr. 5. Odkrytá časť jednoduchej sedílie v západnej časti severnej steny prejazdu (m. č. 1.01), foto: J. Žuffová.

V prízemí sme na totožnej – severnej stene prejazdu v rámci sond nezistili prítomnosť škárovaného muriva, čo však môže byť v dôsledku obmedzenej možnosti sondáže a zároveň radikálnych prestavieb tejto steny. Odkryli sme ale dvojicu segmentovo uzatvorených sedílií blízko oboch okrajov steny, z ktorých západná sedília je solitérna a východná minimálne dvojitá (nevylučujeme ani existenciu sedílie trojitej).(**obr.4,5**)

Takmer polovica zachovaného oblúka západnej niky dvojitej sedílie dáva priestor pre vyjadrenie predpokladanej šírky jednej niky dvojitej sedílie v rozsahu cca 100 cm. Vďaka zachovaným zadným stenám poznáme aj hĺbku sedílií, ktorá bola 30 cm. V sonde nebola zachytená hmota stredového piliera, a preto ako možný vyznieva tiež variant dvojitej sedílie bez stredového piliera s ukončením v styku záklenkov v podobe jednoduchej konzoly. Prítomnosť sedílií logicky naznačuje na existenciu stredovekého prejazdu v polohe dnešného prejazdu. Murivo južnej steny prejazdu pochádza však z mladšej vývojovej fázy, po-

dobne ako vyústenie okienka suterénu v južnej stene prejazdu. (**obr.6**)

Uvažovanie o type stredovekého prejazdového domu tak naráža na zjavné limity. Z aspektu typológie ostáva otázka podoby stredovekého prejazdu otvorená. Sedílie na severnej stene a stredoveký vetrací otvor zo suterénu na protiľahlej stene poukazujú na jednoznačnú prítomnosť prejazdu v 5. stavebnej etape, ktorú datujeme na prelom 14./15. stor. Existencia staršieho prejazdu len so sedíliami, ktorý by patril iba domu na severnej parcele je ale veľmi pravdepodobná. Vybudovaním prejazdu až po bočnú stenu domu na susediacej južnej parcele ukončili vývoj uličného krídla severného domu, pričom funkčne severná aj južný dom zostali samotnými objektmi. Neskôr boli dispozične aj funkčne oba domy spojené do jednej stredovekej parcely.[9]

Murivá zo stredovekých etáp a následnej etapy datovanej do obdobia prvej pol.16. stor. boli výskumom lokalizované v obmedzenom rozsahu, s prevažujúcim charakterom utilitárnych zásahov, ktoré sa sústredili na úpravy okenných a dverných otvorov, premurovanie poškodených starších murív a podobne.

Medzi touto stavebnou etapu a nasledujúcou, ktorú sme zaradili do obdobia pred pol. 17. stor. je časový úsek približne jedno storočie. Archívny výskum podáva obraz o pomerne častých majetkových zmenách, avšak bez informácií o možných súvisiacich prestavbách domu. Je nepochybné, že tento storočný časový úsek mohol, a pravdepodobne aj bol v znamení istých úprav, ktoré mohli meniť pôdorysnú podobu domu a jeho architektonické detaily. Práve na úrovni prízemia sme pod odkrytými podlahami našli krátke úseky muriva, ktoré bolo ťažké až nemožné pričleniť ku niektorej zo starších stavebných etáp, prípadne ich definovať ako samostatnú stavebnú etapu.

Barok, okolo pol. 17. stor.

V hmote sa pomerne výrazne presadila až úprava realizovaná okolo roku 1649 (rámcové datovanie), kedy dom vlastnila rodina Eszterházy. Do tohto časového úseku – aj s prihliadnutím na výskum uličných fasád – sme zaradili stavebnú úpravu prejazdu. Dovtedy mal prejazd rovný strop, prípadne klenbu, ktorá zanikla a bola nahradená klenbou jestvujúcou počas následných stavebných úprav. K typologickej charakteristike muriva tejto stavebnej

Obr. 6. Nález pivničného okna v južnej stene prejazdu (m. č. 1.01), foto: M. Havlík.

etapy sa veľmi približuje traktový múr medzi m.č. 1.06 a 1.02, obostavaný následne mladším murivom, ako aj murivá časti východného krídla na prízemí, ktorým podľa nás dochádza k rozšíreniu domu vo východnej časti. Sťaženie presnejšej identifikácie týchto murív vyvolávajú prímurovky mladším barokovým murivom.

Majetkové pomery voči domu a jeho častiam a najmä rodinné vzťahy na konci 17. stor. neumožňovali

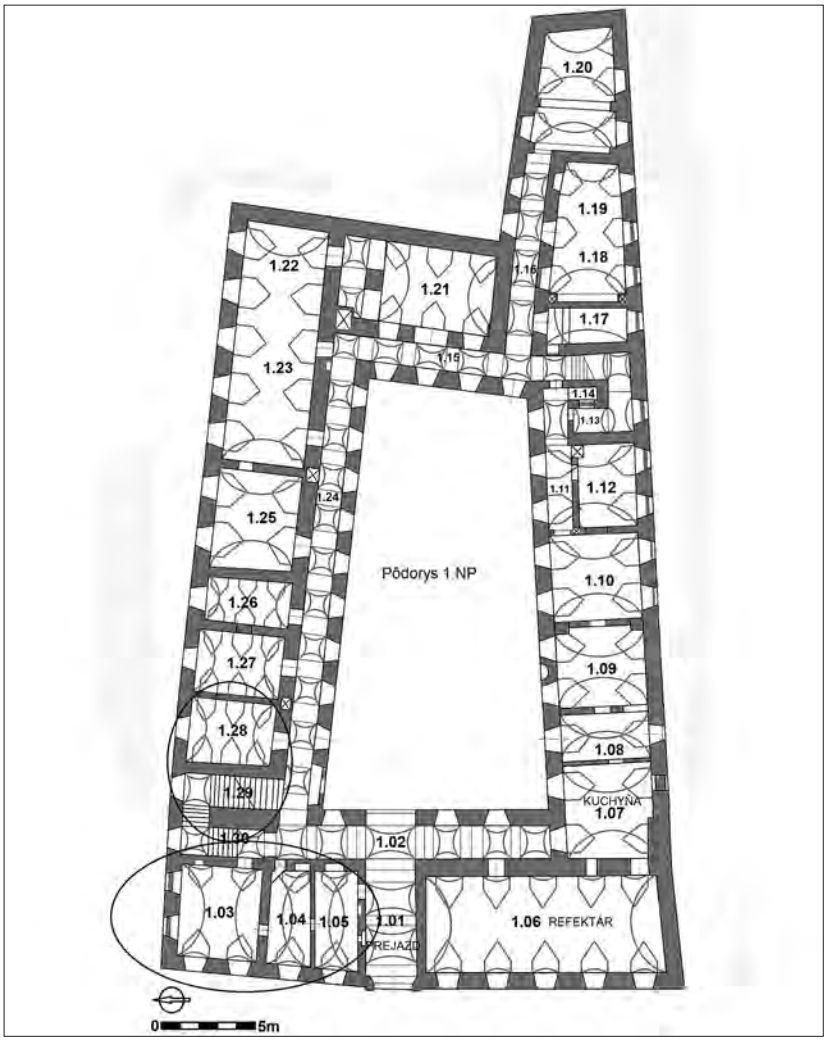

Obr. 7. Pôdorys 1.NP – súčasný stav s vyznačením miesta zachovaných najstarších stredovekých murív.

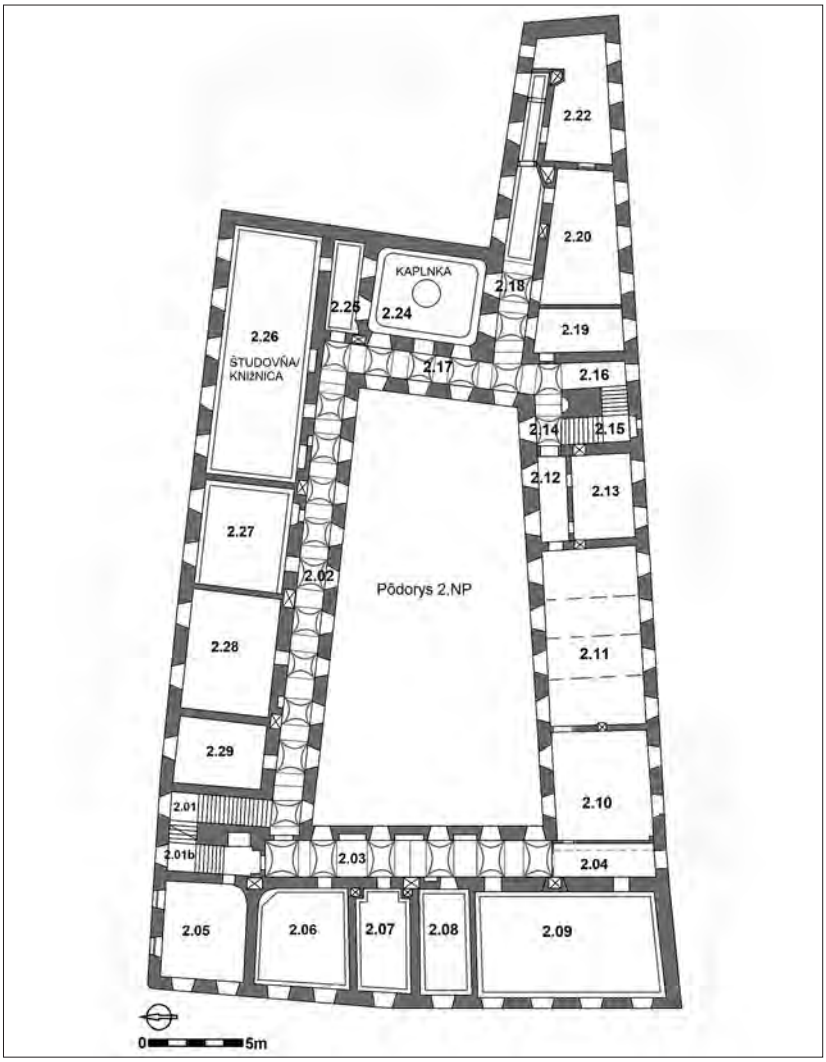

Obr. 8. Pôdorys 2.NP – súčasný stav.

Obr. 9. Chodbový trakt, foto: P. Ďurko.

Obr. 10. Zaklenutie prejazdu, pohľad od východu, foto: P. Ďurko.

rodine Eszterházy podnikať väčšie stavebné zásahy. Výskum odkryl iba parciálne zásahy, z hľadiska dispozičného niekde vznikajú nové dverné otvory, inde sú takéto otvory naopak zamurované.

Baroko, začiatok 18. stor.

Považujeme za možné až pravdepodobné, že rozsah následnej barokovej stavebnej etapy, datovanej do obdobia rokov 1714 až 1724 prekryl (odstránil ?) aj ďalšie a možno zásadnejšie úpravy z predchádzajúceho obdobia. František Eszterházy už ako jediný vlastník domu sa rozhodol v roku 1713 odpredať tento svoj majetok cirkvi. Tým začína deviata stavebná etapa, ktorá určila pôdorysný rozsah a architektonickú podobu objektu, v mnohých rysoch zachovanú až do súčasnosti a to v exteriéri aj v interiéri.

Obr. 11. Bývalý refektár (m.č.1.06), severozápadný pohľad, foto: E. Sabadošová.

Po desať rokov trvajúcich stavebných úpravách vzniká rozsahom aj funkciou nový objekt – Seminár sv. Štefana (Stephaneum). Autor stavby nie je archívne doložený. Na základe podobností s viedenským palácom Kinských, predpokladáme, že patril k okruhu architekta J. L. Hildebrandta.

V roku 1724 po obhliadke susedného domu východne od seminára (dnešný dom na Ul. M. Sch. Trnavského 6) a po následnom odkúpení

južnej časti jeho parcely bola táto časť pričlenená ku semináru a dnes predstavuje akýsi výbežok – apendix južného krídla smerom na východ. Stavebné úpravy v tomto období sú zásadného charakteru. Po ich ukončení vzniká dvojpodlažný štvorkrídlový objekt, ktorého nepravidelný obdĺžnikový, až lichobežníkový pôdorys limituje línia Ulice M. Sch. Trnavského na severnej strane a parcelné hranice starších domov na južnej strane objektu.(**obr.7,8**) Prestavaný alebo novo postavený je chodbový trakt orientovaný do vnútorného dvora v rozsahu oboch nadzemných podlaží východného, severného a západného krídla. Chodbový trakt a všetky miestnosti prízemia zaklenuli, na poschodí bol zaklenutý iba chodbový trakt a kaplnka. Starý prejazd, ktorý, ako sme uviedli, vznikol už v stredoveku, zostal v pôvodnej pozícii zachovaný, dostáva však novú klenbovú konštrukciu. (**obr.9,10**) Ako pendant prejazdu v západnom krídle vzniká v náprotivnom (východnom) krídle široký otvor vedúci z dvora do vnútorného priestoru. Tieto dva široké otvory sú zároveň jedinými otvormi, ktorými je v tomto období sprístupnený zo strany interiéru vnútorný dvor.

Aj vďaka maľbám v zrkadlách klenby vieme s určitosťou označiť priestor refektára a susediacu miestnosť kuchyne. Izby seminaristov a vyučovacie miestnosti boli sústredené do oboch podlaží severného krídla, pričom ich dopĺňali kabinety, byty a účelové miestnosti pre zabezpečenie chodu seminára. Na poschodí východného krídla vytvorili kaplnku pre potreby seminára. Súčasťou stavebných úprav bolo tiež zjednotenie úrovne podláh prakticky v celom seminári.

Reprezentačné priestory boli obohatené štukovou výzdobou a nástennými maľbami, realizovanými minimálne vo dvoch etapách – barokovej po výstavbe objektu a rokokovej. Štukové rámy vymedzujú maliarske obrazce v bývalom refektári na prízemí západného krídla. (**obr.11**)

Štuková ornamentálna výzdoba je zachovaná v chodbových traktoch západného a severného krídla a na schodisku v západnej časti severného krídla. (**obr.12**)

Jemnou barokovou štukatúrou je pokrytý strop v koncovej (východnej) miestnosti na poschodí.(**obr.13–14**) Predpokladáme, že v tejto miestnosti mohla byť umiestnená študovňa alebo knižnica, ktorú neskôr využili na divadelné predstavenia. Náš predpoklad vychádza aj zo zachovanej knižničnej skrine – hoci už mladšej novogotickej – vloženej do jednej zo stien. Štýlové riešenie a kompozičné danosti dovoľujú charakterizovať štukovú výzdobu ako umelecký prejav rešpektujúci a do-

Obr. 12. Stropná výzdoba schodiska, foto: P. Ďurko.

Obr. 13 Štukový strop (m. č. 2.26), foto: E. Sabadošová.

Obr. 14 Štukový strop (m. č. 2.26), detail, foto: E. Sabadošová.

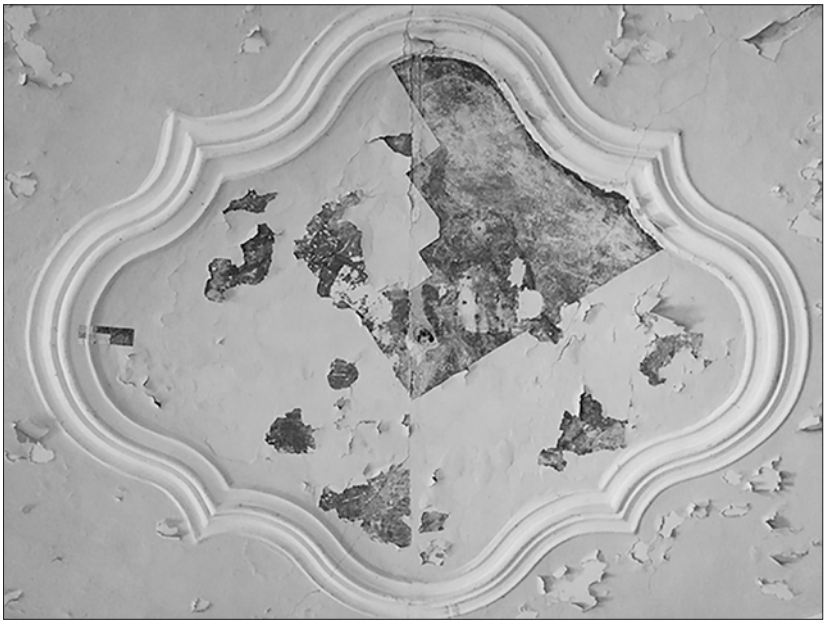

Obr. 15 Bývalý refektár (m.č.1.06), odkrytá maľba na klenbe so sv. Štefanom, foto: E. Sabadošová.

pĺňajúci danosti barokovej architektúry objektu. Ornamentika je symetrická, v konečnom dôsledku vytvára dekoratívne „vzdušnú“ výzdobu. Ornamenty vychádzajúce z dobových vzorov, štukatérski majstri modifikovali a variovali do originálnych tvarov, obohacujúc tak zaužívané schémy, podporené tu osobitým rukopisom.

Maliarska výzdoba bola jednoznačne identifikovaná v priestore historického refektára. V stropných zrkadlách lemovaných štukovými rámami presvitajú spod sekundárnych náterových vrstiev fragmenty pôvodných malieb. V jednom zo zrkadiel je znázornený motív s kľačiacim sv. Štefanom.(**obr.15**) Originálnu hodnotu predstavuje maľba v interiéri kaplnky, prezentovaná a zachovaná v celom rozsahu jej interiéru. Maľba pokrýva časť stien a celú plochu klenby. Architektúra tu prestáva byť bariérou, maľba svojimi prostriedkami vytvára vlastné prostredie využívajúc poznatky geometrickej perspektívy a priehľadov. Radikálny barokový expresionizmus s exaltovanými gestami a výrazmi v tvárach už ustupuje reflektujúc pozície klasicizmu, čo umožňuje prikloniť sa k datovaniu maľby do poslednej tretiny 18. stor. Ikonograficky predstavuje maľba na klenbe kaplnky sv. Trojicu s anjelským chórom. Figurálne kompozície sú včlenené do troch samostatných obrazcov, evokujúcich nebeské prostredie, ktoré s oblakmi vstúpilo priamo pod klenbu kaplnky. Osobité je členenie maľby, pri ktorom je sv. Trojica prezentovaná v dvoch samostatných výjavoch. Na severovýchodnej strane kupoly sedí na oblakoch zmŕtvychvstalý Kristus, pred ktorým kľačí Panna Mária. (**obr.16**) Dvojicu adorujú okrídlené hlavy detských anjelov a na východnej strane anjel – eféb. Juhovýchodná časť kompozície predstavuje Boha Otca sediaceho na oblakoch, so žezlom v ruke. Pravou rukou ukazuje dohora smerom k Holubici –

Obr. 16 Kupola kaplnky (m. č. 2.24), s figurálnou maľbou, detail s výjavom Panny Márie kľačiacej pred Ježišom Kristom, foto: E. Sabadošová.

Duchu Svätému, letiacemu nad hrotom výseče východného okna. Oblaky nesú dvaja anjeli – efébi, v oblakoch sú tiež adorujúce postavičky – anjeli putti a okrídlené detské hlavy. Oproti kompozíciám s Najsvätejšou Trojicu a Pannou Máriou, sedí na západnej strane na oblakoch chór muzicírujúcich anjelov s hudobnými nástrojmi. Traja strední predstavujú efébov s hudobnými nástrojmi. Pred nimi letiaci putti, drží zvitok s notami a nápisom SANCTUS. Anjel putti na južnej strane drží zvitok s notami a rovnakým nápisom, zároveň trúbi na trúbke. Na severnom okraji sedia na oblakoch dvaja putti, jeden bubnuje na bubny a druhý drží zvitok s notami, tiež s nápisom SANCTUS. V strede kopuly je otvor - okulus tambúru, na klenbe ktorého je namaľovaný priehľad do nebies so žltou žiarou, obkolesenou okrídlenými hlavami anjelov putti.

Ako potencionálny autori maľby v kaplnke sa spomínajú dvaja rakúski maliari – Johann Ignaz Cimbal (1722 –1795) a Josef Winterhalder mladší (25. január 1743 † 17. január 1807). Určenie autorstva však bude potrebovať ďalšie archívne skúmanie a umelecko – historickú analýzu a reštaurátorský výskum, nakoľko pod omietkou na východnej stene bol odkrytý fragment staršej výmaľby. Funkciu seminára mal objekt až do roku 1782, kedy bol sťahovaný do uvoľnených priestorov bratislavského hradu.[10]

19., 20. stor.

V ďalších rokoch sa v priestore Stephanea uvádzajú rôzne funkcie – napríklad invalidovňa pre vojenských vyslúžilcov. V roku 1887 je sem umiestnený chlapčenský sirotinec. V prenesenej forme táto funkcia pretrváva aj v socializme ako Domov mládeže, čo akosi zákonite, vzhľadom na stratu vzťahu ku historickým objektom, predstavovala devastáciu hmoty a stratu slohových architektonických a umelecko –historických detailov. Na základe zákona o reštitúcii cirkevného majetku bol objekt v roku 1997 vrátený cirkvi. Odvtedy až po súčasnosť boli zrealizované pamiatkové výskumy, reštaurované uličné fasády, vymenená strešná krytina, a v celom rozsahu objektu došlo k náhrade utilitárnych okenných výplní za historické typy.

Poznámky

[1]SABADOŠOVÁ, Elena: Informácia o nálezoch na uličných fasádach bývalého Stephanea v Trnave. In: *Pamiatky Trnavy a Trnavského kraja 15, zborník zo seminára,* 2012, 31 – 36.

[2]Reštaurovanie fasád vykonal po spracovaní reštaurátorského výskumu v rokoch 2007 – 2012 Juraj Puškár. PUŠKÁR, Juraj: Seminár sv. Štefana (Stephaneum) v Trnave – reštaurovanie uličných fasád. In: *Pamiatky Trnavy a Trnavského kraja 15, zborník zo seminára,* 2012, 37– 42.

[3]Archívne poznatky sú podrobne zhrnuté v článku: KUČERA, Peter: Historický vývoj vlastníckych vzťahov Stephanea. In: *Pamiatky Trnavy a Trnavského kraja 15, zborník seminára,* 2012, s. 27– 30.

[4]Opis inventárov a archívne údaje z neskorších období spracoval Peter Buday ako súčasť výskumnej dokumentácie pod názvom: Seminár sv. Štefana v Trnave – Stephaneum, Architektonicko – historický a umelecko – historický výskum interiéru a dvorových fasád, časť I., marec - august 2020, str. 233 –237.

[5]Plány sú uložené v archíve Prímási Levéltár Esztergom, Tervrajzgyűjtemény, sign. 1604.

[6]Posudok a návrh na odvlhčenie vypracoval Jozef Bako v roku 2007.

[7]Pre úplnosť je potrebné spomenúť výmenu okenných výplní na objekte. Nové výplne boli vyrobené a osadené na základe samostatného výskumu okenných výplní spoluautorky tohto príspevku Eleny Sabadošovej na prelome prvého a druhého decénia 21. storočia.

[8]Pozri samostatný príspevok Jaroslavy Žuffovej k stredovekým suterénom v tomto zborníku.

[9]Isté pochybnosti o datovaní tejto stavebnej etapy suterénu vyjadrila aj J. Žuffová pri analýze suterénov, aj s prihliadnutím na absenciu datovacích prvkov. K odlišnosti 4.a 5. etapy prispieva teda vari iba mierne odlišný rozmer tehál a charakter ložnej malty, čo by v prípade stavby dvoch samostatných domov realizovaných dvoma stavebníkmi bola úplne prirodzená vec. Tiež spojovacia chodba medzi stredovekými suterénmi pod severnou a južnou časťou západného krídla, vytvorená s veľkou pravdepodobnosťou až v prvej štvrtine 18. stor. naznačuje na možnosť samostatnej existencie stredovekého domu s prejazdom na pôdoryse písmena „L“ prípadne „U“ na severnej parcele už v 14. storočí.

[10]Priestory Bratislavského hradu boli uvoľnené po zrušení miestodržiteľstva a odchode princa a uhorského miestodržiteľa Alberta Sasko –Tešínskeho aj s rodinou do Bruselu, kde sa stal guvernérom Rakúskeho Nizozemska. Hrad už ako majetok eráru bol adaptovaný pre potreby generálneho seminára.

St.-Stephanus-Seminar – das Stephaneum zu Tyrnau (Trnava) nach der Durchführung denkmalkundlicher Erforschung

Die Erforschung der oberirdischen Teile des Gebäudes, durchgeführt in den Monaten März bis August 2020, belegt dessen Bauentwicklung seit der Wende vom 13. zum 14. Jahrhundert bis zur Gegenwart. Gefundene Mauerreste zeigen die Bebauung des Grundstückes bereits im Mittelalter. Die ältesten – mittelalterlichen – Strukturen wurden im Erdgeschoss im Nordteil des Westflügels und im Westteil des Nordflügels identifiziert.

Dort stand ein Haus mit rechteckigem Grundriss entlang der heutigen Mikuláš-Schneider-Trnavský-Gasse (Ulica Mikuláša Schneidera-Trnavského) in Ost-West-Ausrichtung. Zu einer nachfolgenden baulichen Erweiterung kam erst um oder nach der Mitte des 14. Jahrhunderts, und zwar durch Hinzufügung von Strukturen an der südlichen Seitenmauer entlang der heutigen Straße „Halenárska ulica“. Einzigartige mittelalterliche Funde stellen die Sedilien, die in der Nordmauer der heutigen Durchfahrt freigelegt wurden, die Kellerfenster wie auch Fragmente der Oberflächenbehandlung einschließlich des verfugten Ziegelmauerwerks dar. Die Mauerreste der älteren mittelalterlichen Objekte wurden später in die Baukonstruktionen des Esterházy-Renaissancepalais integriert, das Palais wurde um 1649 umgebaut.

Von den klassifizierten 14 Grundetappen der Entwicklung steht erst die achte, barocke Phase aus den Jahren 1714-1724 mit dem Stephaneum-Gebäude in Verbindung, wo ein zweistöckiges, vierflügeliges palastartiges Gebäude mit einem leicht trapezförmigen Grundriss mit Innenhof durch die Verbindung vierer Gebäude entstand und die Fassaden vereinheitlicht wurden (bei der letzten Fassadenrenovierung 2007-2011 wurden die Fassaden erneut farblich differenziert). Der Verantwortliche für den Umbau ist archivalisch nicht belegt. Anhand einiger Ähnlichkeiten mit dem Wiener Palais Kinsky lässt sich vermuten, dass er dem Umfeld des Wiener Architekten Johann Lucas von Hildebrandt (1668-1745) angehörte.

Außer der gut erhaltenen Stuckverzierung gewinnt der Bau an denkmalpflegerischem Wert durch die Malereien, die im vormaligen Refektorium und in der Kapelle gefunden wurden; letztere werden den Barockmeistern Johann Ignac Cimbal (1722-1795) und Josef Winterhalder dem Jüngeren (1743-1807) zugeschrieben. Eine Ausmalung wird gleichfalls für die Decke des östlichen Raums im zweiten Obergeschoss des Nordflügels angenommen.

Abbildungen

Abb. 1. Erneuerte Fassade des Stephaneums zur Straße „Halenárska ulica“, Quelle: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/5/5d/Trnava_historická_univerzita_06_01.jpg, Autor der Aufnahme: Ľuboš Repta.

Abb. 2. Erneuerte Fassade des Stephaneums zur Gasse „Ulica Mikuláša Schneidera-Trnavského“, Foto: Elena Sabadošová.

Abb. 3. Befund der Oberflächenbehandlung des unverputzten Ziegelmauerwerks mit Verfugung an der Nordwand des Obergeschosses im Raum über der Durchfahrt (Raum-Nr. 2.08). Foto: Elena Sabadošová.

Abb. 4. Freigelegter Abschluss einer doppelten Sedilie im östlichen Teil der Nordwand der Durchfahrt (Raum-Nr. 1.01), Foto: Jaroslava Žuffová.

Abb. 5. Freigelegter Abschluss einer einfachen Sedilie im westlichen Teil der Nordwand der Durchfahrt (Raum-Nr. 1.01), Foto: Jaroslava Žuffová.

Abb. 6. Fund eines Kellerfensters im Südwand der Durchfahrt (Raum-Nr. 1.01), Foto: Marián Havlík.

Abb. 7. Grundriss des 1. Obergeschosses – gegenwärtiger Zustand mit Markierung der Stelle der ältesten erhaltenen mittelalterlichen Gemäuer.

Abb. 8. Grundriss des 2. Obergeschosses – gegenwärtiger Zustand.

Abb. 9. Der Durchgangstrakt, Foto: Pavel Ďurko.

Abb. 10. Gewölbe der Durchfahrt, Ostansicht, Foto: Pavel Ďurko.

Abb. 11. Ehemaliges Refektorium (Raum-Nr. 1.06), Nordwestansicht, Foto: Elena Sabadošová.

Abb. 12. Deckenverzierung des Treppenhaues, Foto: Pavel Ďurko.

Abb. 13. Stuckdecke (Raum-Nr. 2.26), Foto: Elena Sabadošová.

Abb. 14. Stuckdecke (Raum-Nr. 2.26) – Detail, Foto: Elena Sabadošová.

Abb. 15. Ehemaliges Refektorium (Raum-Nr. 1.06), ein freigelegtes Gemälde auf dem Gewölbe mit dem hl. Stephanus, Foto: Elena Sabadošová.

Abb. 16. Kapellenkuppel (Raum-Nr. 2.24) mit Figuralgemälde – Detail mit Szene der vor Jesus Christus knienden Jungfrau Maria, Foto: Elena Sabadošová.

Palácová stavba Seminára sv. Štefana (Stephaneum) je situovaná na križovatke Halenárskej ul. a Ul. M. Sch. Trnavského. Dvojpodlažná stavba pozostáva zo 4 krídel obopínajúcich centrálne nádvorie, ktoré lemuje po celom obvode chodbový trakt. Dispozíciu dopĺňa 5. krídlo, vybiehajúce od uzavretého nádvoria smerom na východ v pokračovaní línie južného krídla. (**obr.1**)

Suterénne priestory sa nachádzajú prevažne pod uličným krídlom, ktoré leží pozdĺž Halenárskej ulice a čiastočne zasahujú pod severné – bočné uličné krídlo umiestnené pozdĺž Ul. M. Sch. Trnavského.(**obr.2**) Pivnice tvoria spolu 5 väčších priestorov (označili sme ich A, B, C, D , E) a dve chodby A1 a D1.[1] Spoločný prístup do suterénnych priestorov je vytvorený schodiskom vedúcim z chodby v severnom krídle, obiehajúcej nádvorie v 1. nadzemnom podlaží. Schodisko vedie priamo do suterénu B, ktorý sa nachádza pod severozápadným nárožím objektu. Je to obdĺžnikový priestor s východozápadnou orientáciou, ktorý je zaklenutý novovekou valenou klenbou. Na priestor B nadväzuje smerom do hĺbky parcely, t.j. smerom na východ, suterénny priestor A. Je situovaný pod severným krídlom Stephanea, lemujúcim bočnú uličku Ul. M. Sch. Trnavského. Priestor A je zaklenutý valenou gotickou klenbou a pri juhozápadnom kúte sa nachádza gotický portál ústiaci do novovekej chodby A1. Suterénny priestor C sa primkýna ku bočnej – južnej stene suterénu B a uličnou fasádou smeruje do Halenárskej ulice. Chodba A1 je zaklenutá novovekou valenou klenbou s výsečami, ktoré reagujú na prítomnosť portálov vedúcich do priestorov A a B. Portál, vedúci do priestoru C je umiestnený pod západným čelom klenby. Z priestoru C vedie smerom na juh popod nadzemný prejazd úzka chodba, ktorá ústi do suterénu D, situovanému južne od prejazdu. Je zaklenutá valenou klenbou, pričom v osi svojej dĺžky je klenba podmurovaná širokým spevňujúcim statickým oblúkovým pásom. Suterénny priestor D má tvar obdĺžnika s východozápadnou orientáciu. Na východnej stene sa nachádza krátke schodisko vedúce do chodby D1. Po bokoch schodov je východná stena suterénu D členená novovekými rozmernými odkladacími nikami. Na vyústení schodiska do chodby D1 je osadený kamenný polkruhový portál. Chodba D1 má voči suterénu D zvýšenú podlahu. Nachádza sa pod nadzemným chodbovým traktom. Suterénny priestor E sa pripája na suterén D južným smerom – pozdĺž Halenárskej ul.; priestor však nedosahuje až po južný okraj Stephanea. Je to obdĺžnikový priestor s odkvapovou orientáciu (t.j. je situovaný pozdĺž uličnej čiary) na rozdiel od ostatných suterénov(A-C), ktoré majú voči ulici štítovú orientáciu. Je zaklenutý valenou klenbou s výsečami , s vrcholnicou s rovnobežnou s pozdĺžnymi stenami. Nad východným nábehom je pri juhovýchodnom kúte široká výseč, svedčiaca o tom, že premosťovala veľký, zrejme pôvodný vstupný otvor. Medzi priestormi D a E je dverný otvor s kamenným polkruhovým portálom s lištovým olemovaním.

Suterény sú vybudované z tehlového stavebného materiálu, dnes sú všetky neomietnuté, ale na mnohých plochách stien je na ložných aj styčných škárach prilipnutá dožitá cementová omietka. Všetky podlahy tvorí udusaná hlina.

Analýza stavebného vývoja pivníc Stredovek, 2.pol.13. stor.– začiatok 14. stor.

Stephaneum sa nachádza vo východnej časti historického jadra Trnava na križovatke dnešnej Halenárskej ulice a Ul. M. Sch. Trnavského. Halenárska ulica bola súčasťou cestnej siete už v období pred vznikom mesta. Tvorila južnú polovicu severojužnej komunikácie, prebiehajúcej po úpätí kopca (jej severnou polovicou bola dnešná Hollého ul. s pokračovaním pod

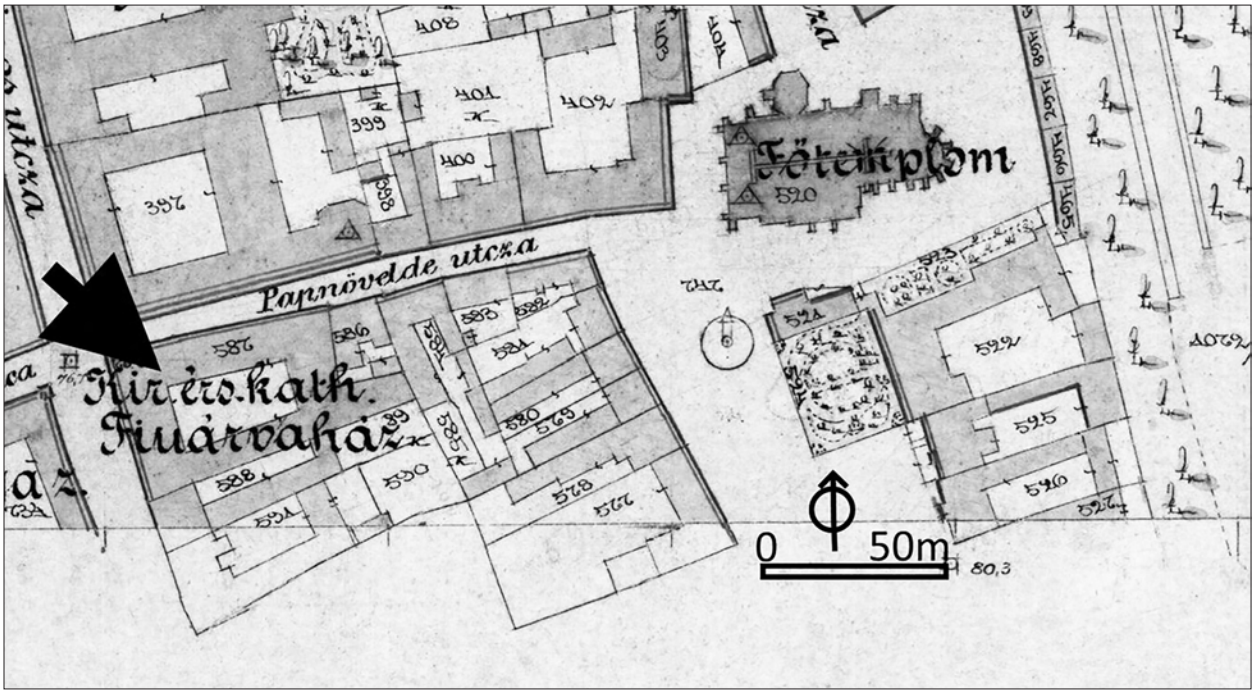

Obr. 1. Stephaneum na katastrálnej mape z r. 1895.

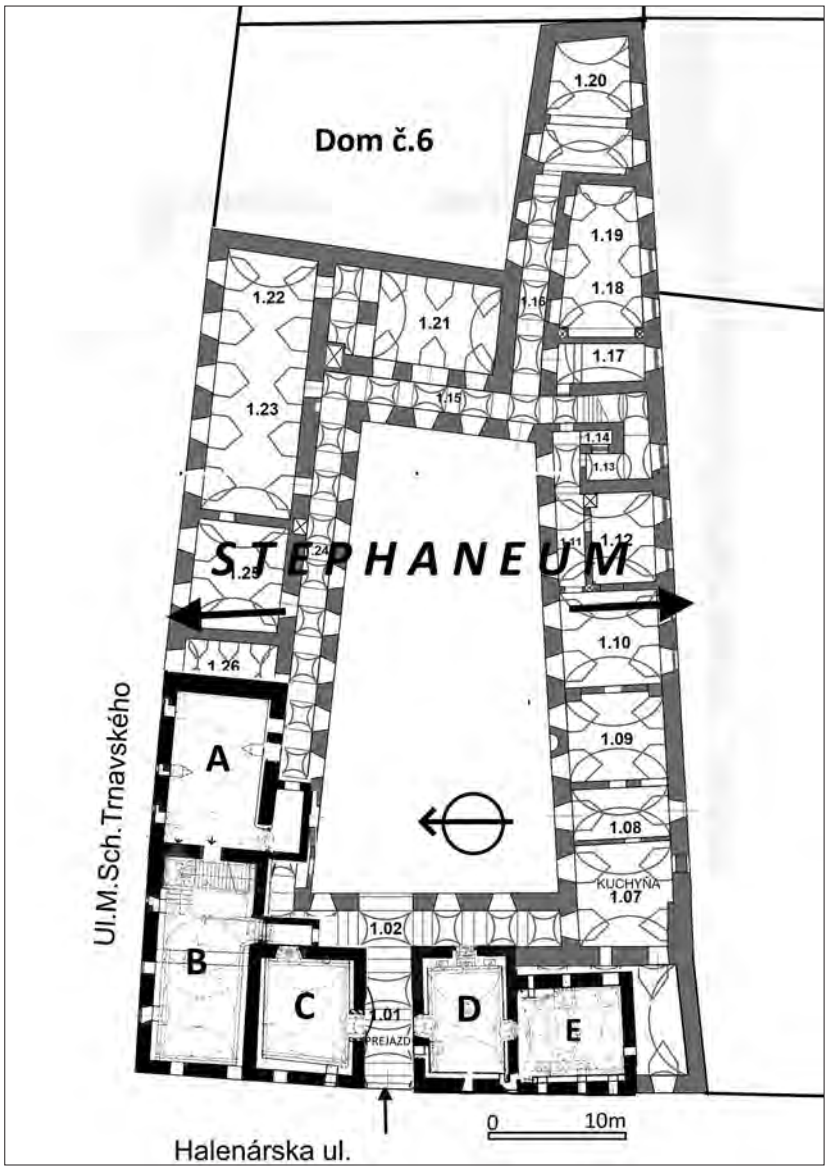

Obr. 2. Vyznačenie stredovekých pivníc A-E v zameraní pôdorysu 1. nadzemného podlažia Stephanea.

dnešným názvom Invalidská a Jerichova). Na kopci sa oddávna rozprestieralo osídlenie, ktorého vývoj vyvrcholil románskou trhovou osadou. Cirkevným centrom osady bol Kostol sv. Mikuláša s cintorínom a s neskorším karnerom.

Po konštituovaní mesta a výstavbe hradieb pred pol. 13. stor. spojila cesta navzájom brány v mestskom opevnení (Lovčickú pri kláštore klarisiek s Malženickou bránou pri dominikánskom kláštore). Murovanú výstavbu zahájili významné areály, charakteristické už pre sídlo mestského typu. Na južnom konci Halenárskej ul. vznikol kláštor žobravého rádu klarisiek, na severnom sa usadili dominikáni a sídlo sa zároveň začalo opevňovať. Komunikácia, ktorá križuje takmer v kolmom smere Halenársku ul. má taktiež predmestský pôvod[2] a po vzniku mesta sa stala jednou z jeho najvýznamnejších ulíc, ktorá spojila jeho západnú a východnú časť. Na západnom okraji mesta má dnes názov Divadelná ul., ktorá vybieha od mestotvorného areálu františkánskeho kláštora z 13. stor., prechádza cez pôvodné trhovisko –Trojičné námestie, z ktorého vystupuje na východ pod názvom Hviezdoslavova ul. Na ňu nadväzuje úzka ulička Ul. M. Sch. Trnavského, ktorá ústi do Nám. sv. Mikuláša s doloženým románskym predchodcom dnešného gotického kostola. Od ťažiskovej komunikačnej funkcie sa odvíjala intenzívna stavebná činnosť okolo oboch ulíc v počiatkoch mestského urbanizmu. Popri sakrálnych stavbách vznikali prvé meštianske domy na novovymeraných parcelách, vybudované z gotických pálených tehál.[3]

Skúmaný objekt Stephanea je obklopený zo všetkých strán domami vznikajúceho mesta. Južne od neho odkryl najnovší archeologický výskum dvojicu stredovekých parciel, z ktorých minimálne na južnej z nich stál dom, nesúci najvýznamnejší znak typu primárneho meštianskeho domu, t.j. lícne plochy jeho stien boli režné, s upravenou maltou v ložných škárach – ide o typ tzv. škárovaného domu.[4]

Veľký gotický dom, ktorý vznikol v urbanistických počiatkoch Trnavy, stojí aj oproti Stephaneu, na západnej strane Halenárskej ulice (má adresu Hviezdoslavova ul.8). Dom neskôr zabudovali do areálu uršulínskeho kláštora.[5] Starobylým susedom, pochádzajúcim taktiež z obdobia počiatkov mesta, je aj prízemný dom, stojaci v Ulici M. Sch. Trnavského hneď za Stephaneom (dom č.6).[6] Pôvodne len bloková obdĺžniková stavba bola orientovaná čelom k uličnej čiare Ulice M. Sch. Trnavského a jej parcela prebiehala priečne voči parcele Stephanea.(**obr.3**)

Dnešná zástavba parcely Seminára sv. Štefana má pozdĺž Halenárskej ulice šírku 41,5 m (jej hĺbka pozdĺž Ul. M. Sch. Trnavského je cca 60 m). Na základe poznatkov o šírkach primárnych trnavských parciel sme ešte pred vyhodnotením slohovej analýzy stavebných substancií v teréne usúdili, že parcela seminára musí pozostávať najmenej z 2 stredovekých parciel. Ak by sme len mechanicky rozdelili dnešnú šírku Stephanea na 2 polovice, potom by v oboch prípadoch išlo o extrémne široké parcely (cca 22 m), pretože bežná šírka parciel z obdobia lokácie Trnavy sa pohybovala v rozpätí 15 – 18 m.[7]

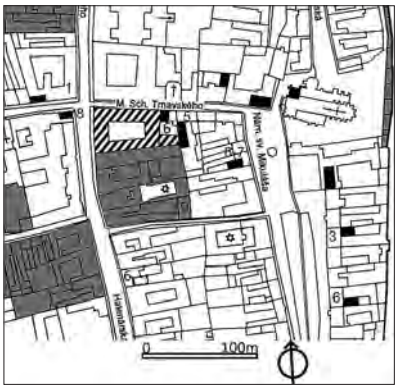

Obr. 3. Výrez z mapy Trnavy so zakreslením najstarších stredovekých murovaných meštianskych domov v okolí Stephanea, podľa : STANÍK, Ivan – ŽUFFOVÁ, Jaroslava: Počiatky urbanizmu mesta Trnava. In: Archeologia historica 20/95, s.285 -298. Legenda: šrafované plochy – pôdorys Stephanea, čierne plôšky – najstaršie murované meštianske domy Trnavy, sivé plochy zdemolovaná zástavba.

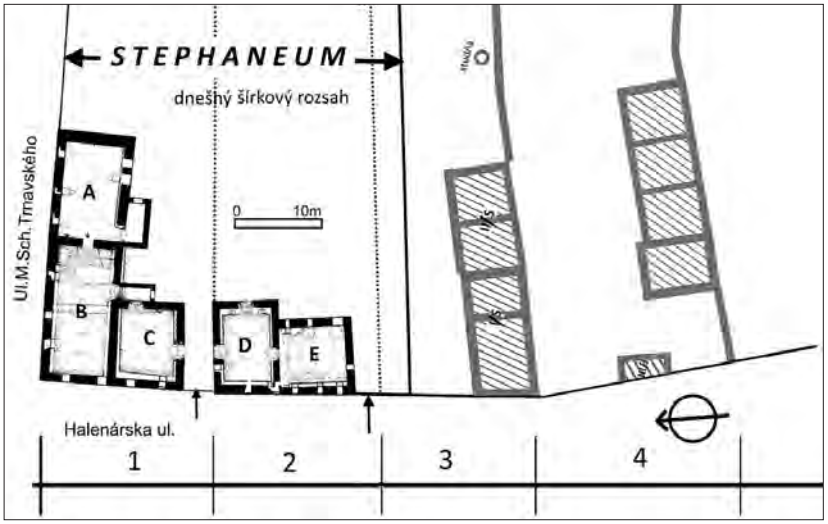

Obr. 4. Predpokladaná stredoveká parcelácia na križovatke Halenárskej ul. a Ul. M. Sch. Trnavského po architektonickom historickom výskume pivníc Stephanea a po archeologickom výskume dvojice parciel susediacich od juhu so Stephaneom.

Ešte pred terénnym výskumom sme sa podľa zamerania suterénov Stephanea pokúsili o určenie medziparcelnej hranice medzi dvojicou stredovekých parciel seminárom obsiahnutých. Vychádzali sme z dobových analógií, podľa ktorých každá parcela domu musela mať zabezpečený vlastný vjazd pre povozy do pozemku z verejnej komunikácie, zároveň najstaršia murovaná obytná stavba bývala primknutá svojou pozdĺžnou stenou k niektorej bočnej parcelnej hranici a zároveň platilo, že okenné otvory domu jednej parcely nesmerovali do susediacej.

Berúc do úvahy vyššie spomenuté znaky, ponúkla sa deliaca hranica medzi oboma parcelami v mieste dnešného prejazdu, konkrétne v polohe jeho bočnej južnej steny. V takom prípade by mala severná parcela (počnúc od uličnej fronty Ul. M. Sch. Trnavského) šírku 19,5 m a patrili by k nej pivnice A,B,C. Južná, ktorej patrili pivnice D a E, by však stále mala šírku až 22 m. Túto šírku južnej stredovekej parcely sme však získali len jednoduchým odpočítaním predpokladanej šírky severnej parcely od celkovej šírky dnešnej parcely seminára. Avšak, ako nižšie naznačíme, mohla byť južná parcela pôvodne aj užšia, a k jej rozšíreniu mohlo dôjsť až v novoveku.(**obr.4**)

Teoretické predpoklady sme preverovali terénnym výskumom suterénov, ktoré vždy poskytujú najlepšiu výpoveď o vývoji zástavby, keďže na rozdiel od nadzemných podlaží bývajú oveľa menej prestavané.

Na rožnej, severnej parcele, vymedzenej na západe Halenárskou ulicou a na severe Ul. M. Sch. Trnavského, sme z dnešnej zástavby ako prvú murovanú stavbu identifikovali pivnicu, v tvare východo – západného obdĺžnika (označili sme ju písmenom A). Meštiansky dom, ktorého bola súčasťou mal štítovú orientáciu k Halenárskej ulici, pričom bol ustúpený od jej uličnej čiary smerom do hĺbky parcely o 15,3 m. Svojou bočnou – severnou stenou lemoval uličnú čiaru Ul. M. Sch. Trnavského.(**obr.5)**

Spôsob situovania najstaršej murovanej stavby na parcele tak, že štítovou stenou nestála v polohe uličnej čiary, ale v hĺbke parcely, je pre primárnu murovanú meštiansku zástavbu Trnavy bežný. Dôvodom bola skutočnosť, že pri uličnej čiare stál v čase budovania murovaného objektu jeho netrvanlivý predchodca. Stopy po ňom zväčša zanikli v dôsledku neskoršej náhrady murovanou stavbou s podpivničením (v našom prípade ho zrejme nahradila stavba s dnešnou pivnicou B).

Pivnica A (a aj celý objekt nad ňou – keďže nadzemné stavby sa zvykli budovať v totožnom pôdoryse s pivnicou) má vnútorné rozmery: š x d = 6,5 x 10,5 m. Vzhľadom na absenciu murovaného oblúka naprieč stropu pivnice je evidentné, že 1. NP bolo jednopriestorom. Svetlá dĺžka 10,5 m je zatiaľ najväčšou poznanou dĺžkou nečlenenej dispozície v 1. NP. Doteraz známe jednopriestory mávali maximálne vnútorné dĺžky do 9,5 m.[8] V súlade s dobovými analógiami sa na okraji čelnej (západnej) steny nachádza vstupný otvor O1, ktorý je s najväčšou pravdepodobnosťou primárny. (**obr.6**) V rozpore so známymi trnavskými prípadmi má však jeho interiérová nika malú šírku – len 100 cm. Bežné šírky interiérových ník sa pohybovali v rozpätí 130 – 160 cm. Adekvátne tomu bývali široké aj obruby, čo vyhovovalo pohodlnému transportu vínnych sudov a iného objemnejšieho materiálu do suterénu. Interiérové niky mávali priame špalety a segmentové záklenky, obruba s polkruhovým uzáverom bývala buď z tehál, alebo išlo o kamenný portál. V našom prípade je však nika príliš úzka na to, aby sa cez ňu vnášali do pivnice sudy. Pravdepodobne nešlo o transportný vstup, ale len o prístup pre osoby

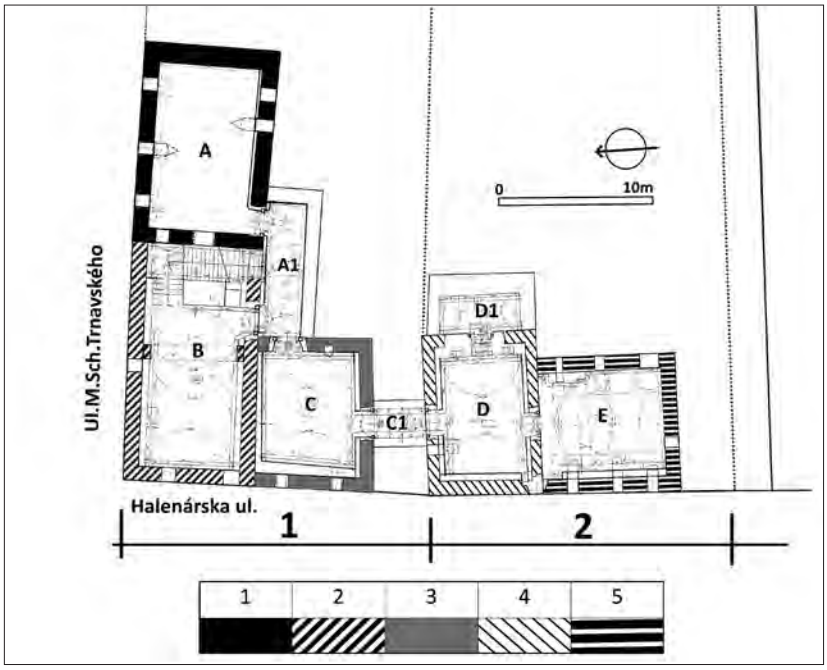

Obr. 5. Slohová analýza pivníc Stephanea. Legenda: 1. 2.pol.13. stor.– začiatok 14. stor., 2. 1.pol.14. stor., 3. 3.štvrtina 14. stor., 4. 3./4 14. stor. – 15. stor.?, 5. 15. – 1. pol. 16. stor.

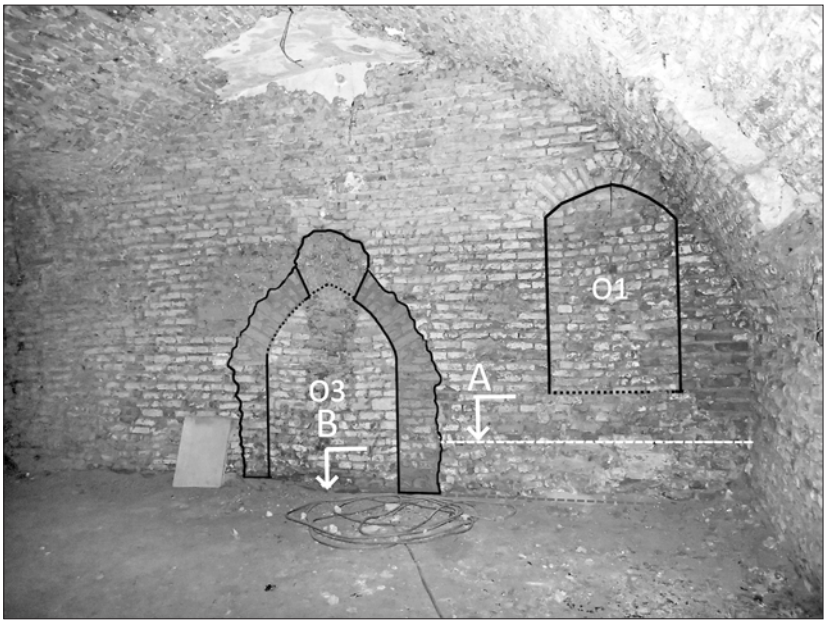

Obr. 6. Suterén A, interiér, čelná – západná stena s pôvodným vstupom O1 na okraji a dodatočným prepojením s pivnicou B prostredníctvom vstupu O3.

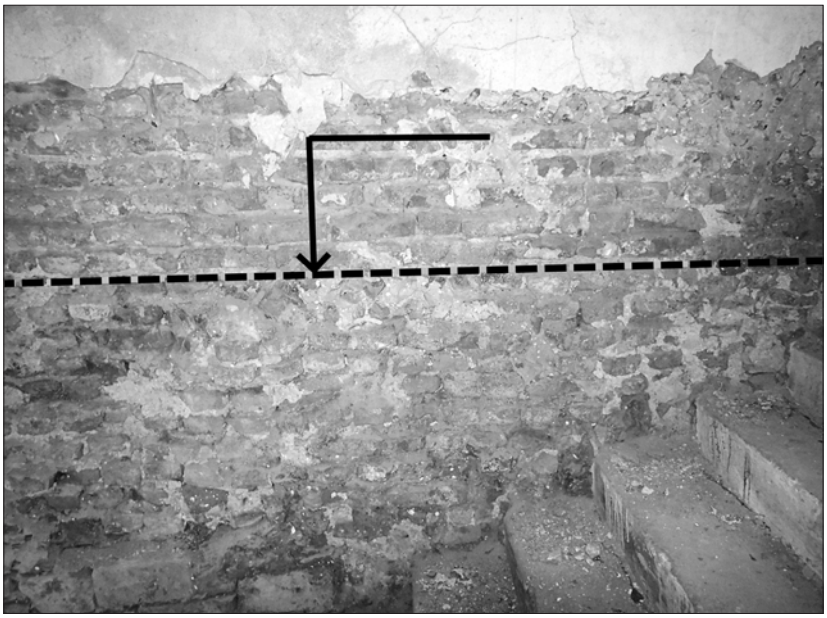

Obr. 7. Suterén A, čelná – západná fasáda s vyznačením úrovne rozhrania medzi úsekom steny zahĺbeným do pôvodného terénu a jej nadzemnou časťou.

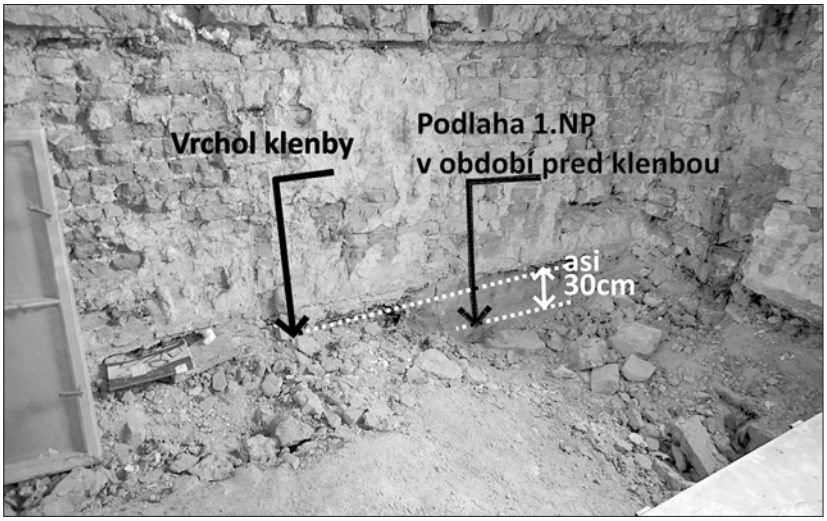

Obr. 8. 1.nadzemné podlažie objektu nad suterénom A, interiér, čelná – západná stena s vyznačením polohy podlahy 1.NP pred zaklenutím suterénu klenbou, ktorej vrcholnica sa ocitla vyššie voči pôvodnej úrovni podlahy 1.NP.

z vonkajšieho terénu. Taktiež mierne lomený tvar uzáveru niky nie je pre typ primárneho murovaného meštianskeho domu charakteristický, pretože uzávery ník bývali segmentové. Obrubu na protiľahlom lícu múru sa nepodarilo kvôli jej deštrukcii v dávnej minulosti doložiť.

Pre domy z urbanistických počiatkov Trnavy bolo typické iba čiastočné zahĺbenie spodného podlažia do pôvodného terénu (v priemere okolo 250 cm), pričom zvyšok spodného podlažia (do 200cm) vystupoval nad terén. Z toho vyplývalo, že k vstupu do suterénu, prístupného priamo z vonkajšieho terénu viedla smerom nadol murovaná šija a prístup do 1. NP bol umožnený prostredníctvom vonkajšieho schodiska. V našom prípade bolo zahĺbenie spodného podlažia enormné – až 330 cm. Na západnej (pôvodnej čelnej) fasáde sa plošným odkryvom počas výskumu potvrdila prítomnosť pôvodného terénu v hĺbke – 65 cm voči hornej ploche dnešného prahu vstupného portálu do pivnice. V tejto výškovej úrovni sme totiž našli rozhranie medzi upraveným povrchom nadzemného líca fasády a neupraveným základom pôvodne zahĺbeným do terénu. Situáciu obnažili už pri hĺbení výkopu pre pivnicu B, ktorú dobudovali dodatočne pred čelnú stenu pivnice A. Pivnica A vystupovala nad pôvodný terén výškou iba približne 35 cm. K tejto malej výške vystúpenia nás priviedla nálezová situácia, ktorá zachytila úroveň primárnej podlahy priestoru nad pivnicou.(**obr.7,8**)

Pre suterén A sme zistili prítomnosť jedného pôvodného okna na južnej stene (t.j. smerom ku parcele). Okno sa objavilo pri nedávnom odstránení zásypov sponad rubu klenby. Keďže teleso klenby na okenný otvor vôbec nereaguje (popred oknom prebieha plynulé murivo klenby) je zrejmé, že klenba je voči oknu dodatočná, čo vyplýva aj z porovnania typu muriva klenby, ktoré je odlišné voči murivu obvodových stien pivnice.(**obr.9**)

Na základe vyššie uvedeného je zrejmé, že niektorými znakmi sa najstarší murovaný suterénny priestor na parcele odlišuje od známych znakov pivníc skupiny prvotných murovaných meštianskych domov Trnavy.[9] Je to predovšetkým malá šírka vstupného otvoru, ako aj mierne lomený tvar uzáveru jeho interiérovej niky. Atypické je tiež enormné zahĺbenie spodného podlažia. Priveľká dĺžka jednopriestorového domu je zatiaľ tiež bez analógie.

Ako úprava povrchu stien v pivnici

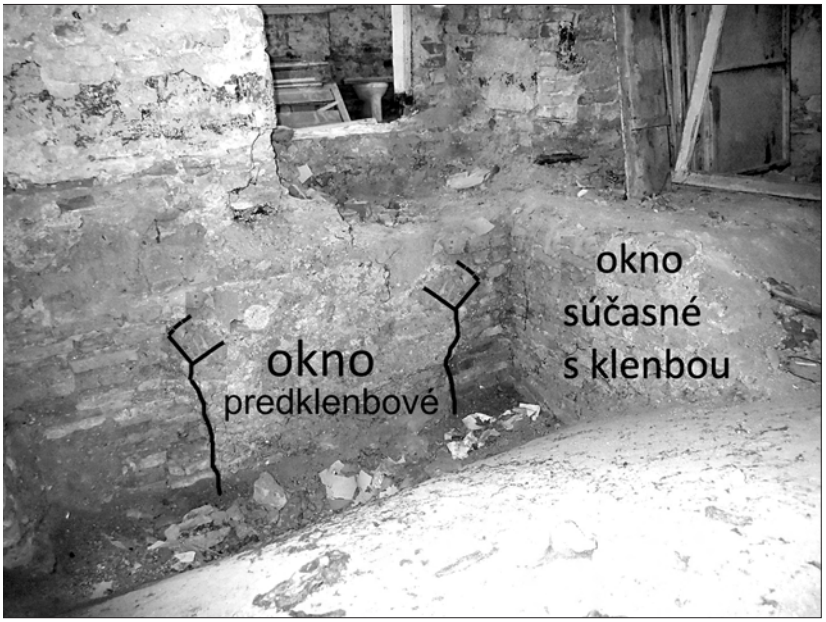

Obr. 9. Suterén A, interiér pri pobľade z 1.NP po odstránení zásypu nad klenbou, bočná – južná stena s vyznačením pôvodného okna smerujúceho do parcely, ktoré klenba znefunkčnila a okna, ktoré akceptovala.

sa doložilo režné, pôvodne neomietané, tehlové murivo s pravidelnými ložnými škárami, vysokými 2 cm. Táto úprava zodpovedá dobovým analógiám primárnej meštianskej zástavby Trnavy. V zložení použitej malty však atypicky prevláda hlinená zložka pred známou štrkovopieskovou. Svojou jemnou štruktúrou sa táto malta odlišuje od hrubozrnnej malty, aká sa zvykla používať pri známych škárovaných trnavských meštianskych domoch. V úrovni suterénu nie je doložené priamo sklopenie prihladenej malty v škárach, ale malta je zalícovaná do vertikálnej roviny, čo sa však bežne pri suterénoch najstarších meštianskych domoch vyskytuje. Výška škár 2 cm je však veľmi nízka, typické ložné škáry bývali vysoké 3 – 4, niekde až 5 cm.

Odchýlky tohto objektu, respektíve jeho spodného podlažia, od bežných škárovaných meštianskych domov Trnavy nevieme zatiaľ zdôvodniť. Absencia známych ník na osvetľovacie teleso, aké sa vyskytovali najčastejšie pri vstupnom otvore, a tiež na protiľahlej štítovej stene, sa v tomto prípade môže pripísať väčšiemu rozsahu premuroviek.

Datovanie prvotnej murovanej meštianskej architektúry Trnavy je v literatúre zavedené na obdobie pol. 13. stor. – pol. 14. stor. s možným presahom do konca druhej tretiny 14. stor.[10] V rámci tejto architektonickej skupiny rozoznávame domy so starším typom škárovania, ktoré sú datované od pol.13. stor. – koniec 13. stor. K nim by mohol patriť aj náš dom, ku ktorému prislúchal suterén A, avšak vzhľadom na viaceré odchýlky od najstaršieho typu murovaného meštianskeho nie je ho možné jednoznačne zaradiť do tohto intervalu. Skôr treba rátať s určitým časovým posunom.

Stredovek, zač.14. stor.

Neskôr, ešte stále však v čase prežívania len prvého murovaného objektu A na severnej parcele, nahradili v jeho pivnici pôvodný vstup O1 novým vstupným otvorom O2, ktorý situovali na západný okraj južnej steny pivnice. Je podnes zachovaný v primárnom stave v podobe kamenného portálu s polkruhovým uzáverom.[11] Tento druhý vstup do priestoru A vznikol najneskôr zároveň s klenbou nad pivnicou, ktorá na jeho prítomnosť reaguje výsečou.(**obr.10**)

Vstup O2 s prahom umiestneným podstatne nižšie voči vstupu O1 sa stal neskôr – po dobudovaní objektu B – spoločným prístupom do oboch suterénov z vonkajšieho terénu, keďže suterén A prepojili priamo cez ich spoločnú stenu so suterénom B. Ku vstupu O2 musela viesť z terénu parcely dlhá schodisková komunikácia – šija – pravdepodobne primknutá k južnej pozdĺžnej stene domu. Šija zanikla najneskôr pri budova-

Obr. 10. Suterén A, interiér, stredoveký kamenný portál O2 pri juhozápadnom kúte.

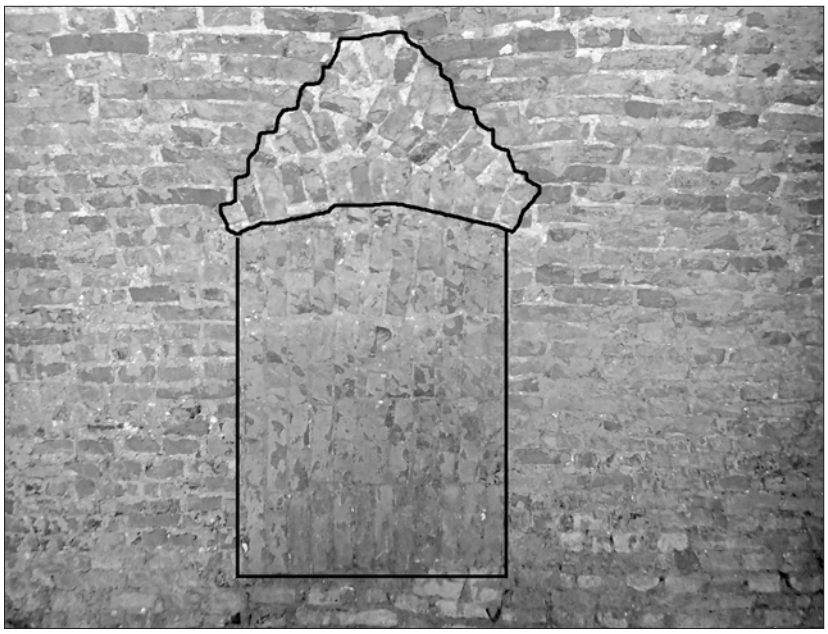

Obr. 11. Suterén A, interiér, dodatočná, ešte v stredoveku vybudovaná klenba s vyznačením zvláštneho murovania nadpražia nad typickým okenným otvorom.

ní obežnej chodby okolo nádvoria v baroku.

Súčasťou úprav súvisiacich so zmenou polohy vstupu do suterénu A bolo pravdepodobne aj vloženie klenby do tohto priestoru, ktorou nahradili rovný strop. Pri vložení klenby zaniklo minimálne jedno pôvodné suterénne okno. Staršie, ako aj nové okná vzniknuté zároveň s klenbou sa prejavili atypickým vyľahčovacím trojuholníkovým tvarom nadpražia vmurovaným do tela klenby. (**obr.11**) Po vložení valenej klenby s vrcholnicou orientovanou v smere východ – západ do suterénu A zdvihli úroveň podlahy v nadzemnom priestore nad ním, pretože vrcholnica klenby suterénu vystúpila o približne 30 cm nad úroveň pôvodnej podlahy v 1.NP (pozri obr.8).

Stredovek, 1.pol.14. stor.

Spôsob vývoja zástavby na severnej z dvojice parciel neskôr obsiahnutých Stephaneom sa zhoduje so známymi princípmi rozvoja zástavby na parcelách iných stredovekých trnavských meštianskych domov.[12] Pred čelo najstaršieho domu A predstavili obdĺžnikový objekt (jeho suterén sme označili ako B, pozri obr.5) s hĺbkovou orientáciu, ktorý svojou čelnou fasádou už dosiahol po uličnú čiaru Halenárskej ulice. Nový objekt postavili v predĺžení pôvodného pri dodržaní jeho šírky. Celkovo tak získala zástavba v 2.etape pozdĺž severnej parcelnej hranice (pozdĺž uličnej fronty dnešnej Ul. M. Sch. Trnavského) charakter dlhého blokového obdĺžnikového domu s orientáciou východ – západ, s dĺžkou 28,8 m a šírkou 8,6 m. Povedľa južnej steny tohto domu zostal nezastavaný vjazd pre povozy do parcely od Halenárskej ulice. Dom, dostavaný pred pôvodný po úroveň uličnej čiary Halenárskej ulice bol v suterénnom podlaží (B) jednopriestorom, zastropeným rovným trámovým stropom.

V súčasnosti sú z jeho suterénnych konštrukcií vizuálne prístupné len západná – uličná stena a murovaný oblúk, roztiahnutý naprieč priestoru v úrovni stropu, približne v osi dĺžky priestoru. Obe tieto konštrukcie sú z pôvodného priestoru jediné neprekryté dodatočnými prímurovkami.

Zatiaľ čo suterén bol jednopriestorový, v 1.NP mal dom dva, takmer rovnako dlhé priestory (vnútorná dĺžka západného priestoru bola 7 m a východného 6,5 m). Na členenie dispozície v 1. NP na dva priestory poukazuje práve existencia statického murovaného oblúka v suteréne, ktorý niesol v nadzemí priečku. Oblúk, široký 90 cm, bol potrebný na prenesenie váhy priečky, ktorá by inak priveľmi zaťažila rovný drevený trámový strop suterénu. Nábehy oblúka začínajú vo výške 110 cm nad dnešnou úrovňou podlahy v pivnici v podobe udusanej hliny.(**obr.12**)

Zo statických dôvodov vykopané 2 lokálne zemné sondy pri pozdĺžnych stenách pivnice B priniesli informáciu jednak o hĺbke založenia dodatočných prímuroviek ku pôvodným bočným stenám, ale najmä poznatok o prítomnosti horizontálnej vápennej maltovej vrstvy v hĺbke 70 cm pod dnešnou hlinenou podlahou. Táto vrstva by mohla byť staršou (primárnou?) podlahou suterénu B. V západnom profile sondy pri južnej stene sa dokonca objavila nad maltovou vrstvou ojedinelá tehla, ktorá by hypoteticky mohla reprezentovať zvyšok tehlovej dlažby.

Dostavanú pivnicu B spojili dverným otvorom so staršou pivnicou A, vytvoreným v osi šírky ich spoločnej steny (otvor O3, pozri obr.6). Portál mal od strany pivnice A niku širokú pri interiérovom líci 126 cm. Niku

Obr. 12. Suterén B, interiér, pohľad na juhovýchodnú časť priestoru, v popredí statický oblúk ako súčasť pôvodného rovného trámového stropu.

ukončoval mierne lomený polkruhový záklenok. Jej výška od prahu po vrchol záklenku bola približne 188 cm. Stopy po obrube na líci steny obrátenom ku priestoru B sme však nezistili, keďže vyústenie otvoru O3 do suterénu B výrazne preplentovali v súvislosti s osadením schodov do tohto miesta v novoveku, vedúcich z chodby v 1.NP do suterénu.

Najneskôr v období dostavby objektu B pred čelnú – západnú stenu staršej stavby, ktorej prináležal suterén A, musel zaniknúť vstupný otvor O1 aj s murovanou šijou, vedúcej do najstaršieho suterénu A z vonkajšieho terénu, pretože by sa dostal do kolízie s dostavaným objektom B.

Stredovek, 3.štvrtina 14. stor.

V tejto stavebnej etape rozšírili doterajšiu blokovú zástavbu v tvare obdĺžnika o jeden priestor pozdĺž Halenárskej ulice (na spôsob krátkeho uličného krídla), čím dom získal pôdorys tvaru „L“. Dostavba pozostáva z jednopriestorového objektu, ktorému prislúcha pivnica označená ako C. Dostavaný objekt mal vnútorné rozmery š x d (v smere východ – západ) = 6,8 x 8 m. Jediná, vizuálne prístupná pôvodná konštrukcia v suteréne C je južná polovica východnej steny. V nej zaznamenávame jeden z mála datovacích prvkov týchto pivníc – niku na osvetľovacie teleso so stupňovitým uzáverom, tvoreným tzv. prečnelkovou klenbou. Nika má rozmery: š x v = 64 x 96 cm. Typ uzáveru v podobe tzv. prečnelkovej klenby sme zatiaľ doložili pri dvoch ďalších trnavských meštianskych domoch (Kapitulská 6 a Štefánikova 6),[13] ktoré patria ku špecifickej skupine primárnych murovaných meštianskych domov Trnavy. Nika v suteréne Seminára sv. Štefana má takmer rovnaké rozmery ako väčšia z dvojice ník v suteréne domu na Kapitulskej ul. č. 6. Anomáliu v seminári predstavuje poloha parapetu niky, ktorý sa nachádza vo výške až 170 cm nad dnešnou podlahou. Bežne bývajú parapety týchto výklenkov vo výške dobre dostupnej pre manipuláciu stojacej osobe, t. j. vo výške 130 –150 cm. Z toho usudzujeme, že suterén C má dnes dodatočne zníženú podlahu. Niky slúžili na uloženie osvetľovacieho telesa. Najčastejšie sa budovali výklenky s uzáverom v tvare striešky, tvorenej dvojicou voči sebe vzoprených tehál. Niky sa zvykli umiestňovať tam, kde sa najviac vyžadovalo osvetlenie priestoru , t.j. na stene pri vstupnom portáli, ale časté sú aj na ostatných stenách suterénov, ako aj v rôznych polohách vo vyšších podlažiach. (**obr.13,14**)

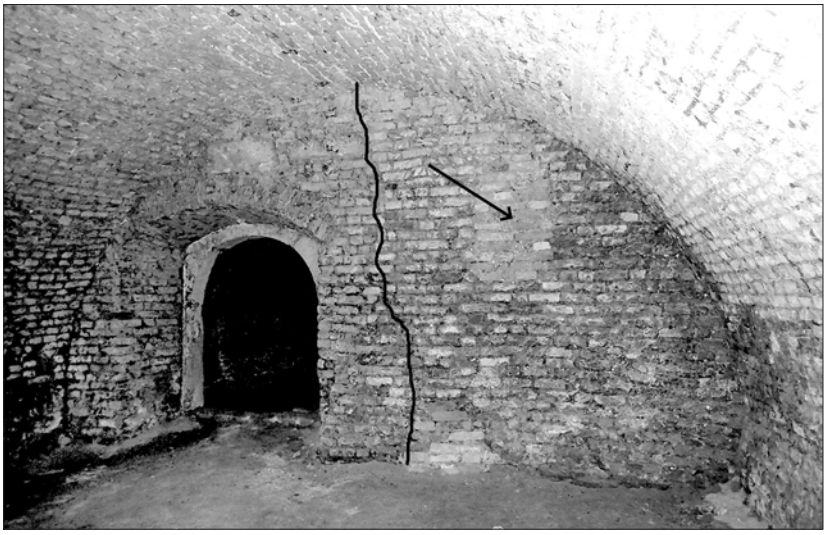

Obr. 13. Suterén C, interiér, východná stena. Legenda: Šípka označuje polohu niky na osvetľovacie teleso uzatvorenej prečnelkovou klenbou; vlnitá vertikálna čiara označuje rozhranie medzi pôvodným stredovekým murivom (vpravo) a novovekým murivom so súčasným kamenným portálom.

Z prítomnosti niky na južnej polovici východnej steny suterénu C usudzujeme, že v severnej polovici mohol byť umiestnený pôvodný vstupný otvor, ktorým bola pivnica prístupná prostredníctvom schodov alebo rampy priamo z vonkajšieho terénu. Dnes je v tejto polohe vstup z chodby A1 armovaný novovekým kamenným portálom, ktorého výšková úroveň prahu už akceptuje dnešnú zníženú podlahu pivnice. Portálová nika, smerujúca ku interiéru suterénu C má dnu rozovreté špalety a segmentový záklenok. Portálová obruba, vyhotovená v kameni s polkruhovým uzáverom, je osadená na vonkajšom líci steny a je bez profilácie. Jediné, dnes vizuálne prístupné pôvodné interiérové líce je už spomínaná južná polovica východnej steny s pôvodnou prečnelkovou nikou na uloženie osvetľovacieho telesa. Na povrchu steny však v dôsledku dožitia malty v škárach, ako aj kvôli ich dodatočnému doplneniu cementovou maltou, nezaznamenávame prítomnosť škárovania.

Určitú datovaciu oporu pre túto stavebnú etapu popri nike s prečnelkovou klenbou poskytujú malé fragmenty škárovaného muriva, nájdené však až na dnešnom 2. NP – na oboch okrajoch severnej steny priestoru nad dnešným prejazdom (ide o pôvodnú južnú fasádu stre-

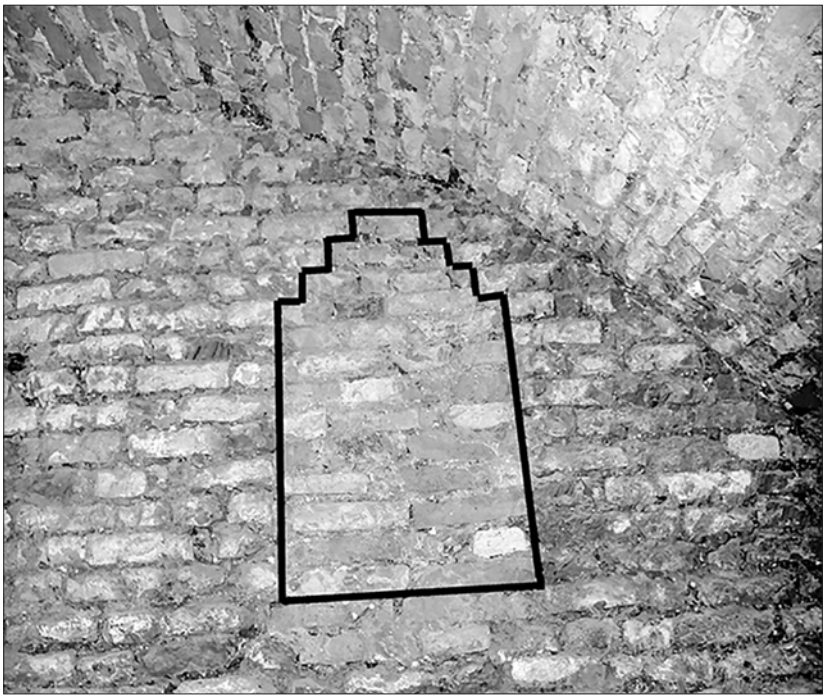

Obr. 14. Suterén C, interiér, východná stena, detail niky na osvetľovacie teleso uzatvorenej prečnelkovou klenbou.

Obr. 15 2. nadzemné podlažie objektu nad suterénom C, južná fasáda, detail povrchu pôvodne režnej, neomietanej steny upravenej mladším typom škárovania.

Obr. 17. Suterén D, vonkajšie, do terénu pôvodne zahĺbené líce východnej steny, detail nábehu statického základového oblúka.

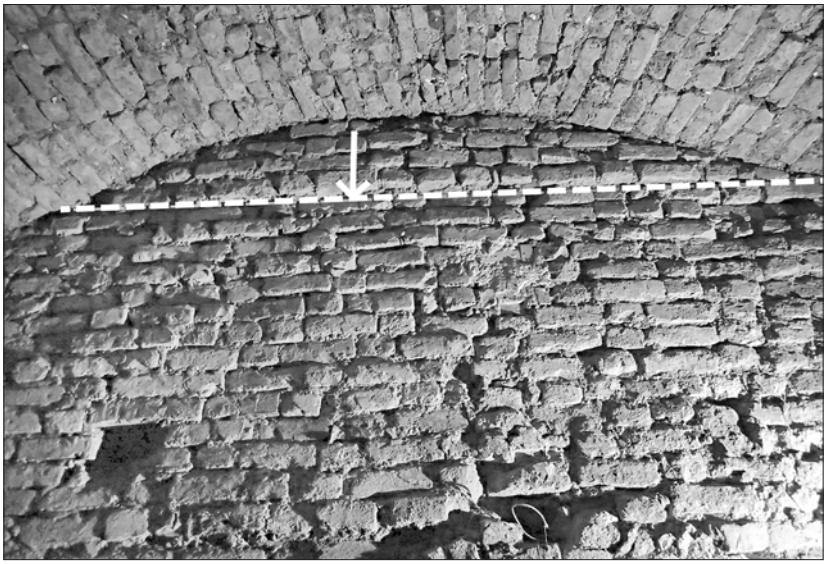

Obr. 18. Suterén D, vonkajšie, do terénu pôvodne zahĺbené líce južnej steny s vyznačením úrovne pôvodného terénu, t.j. úrovne rozhrania medzi spodným, do terénu zahĺbeným úsekom steny a jej nadzemnou časťou.

Obr. 16. Suterén A, interiér, čelná – západná stena, pre porovnanie s obr. 15. ukážka najstaršieho typu škárovania (mierne modifikovaného voči trnavským analógiám).

dovekého domu C). Oba úseky sú sondou odkryté do výšky cca 40 cm nad podlahou miestnosti nad prejazdom. Škárovaná úprava sa viaže na južnú fasádu domu C z obdobia, keď tu ešte nejestvoval krytý vjazd do parcely. Je pravdepodobné, že sondážne zachytený horný okraj škárovaného muriva reprezentuje zároveň aj horné ukončenie pôvodného domu, ktorý mal zrejme len jedno nadzemné podlažie.

Tento typ úpravy povrchu stien je založený na režnom murive, pri ktorom bola malta rozmazaná za čerstva do okolia škár, pričom následne zvýraznili ložné škáry hranou murárskej lyžice. Ide o typ mladšieho trnavského škárovania, ktorý je v literatúre zaradený do 1.pol. 14. stor. s maximálnym presahom do 3./4 14. storočia.[14] (**obr.15,16**)

Pravdepodobne až v súvislosti s výstavbou prvého murovaného domu na južnej parcele (D) , ktorý primkli k jej severnému okraju, premostili voľný vjazd do severnej parcely, čím vytvorili na jeho mieste krytý prejazd. Na jeho existenciu nás upozornil objav sedílií na južnej fasáde pôvodného domu C. Odkryté sú zatiaľ iba fragmenty, z ktorých je zrejmé, že blízko východného okraja prejazdu bola situovaná dvojitá sedília, blízko západného jednoduchá. Sedílie mali segmentový záklenok. Keďže sa predbežne nedoložila ani stopa po škárovanej úprave sedílií, považujeme ich za vytvorené v škárovanej stene (škárovanie bolo doložené zatiaľ len vo výške nad dnešnou klenbou prejazdu) v stene sekundárne. Zastropenie prejazdu nie je známe.

Typom prejazdového domu sa stredoveký vývoj zástavby na severnej z dvojice parciel obsiahnutých Stephaneom, ukončil. Vstup do pozemku domu z verejnej komunikácie – z dnešnej Halenárskej ulice – sa nachádzal v polohe podnes jestvujúceho prejazdu.

Stredovek, 3./4 14. stor. – 15. stor.?

Na južnej parcele sú v suterénoch viditeľné jednoznačné stredoveké murivá len na vonkajších lícach dvoch obvodových stien pivnice D – východnej a južnej; povrchy ostatných stien buď prekrývajú dodatočné tehlové prímurovky, alebo ide o murivá z prelomu stredoveku a renesancie.

Pôvodné vonkajšie líce východnej steny je čitateľné z novovekej chodby D1, vyhĺbenej do terénu dodatočne voči priestoru D. Na východnom líci východnej steny suterénu D vidno oba nábehy statického základového oblúka s dodatočne premurovanou strednou časťou s vrcholom. Existencia statického základového oblúka poukazuje na nesúdržnosť terénu pri zakladaní murovaného objektu D, t.j. indikuje starší výkop s dodatočnou nesúdržnou výplňou. Zrejme sa tu nachádzal neznámy objekt ako predchodca murovaného domu.(**obr.17**)

Na južnom líci južnej steny priestoru D (líce je vizuálne prístupné z priestoru E) sme zaznamenali do výšky 330 cm od podlahy pivnice E nepravidelné líce, typické pre základovú konštrukciu budované ku mierne nesúdržnému profilu terénneho výkopu. Vo výške 330 cm nad dnešnou podlahou pivnice E je viditeľná horizontálna línia reprezentujúca rozhranie medzi pôvodným základom a nadzákladovým úsekom južného múru domu D. Rozhranie zároveň informuje o polohe stredovekého terénu na kóte 145,40 mnv v období budovania stredovekého domu s pivnicou D. Táto úroveň sa približuje k dnešnej úrovni terénu.[15] (**obr.18**)

Suterénny priestor D tvoril pivnicu pod blokovým jednopriestorovým objektom, s tvarom obdĺžnika orientovaného v smere východ – západ, s vnútornými rozmermi : š x d = 6 x 8,5 m. Jeho uličná stena sa nachádzala v polohe uličnej čiary Halenárskej ulice a svojou severnou stenou stál v predpokladanej polohe parcelnej hranice medzi južnou a severnou parcelou, neskôr obsiahnutých palácovým objektom Stephanea. Nezastavaný vjazd do južnej parcely sa nachádzal južne od objektu D.

Pre datovanie domu D nenachádzame v súčasných pivniciach žiadnu oporu s výnimkou konštatovania, že ide, podľa muriva zo stredovekých tehál prstoviek, o objekt vzniknutý v stredoveku.

Neskôr došlo k prepojeniu domu D na južnej parcele so zástavbou (A,B,C) na severnej parcele. Svedčí o tom nález okienka, smerujúceho z pivnice D do prejazdu severnej parcely.[16] Podľa slohového výrazu možno okienko zaradiť do obdobia prelomu stredoveku a renesancie. Nález je dôležitý, pretože je zrejme jedinou terénnou informáciou o dobe spojenia oboch parciel do jedného celku. Toto časové zaradenie konvenuje archívnej zmienke, podľa ktorej mali byť najneskôr od r.1552 dva staršie domy stavebne spojené, pričom vlastníkom oboch bol istý Sawary.[17] (**obr.19**)

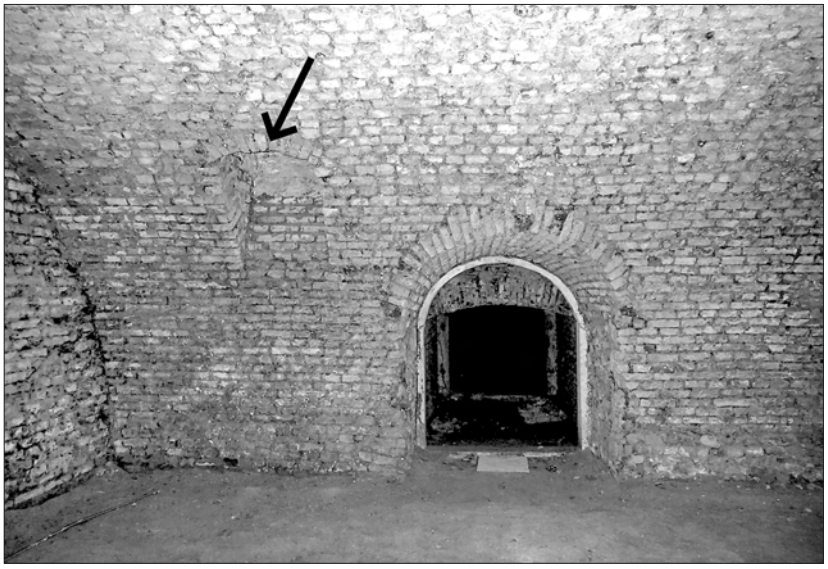

Obr. 19. Suterén D, interiér, severná stena s okienkom (rešpektovaným klenbou), ktoré je najstaršou stopou po spojení severnej a južnej parcely Stephaneom obsiahnutých. V osi steny sa nachádza vstupný novoveký portál, ktorým ústi podzemná chodba pod prejazdom do priestoru D. Chodba vedie z priestoru C.

Stredovek /renesancia, 15. – 1. pol. 16. stor.

Neskôr voľný vjazd do parcely nachádzajúci sa južne od podpivničeného domu D zastavali obdĺžnikovou stavbou s pivnicou E, ktorá však na rozdiel od doterajších stavieb získala odkvapovú orientáciu, t. j. dlhšou stenou obdĺžnika sa primkla k uličnej čiare. Tým vzniklo uličné krídlo meštianskeho domu a aj na južnej parcele sa vyvinula zástavba do pôdorysu tvaru písmena L. Avšak cez novovzniknuté uličné krídlo nevytvrdili krytý prejazd (asi len priechod), pričom vjazd bol odsunutý na južný okraj parcely.

Pre tému stredovekej zástavby na križovatke významných mestských komunikácií, ktorú odvíjame od poznatkov suterénov Stephanea, je dôležité pokúsiť sa zistiť pôvodnú šírku stredovekej južnej parcely meštianskeho domu, ktorá bola rodinou Sawary v pol. 16. stor. spojená so severnou parcelou.[18]

Ak by pôvodná parcela mala mať bočnú južnú hranicu totožnú s dnešnou hranicou Stephanea, potom by vjazd do nej musel mať šírku až 6 m. Takáto šírka nezastavaného vjazdu je samozrejme možná, avšak celková šírka stredovekej južnej parcely by tak bola až 22 m, čo vysoko prevyšuje analógie stredovekých trnavských parciel, rovnako ako stojí za úvahu naproti tomu relatívne malá šírka parcely susediacej so seminárom od juhu 14m.[19] Hypoteticky preto predpokladáme, že menšia šírka susediacej parcely mohla vzniknúť ako dôsledok zabratia jej časti pri radikálnej prestavbe šľachtického paláca na Seminár sv. Štefana okolo r.1724.

Je otázkou, kde teda bola pôvodná bočná hranica palácovej stavby pred vznikom Stephanea, keďže táto zrejme rešpektovala ešte stredoveký stav. Opäť sa môžeme len na základe poznatkov o šírkach stredovekých parciel, domnievať, že Stephaneum sa rozšírilo južným smerom voči pôvodnej palácovej stavbe o cca 3 m. Tieto 3 m by zabralo zo šírky južnej susediacej parcely. Podľa toho, že vieme, že si Stephaneum postavilo záchody na parcele južného suseda, je zrejmé, že táto mu musela najmenej od 18. stor. patriť, a tak si mohli dovoliť aj „odkrojiť“ z jej šírky. Až vtedy vzniklo dnešné južné krídlo Stephanea.

Záverom teda možno zhrnúť, že na nároží medzi Halenárskou ul. a Ul. M. Sch. Trnavského vznikli v stredoveku – v počiatkoch murovanej zástavby Trnavy dve parcely s čelom orientovaným do Halenárskej ulice. Obe parcely mali atypicky veľké šírky (okolo 19,5 m). Možno tým vyvažovali ich pomerne malé hĺbky – do 60 m.

V novoveku postupne do pivníc

pôvodne zastropených rovnými trámovými stropmi vložili valené klenby. Podľa jednotného formátu použitých novovekých tehál klenieb a prímuroviek sa to mohlo udiať vo všetkých suterénov naraz, určite však s výnimkou najstaršieho priestoru A, kde rátame s náhradou rovného stropu klenbou ešte v stredoveku.

Všade opreli novovzniknuté klenby o tehlové prímurovky k bočným stenám pivníc. Toto spoločné riešenie pre suterény na oboch stranách od prejazdu potvrdzuje, že už určite išlo o jednu spoločnú parcelu. Súčasťou jednotnej koncepcie bolo aj vytvorenie vstupov do pivníc s kamennými polkruhovými portálmi prevažne s lištou. Výnimku tvorí portál opäť suterénu A, ktorý vznikol ešte v stredoveku.

Vstupy do pivníc A, B, C smerujú zo spoločnej chodby A1. Schodiskové rameno vedúce z 1.NP do priestoru B sprístupňuje všetky suterénne priestory, keďže sú navzájom prepojené. Dokiaľ však nevybudovali pod prejazdom úzku utilitárnu chodbu, bol prístup do suterénov v južnej časti riešený samostatne, a to prostredníctvom schodov (rampy?) vedúcich ku otvoru na južnom okraji dvorovej steny suterénu E.

Mimo samostatných schodísk bolo možné do suterénov každej časti parcely transportovať tovar priamo z 1. NP cez vpúšťacie otvory v klenbách. K vpúšťacím otvorom bolo žiaduce v 1.NP pristaviť čo najbližšie povoz s tovarom, aby ho nebolo potrebné nosiť ďaleko. Na pristavenie povozu čo najbližšie k vpúšťaciemu otvoru, vytvorenému v priečke suterénu B bolo potrebné postaviť povoz naprieč chodbou. Z toho dôvodu podmurovali širokým statickým oblúkom prsia klenby chodby A1.

Vpúšťací otvor vytvorený cez klenbu nad chodbou D1 mohli obslúžiť priamo z dvora, pričom sa k nemu dostávali cez dnešný prejazd, ktorý v tomto mieste nebol podpivničený, resp. keď vybudovali pod ním utilitárnu úzku spojovaciu chodbu, spevnili jej klenbu podobne ako klenbu v chodbe A1 širokým murovaným pásom.

V krátkom časovom období zrealizovali teda rozsiahle zásahy prakticky v celom podzemí Stephanea. Charakter úprav v suterénoch naznačuje, že v nadzemí sa diali významné zásahy spojené aj so zväčšením záťaže na konštrukcie suterénov. K závažným zásahom do dispozičného riešenia v nadzemí, ktoré obohatilo objekt o dostavbu obežných chodieb a vložilo nové klenby do všetkých priestorov, došlo podľa tvaru klenieb okolo roku 1724. V tomto roku sa na základe archívneho výskumu rokovalo aj o predĺžení Stephanea na východne situovanú parcelu niekdajšieho Domu oltára sv. Alžbety (dnes dom na Ul. M. Sch. Trnavského 6). Predĺženie sa aj uskutočnilo v podobe výbežku južného krídla smerom na východ. V tomto období získal palácový objekt funkciu Seminára sv. Štefana.

Záver

Výskum pivníc priniesol poznatky o počte a rozmeroch stredovekých parciel, ako aj o spôsobe ich prvotnej zástavby pred jej vtiahnutím do palácovej barokovej stavby Stephanea. Výstavbe paláca predchádzala drobná parcelácia, vymeraná pri lokácii mesta vo východnej fronte Halenárskej ulice, južne od jej križovatky s Ul. M. Sch. Trnavského. Predchodca Stephanea spojil do jedného objektu najskôr 2 stredoveké parcely s meštianskymi domami, orientované čelom ku Halenárskej ul. V závere plošného vývoja v 20. rokoch 18. stor. vystúpilo Stephaneum smerom na východ a obsadilo časť územia 4. stredovekej parcely. Táto bola orientovaná čelom k Ul. M.Sch. Trnavského, teda kolmo voči predchádzajúcim trom parcelám. Palácová stavba zároveň vstúpila aj do pozemku pôvodnej stredovekej parcely, v poradí 3. od križovatky. Stephaneum tak vo výsledku zabralo 2 celé parcely a časti dvoch ďalších stredovekých parciel.

Fotografie a grafické prílohy:
J. Žuffová, ak nie je uvedené inak.

Poznámky

[1]ŽUFFOVÁ, Jaroslava: *Architektonicko – historický výskum pivníc Seminára sv. Štefana, Stephaneum, 2020.* Správa bola spracovaná ako súčasť materiálu: SABADOŠOVÁ, Elena – HAVLÍK, Marian a kol.: Seminár sv. Štefana v Trnave – Stephaneum, Architektonicko – historický a umelecko – historický výskum interiéru a dvorových fasád, marec – august, 2020. Materiál je archivovaný na Krajskom pamiatkovom úrade Trnava.

[2]Na oboch stranách Hviezdoslavovej ul. sa už doložila prítomnosť drevozemnej obytnej zástavby predmestského typu. STANÍK, Ivan – URMINSKÝ, Jozef: Nálezy drevozemných objektov na Hviezdoslavovej ul.č.12. In: *Pamiatky Trnavy a Trnavského kraja 7, zborník zo seminára*. Trnava: Krajský pamiatkový úrad Trnava, 2004, s. 9 – 28; HOŠŠO, Jozef: Komplex drevozemných stavieb a objektov z neskorého stredoveku v Trnave na Hviezdoslavovej ul. In: *Pamiatky Trnavy a Trnavského kraja 11*, 2008, s. 3 – 10. Pôvod dnešnej Halenárskej ulice v období pred konštituovaním mestského urbanizmu potvrdil aj objav hať ovej cesty v jej telese zo začiatku 13. stor. URMINSKÝ, Jozef – TAKÁCS, Michal – BARTA, Peter: Unikátny

objav drevených konštrukcií stredovekej hať̌ovej cesty na Hviezdoslavovej ulici v Trnave. In: *Pamiatky Trnavy a Trnavského kraja 19.* Trnava: Krajský pamiatkový úrad, 2016, s.3 –12.

[3]Vo východnej uličnej fronte Halenárskej ulice sa doposiaľ potvrdila prítomnosť murovaných meštianskych domov, pochádzajúcich z urbanistických počiatkov Trnavy na adresách: Halenárska ul. č.6, č.12 a č.14. Sumárne pozri: ŽUFFOVÁ, Jaroslava: Urbanistický a architektonicko – historický vývoj Trnavy. In: ŠIMONČIČ, Jozef(ed.): *Dejiny Trnavy*. Mesto Trnava, 2010, s.3 – 87. V pokračovaní Halenárskej ul. smerom na sever pod názvom Hollého ulica, objavil archeologický výskum na východnej strane zvyšky už len pod terénom zachovaného veľkého domu, patriaceho tiež do skupiny primárnej murovanej meštianskej architektúry Trnavy. Zvyšky tohto domu boli odkryté pod nádvorím Seminára Červených klerikov (Rubrorum) a po ich objave ma vedúci archeológ E. Hrnčiarik prizval na ich vyhodnotenie. HRNČIARIK, Erik: Vývoj zástavby na území niekdajšieho Collegium Rubrorum v Trnave. In: *Pamiatky Trnavy a Trnavského kraja 22.* Trnava: Krajský pamiatkový úrad, 2019, s.15 – 24.

[4]ŽUFFOVÁ, Jaroslava: *Architektonicko – historický výskum murív odkrytých archeologickým výskumom na parcelách 535/1,535/3 v Trnave na Halenárskej ul. – 2.etapa*, 2021. Materiál je archivovaný na Krajskom pamiatkovom úrade Trnava.

[5]ŽUFFOVÁ, Jaroslava: *Architektonicko – historický výskum na overenie prítomnosti výtvarnej výzdoby vo vybraných priestoroch uršulínskeho kláštora*, Trnava, 2009. Materiál je archivovaný na Krajskom pamiatkovom úrade Trnava.

[6]ŽUFFOVÁ, Jaroslava*: Pamiatkový výskum domu č.6 na Ul. M. Sch. Trnavského*, 1995. Materiál je archivovaný na Krajskom pamiatkovom úrade Trnava.

[7]STANÍK, Ivan – ŽUFFOVÁ, Jaroslava: Počiatky urbanizmu mesta Trnava. In: *Archaeologia historica 20/95,* s.285 – 298.

[8]Ref.7.

[9]Ref.7; STANÍK, Ivan: Najstarší typ murovaného stredovekého meštianskeho domu so vstupnou šijou v Trnave na Hlavnej ulici č.16. In : *Forum urbes medii aevi III. Vrcholně středověká zděná měšťanská architektura ve střední Evropě,* Archaia Brno, o.p.s.2006, s.150 –170; ŽUFFOVÁ, Jaroslava: Počiatky murovanej zástavby na parcele Domu M. Sch. Trnavského. In: *Pamiatky Trnavy a Trnavského kraja, zborník zo seminára ku Dňom Európskeho kultúrneho dedičstva*, Trnava 1997, s. 15 – 22; ŽUFFOVÁ, Jaroslava: Najstaršia etapa domu na Hlavej ul.č.1 v Trnave. K typu meštianskeho domu viazaného na nemeckú kolonizačnú vlnu. In: *Archeologia historica 28/3*, 2003, s.325 – 339; ŽUFFOVÁ, Jaroslava: Meštiansky dom na Štefánikovej u.37 v Trnave. In: *Pamiatky Trnavy a Trnavského kraja 18.* Trnava: Krajský pamiatkový úrad, 2015, s.11 – 26.

[10]Ref.3, ŽUFFOVÁ, 2010.

[11]Portál ma okosenú vonkajšiu hranu. Okosenie prechádza do plného sokla podseknutým trojuholníkovým nosíkom, t.j. nosík smeruje nadol horizontálnou hranou. Je zachovaný aj kamenný prah, iba mierne vystupujúci nad dnešnú úroveň hlinenej podlahy suterénu. Vnútorné plochy stojok zaznamenali približne v strede výšky čiastočnú stratu hmoty na okraji v dôsledku nárazov od sudov. Rozmery portálu: š x v = 127 x 129 (výška stojok),183 (výška po vrchol uzáveru) cm. Šírka okosenia je 8 cm. Portál, zložený z viacerých kusov kamenných prvkov, je situovaný na vonkajšom líci južnej steny suterénu. Klenba suterénu A naň reaguje výsečou so segmentovým uzáverom – dá sa predpokladať, že portál je s klenbou súčasný.

[12]Ref.3, ŽUFFOVÁ, 2010.

[13]Ref.3, ŽUFFOVÁ, 2010.

[14]Tento mladší typ škárovania je v meste Trnava zriedkavejší ako typické podrezávané škárovanie. Mimo zopár meštianskych domov sme ho vo fragmentoch identifikovali aj na niekoľkých sakrálnych stavbách: na severnej podvežovej kaplnke Kostola sv. Mikuláša, na Kostole sv. Heleny a na klariskom kláštore, kde reprezentovalo až 2. etapu zväčšenia kláštorného areálu, po tom ako v 1.etape vznikla prvá murovaná kláštorná budova s kostolom opatrená podrezávaným škárovaním. ŽUFFOVÁ, Jaroslava – ZACHAROVÁ, Daniela: Gotický kostol s. Mikuláša v Trnave. Prvé poznatky o vzniku. In: *Pamiatky a múzeá 2/2006,* s.14 – 20. Mimo mesta Trnava bol objavený mladší typ škárovania napr. na kostole v Ružindole, ako aj na dvojapsidovom kostole tzv. Starého kláštora v Piešťanoch. ŽUFFOVÁ, Jaroslava: *Kostol sv. Bartolomeja v Ružindole, Architektonicko –historický a umelecko – historický výskum*, 2014. Materiál je archivovaný na Krajskom pamiatkovom úrade Trnava; ŽUFFOVÁ, Jaroslava: K novým poznatkom o počiatkoch a premenách stredovekého kostola zo „Starého kláštora“ v Piešťanoch. In: *Pamiatky Trnavy a Trnavského kraja 8*. Trnava: Krajský pamiatkový úrad, 2005, s.27–38.

[15]Úroveň dnešného terénu zameral archeológ A. Žitňan s kolektívom pri archeologickom výskume parcely susediacej od juhu so Stephaneom. Prah bránky vedúcej do archeologicky skúmaného areálu sa nachádza na kóte 145, 60 mnv.

[16]Nález okna ústiaceho z pivnice D na južnej parcele do prejazdu domu C, situovaného na dovtedy susednej severnej parcele, sa podaril pri výskume nadzemných podlaží. Pozri príspevok M. Havlíka a E. Sabadošovej v tomto zborníku.

[17]KUČERA, Peter: Historický vývoj vlastníckych vzťahov Stephanea. In: *Pamiatky Trnavy a Trnavského kraja 15.* Trnava: Krajský pamiatkový úrad, 2012, s. 27– 30.

[18]Palác bol oddávna sídlom významných rodín, napr. na konci 16. stor. ho vlastnil Andrej Zichy a od 30. rokov 17. stor. rodina Estreházy, ktorá ho v roku 1714 predala Ostrihomskej kapitule na účely zriadenia Seminára sv. Štefana. Ref.17. Domnievame sa, že kvôli plánovanému rozšíreniu seminára dokúpila kapitula zároveň s palácom hneď aj susednú južnú parcelu (parcela č.3 podľa obr. 4). Z nej však stavebne využili len severnú tretinu, na južnej časti parcely prežíval až do 60.rokov 20. stor. meštiansky dom s dvorom, ktorého malá šírka mohla byť výsledkom práve tejto transakcie.

[19]Ref.4.

Die Untergeschosse des St.-Stephanus-Seminars (Stephaneum) als Erkenntnisquelle für mittelalterliche Bebauung an der Kreuzung bedeutender Tyrnauer Verkehrswege

Das voluminöse Bauwerk des St.-Stephanus-Seminars (Stephaneum) liegt an der Kreuzung der heutigen Straßen „Halenárska ulica“ und „Ulica Mikuláša Schneidera-Trnavského“. Beide Verkehrswege gehen zurück auf die Periode vor der Verstädterung, und mit Aufkommen des Urbanismus begann eine intensive Bautätigkeit entlang der beiden Wege. Gleichzeitig mit Sakralbauten, die für das städtische Umfeld charakteristisch sind, entstanden auch erste Wohnhäuser auf vermessenen Parzellen.

Auf der nördlichen Parzelle, westlich durch die Straße „Halenárska ulica“ und nordseitig durch die heutige Gasse „Ulica Mikuláša Schneidera-Trnavského“ begrenzt, wurde in der heutigen Bebauung als Überrest eines ersten gemauerten Gebäudes an der entsprechenden Stelle ein rechtseckiger Keller A identifiziert. Das unterkellerte bürgerliche Haus war mit seiner Vorderwand der Straße „Halenárska ulica“ zugewandt, wobei es von der Straßenfront 15,3 m in die Parzelle zurückgesetzt war. In einigen Merkmalen unterscheidet sich der Raum A von bekannten Charakteristika der Keller aus der Grup-

pe der ursprünglichen gemauerten Bürgerhäuser in Tyrnau. Als Abschluss der Wandoberflächen im Keller wurde ein ursprünglich unverputztes Ziegelmauerwerk mit geglättetem Mörtel in den Lagerfugen nachgewiesen. Diese – sog. verfugte – Wandoberfläche entspricht der bürgerlichen Urbebauung in Tyrnau. Aufgrund gewisser Abweichungen gegenüber den zeittypischen Parallelen dürfte das Haus in einem bestimmten Zeitraum entstanden sein, vermutlich in der zweiten Hälfte des 13. Jahrhunderts oder am Übergang ins frühe 14. Jahrhundert.

Die weitere Entwicklung der Parzellenbebauung stimmt mit den bekannten Prinzipien der Errichtung anderer mittelalterlicher Bürgerhäuser in Tyrnau überein. An der Frontseite des ältesten Hauses A wurde ein rechteckiges Objekt – mit Untergeschoss B – vorgebaut, das mit seiner Front bereits die Linie der heutigen Straße „Halenárska ulica“ erreichte. Während das Untergeschoss aus einem Raum bestand, besaß das Haus im Erdgeschoss zwei gleich lange Räumlichkeiten. In der folgenden Bauetappe wurde der ursprüngliche, knapp 30 m lange Einflügelbau entlang der heutigen Straße „Halenárska ulica“ um einen kurzen Straßenflügel – mit Untergeschoss C – erweitert, wodurch das Haus einen schmalen L-förmigen Grundriss erhielt. Dieser Anbau, mit einer jüngeren Verfugungsart versehen, entstand ungefähr im dritten Viertel des 14. Jahrhunderts. Etwas später, mit der Schaffung der überdachten Einfahrt mit Sedilien an Stelle der bis heute existierenden Durchfahrt wurde mit dem Typus des Durchfahrthauses die grundlegende mittelalterliche Entwicklung der nördlichen Parzelle abgeschlossen.

Auf der südlichen Parzelle entstand entlang der Straßenfront der späteren Straße „Halenárska ulica“ ein kleineres Einraum-Blockhaus D. Seine Nordseite folgt eng der Grenze zwischen der südlichen und der nördlichen Parzelle. Für die Datierung dieses Hauses findet sich kein Anhalt mit Ausnahme der Tatsache, dass es aus zuvor bereits verwendeten, durch längliche Fingerspuren auf der Oberfläche gerillten mittelalterlichen Handstrichziegeln gebaut wurde. An der Wende vom Mittelalter zur Renaissance wurde ein Längsflügel mit Keller E an der Straße hinzugefügt, wodurch auch auf dieser Parzelle der Grundriss eine L-Form annahm; allerdings wurde die Grundstückseinfahrt auf den unbebauten Südrand der Parzelle verlegt.

Abschließend lässt sich zusammenfassen, dass an der Straßenecke zwischen der heutigen Straße „Halenárska ulica“ und der heutigen Gasse „Ulica Mikuláša Schneidera-Trnavského“ im Mittelalter – in den urbanistischen Anfängen Tyrnaus – zwei Parzellen mit jeweils der späteren Straße „Halenárska ulica“ zugewandter Frontseite vermessen wurden. Beide Parzellen besaßen eine ungewöhnlich große Breite von etwa 19,5 m. In der Mitte des 16. Jahrhunderts wurden die bebauten Flächen zu einem Palastganzen verbunden und im frühen 18. Jahrhundert wurde der Adelspalast in das St.-Stephanus-Seminar (Stephaneum) umgewandelt, wobei sein Grundstück südwärts sowie ostwärts vergrößert wurde.

Abbildungen

Abb. 1. Das Stephaneum auf der Katasterkarte von 1895.

Abb. 2. Markierung der mittelalterlichen Kellerräume A bis E in der Einmessung des Erdgeschossgrundrisses im Stephaneum.

Abb. 3. Ausschnitt aus der heutigen Karte von Tyrnau mit Einzeichnung der ältesten mittelalterlichen gemauerten Bürgerhäuser im Umfeld des Stephaneums, nach: STANÍK, Ivan – ŽUFFOVÁ, Jaroslava: „Počiatky urbanizmu mesta Trnava“, in: *Archeologia historica* [Brno] 20 (1995), S. 285-298. Legende: Schraffurfläche – Grundriss des Stephaneums, schwarze Kleinflächen – die ältesten gemauerten Bürgerhäuser in Tyrnau, graue Flächen – abgetragene Bebauung.

Abb. 4. Vermutete mittelalterliche Parzellierung an der Kreuzung der Straßen „Halenárska ulica“ und „Ulica Mikuláša Schneidera-Trnavského“ nach der architektonisch-historischen Erforschung der Kellerräume des Stephaneums und nach der archäologischen Untersuchung der zwei dem Stephaneum südseitig benachbarten Parzellen.

Abb. 5. Stilanalyse der Kellerräume im Stephaneum, Legende: 1 – zweite Hälfte des 13. Jhs. bis Anfang des 14. Jhs., 2 – erste Hälfte des 14. Jhs., 3 – drittes Viertel des 14. Jhs., 4 – drittes Viertel des 14. Jhs. bis 15. Jh. (?), 5 – 15. Jh. bis erste Hälfte des 16. Jhs.

Abb. 6. Untergeschoss A, Innenraum, Vorderwand – Westmauer mit dem ursprünglichen Eingang O1 am Rand und einer nachträglichen Verbindung mit dem Keller B mittelst eines neuen Eingangs O3.

Abb. 7. Untergeschoss A, die vordere Fassade – Westmauer mit Markierung der Ebene der Schnittstelle zwischen dem in das ursprüngliche Gelände eingelassenen Abschnitt der Wand und deren oberirdischem Teil.

Abb. 8. Erdgeschoss des Gebäudes über dem Untergeschoss A, Innenraum, Vorderwand – Westmauer mit eingezeichneter Lage des Erdgeschossfußbodens vor der Überwölbung des Untergeschosses mit einem Gewölbe, dessen Scheitellinie gegenüber dem ursprünglichen Niveau des Erdgeschossfußbodens in eine höhere Lage geriet. (Rote Punktierung im Bild: Scheitellinie des Gewölbes, Spitze des weißen Pfeils: das Niveau des Fußbodens im Erdgeschoss vor der Überwölbung des Untergeschoss; entstandener Höhenunterschied: ungefähr 30 cm.)

Abb. 9. Untergeschoss A, Innenraum in Ansicht vom Erdgeschoss aus nach Entfernung der Zuschüttung über der Wölbung, Seitenwand – Südmauer mit Bezeichnung des ursprünglichen, in die Parzelle gerichteten Fensters (schwarze Linie), das durch die Wölbung funktionslos geworden ist, und eines weiteren Fensters, das in die Wölbung aufgenommen wurde (in der Aufnahme rechts, im Bild an der Stelle mit roter Schrift).

Abb. 10. Untergeschoss A, Innenraum, ein mittelalterliches Steinportal O2 nahe der Südwestecke.

Abb. 11. Untergeschoss A, Innenraum, ein nachträgliches, noch im Mittelalter errichtetes Gewölbe mit Markierung einer ungewöhnlichen Fenstersturzmauerung über der typischen Fensteröffnung.

Abb. 12. Untergeschoss B, Innenraum, Sicht auf den Südostteil des Raumes, im Vordergrund der statische Gurtbogen als Bestandteil einer ursprünglichen flachen Balkendecke.

Abb. 13. Untergeschoss C, Innenraum, Ostwand. Legende: Der Pfeil bezeichnet die Situierung einer Wandnische für einen Beleuchtungskörper, abgeschlossen mit Kraggewölbe; die eingezeichnete wellenförmige senkrechte Linie bezeichnet die Schnittstelle zwischen dem ursprünglichen mittelalterlichen Mauerwerk (rechts) und einem neuzeitigen Mauerwerk mit aktuellem Steinportal.

Abb. 14. Untergeschoss C. Innenraum, Ostwand, Detail der Nische für einen Beleuchtungskörper, abgeschlossen mit Kraggewölbe.

Abb. 15. 2. Geschoss des Gebäudeteiles über dem Untergeschoss C, Südfassade, Detail der Oberfläche der ursprünglichen unverputzten, nur ausgefugten Wand, die mit einem jüngeren Verfugungstyp gestaltet wurde.

Abb. 16. Untergeschoss A, Innenraum, Frontseite – Westwand, für einen Vergleich mit Abb. 15: Beispiel des ältesten Verfugungstyps (leicht modifiziert gegenüber vergleichbaren Funden aus Tyrnau (Trnava)).

Abb. 17. Untergeschoss D, die äußere, ursprünglich ins Gelände eingelassene Mauerflucht der Ostmauer, Detail vom Ansatz des statischen Grundbogens.

Abb. 18. Untergeschoss D, die äußere, ursprünglich ins Gelände eingelassene Mauerflucht der Südwand mit Markierung des ursprünglichen Geländeniveaus, d. h. des Schnittstellenniveaus zwischen dem unteren, ins Gelände eingelassenen Abschnitt der Wand und deren oberirdischem Teil.

Abb. 19. Untergeschoss D, Innenraum, Nordwand mit einem (von der Wölbung aufgenommenen) Kleinfenster, die die älteste Spur der Verbindung zwischen der nördlichen und der südlichen Parzelle durch den gemeinsamen Gebäudekomplex des Stephaneums darstellt. In der Wandachse befindet sich das neuzeitliche Eingangsportal, durch das ein unterirdischer Gang – unter der Durchfahrt – in den Raum D mündet. Der Gang führt aus dem Raum C heraus.

Aufnahmen und grafische Umsetzung: Jaroslava Žuffová, sofern nicht anders angegeben.

Základná charakteristika objektu a jeho strešných konštrukcií

Objekt bývalého Seminára sv. Vojtecha, tzv. Adalbertínum, sa nachádza na nároží medzi Ulicou Jána Hollého a Invalidskou ulicou. Ide o dvojkrídlovú stavbu s troma nadzemnými podlažiami a so suterénom, ukončenú na východe kaplnkou a s vežovým blokom vysunutým zo severozápadného nárožia severným smerom.

Adalbertínum, ako konvikt pre študentov Trnavskej univerzity, vzniklo na pôvodných štyroch stredovekých parcelách, z ktorých dve boli orientované do dnešnej Ulice Jána Hollého a dve parcely sa nachádzali pozdĺž Invalidskej ul.

Pre prvé Adalbertínum zakúpil arcibiskup Juraj Lipai v r.1663 poschodový meštiansky dom, situovaný v nárožnej polohe na križovatke oboch ulíc. Po dokúpení ďalších dvoch parciel v roku 1710 (jednej pozdĺž Ulice Jána Hollého a dvoch, tzv. polovičných parciel pozdĺž Invalidskej ul.) vyvrcholil okolo r.1715 hmotovo – priestorový vývoj Adalbertína. Nový objekt absorboval do seba hmoty pôvodných meštianskych domov, pričom vo výsledku vznikla mohutná dvojkrídlová stavba s 2 nadzemnými podlažiami obopínajúcimi nádvorie s parkovou úpravou. V krátkom časovom odstupe (zrejme v 20. rokoch 18. stor.) dostavili na okraj východného krídla kaplnku. V roku 1922 nadstavili nad obe krídla 3. nadzemné podlažie.[1](**obr.1**)

Opis krovových konštrukcií

Kolmo na seba nadväzujúce západné a severné krídlo sú napriek rozdielnej hĺbke zastrešené sedlovou strechou s jednotnou úrovňou hrebeňa, pričom severné krídlo je na východe ukončené valbou. Do valby je vtiahnutý aj krov kaplnky, umiestnený nižšie voči hlavnému krovu. Krov kaplnky sa do tejto pozície dostal po nadstavbe krídel.(**obr.2**)

Krov v pôdorysnom rozsahu oboch krídel predstavuje krokvovo – hambálkovú dvojetážovú vešadlovú konštrukciu s jednou úrovňou hambálkov a s postrannými stojatými stolicami.(**obr.3,4**)

Plné priečne väzby pozostávajú z väzného trámu kampovaného na pomúrnicu a z dvojice krokiev čapovaných do jeho koncov. Vo vrchole je dvojica krokiev spojená vrcholovým čapom – ostrihom. Krokvy sú spriahnuté a zároveň rozopierané hambalkom situovaným zhruba v polovici výšky krovu. Hambalok je s krokvami spájaný čapovým spojom a spodnou plochou je kampovaný na pozdĺžne ližiny, načapované na vrch stojatých stĺpikov postranných stolíc. V priečnom smere stabilizuje prvky (stĺpiky a hambalky) dvojica vysokých diagonálnych podkrokvových vzpier, prechádzajúcich cez ne plátovým spojom. Vysoké vzpery sú ukončené v bočných stranách centrálneho stĺpika – vešiaka. Takto spolu s vešiakom tvoria vešadlové ramená. Samotný vešiak je jednoduchý, vytvorený z jedného trámu. Vešiakom prechádza preplátovaním hambalok.

Medziľahlé väzby pozostávajú z dvojice krokiev vo vrchole spojených vrcholovým čapom na ostrih. Spodné konce krokiev sú zhora čapované do skrátených väzných trámov – krátčat. Tie sú, rovnako ako väzné trámy plných väzieb, kampované na pomúrnicu. Konce krátčat sú v priestore podkrovia začapované do výmen, teda pozdĺžnych stabilizačných prvkov, konce

Obr. 1. Západná fasáda Seminára sv. Vojtecha v období pred nadstavbou 3.NP., r. 1919. Zdroj: Kronika meštianskej školy. Kronika sa nachádza v archíve Okresného úradu Trnava, foto poskytol Pavel Ďurko.

Obr. 2. Seminár sv. Vojtecha, pohľad do nádvoria od juhovýchodu.

Obr. 3. Podkrovie nad západným krídlom, pohľad od severu.

Obr. 4. Podkrovie nad severným krídlom, pohľad od západu.

ktorých sú začapované do bočných plôch väzných trámov plných priečnych väzieb. Všetky väzby dopĺňajú námetky.

V pozdĺžnom smere konštrukciu stabilizujú ližiny načapované zvrchu na stĺpiky postranných stolíc. Stĺpiky sú v pozdĺžnom smere stabilizované pásikmi šikmo čapovanými do stĺpikov aj ližín. Okrem týchto prvkov je v pozdĺžnom smere konštrukcia spriahnutá aj horizontálnymi rozperami situovanými v hrebeňovej osi medzi jednotlivými vešiakmi, v úrovni bezprostredne pod hambalkami.

Konštrukcia pozostáva z plných priečnych väzieb kombinovaných s medziľahlými väzbami, striedajúcimi sa zväčša v rytme jedna plná, tri medziľahlé väzby, ojedinele v závislosti od polohy komínových telies aj dve medziľahlé väzby.

V západnom krídle sa nachádza celkovo osem plných priečnych väzieb, v severnom trinásť. Hoci ide v celom pôdorysnom rozsahu o jeden konštrukčný celok s jednotnou úrovňou strešného hrebeňa a s rovnakou výškou nasadenia základných prvkov – ližín a hambálkov, predsa tento celok pozostáva z troch, v detailoch mierne navzájom odlišných častí.

Z ôsmych plných priečnych väzieb západného krídla tvorí južnú – prvú časť konštrukcie päť plných priečnych väzieb. Druhú časť tvoria tri plné priečne väzby, ďalej nárožná väzba a prvých šesť plných priečnych väzieb severného krídla. Na ne nadväzuje tretia časť konštrukcie pozostávajúca zo siedmych plných priečnych väzieb.(**obr.5**)

Spomínané rozdiely jednotlivých častí sa prejavujú použitím odlišného prvku, detailu, spoja. V južnej časti západného krídla je to prítomnosť pozdĺžnych rozpier vešiakov v polohe pod hambalkom.(**obr.6**)

Stredová a nárožná časť sú charakteristické detailom stĺpikov s čelom predsadeným pred ližinou. (**obr.7**) V prípade východnej časti severného krídla (sedem plných priečnych väzieb) sú na rozdiel od ostatných častí vešadlové ramená (diagonálne vzpery) spojené s vešiakom rybinovým plátovým spojom a zadrapnutím krokiev vo vrchole vešiaka.(**obr.8**)

Dokumentované bolo primárne tesárske montážne značenie, typické pre obdobie novoveku sekanými rímskymi číslicami. Samostatný sled číslovania majú plné priečne väzby. Číslovanie sa nachádza na vešiakoch, stĺpikoch, ližinách, podkrokvových vzperách, krokvách a výmenách. Číslovanie krokiev je od značenia plných priečnych väzieb nezávislé (sled číslic na seba však v súčasnosti úplne nenadväzuje – porušený bol evidentne počas opätovného skladania konštrukcie v roku 1922). Pre každú z trojice častí konštrukcie bol použitý odlišný systém značenia.

V rámci južného konca západného krídla sa uplatňuje najbežnejší spôsob značenia v podobe štandardných sekaných rímskych číslic, s odlíšením protiľahlej (západnej) strany protiznačkou v podobe samostatného šikmého záseku vedľa číslice.[2] Sled číslovania (I - V) tu začína číslicou I až na piatej plnej priečnej väzbe z juhu a postupuje smerom na juh – k stene susediacej

budovy, čo znamená že táto časť krovovej konštrukcie bola vztyčovaná v smere zo severu na juh.

V nárožnej časti sa zrejme kvôli zjednodušeniu prehľadnosti pri skladaní konštrukcie v prechode cez nárožie uplatňuje dvojaký systém tesárskeho montážneho značenia. V západnom krídle a nárožnej časti (t.j. v troch plných priečnych väzbách, v diagonálnej nárožnej väzbe a v prvej väzbe severného krídla) figuruje značenie, ktoré kombinuje sekané rímske číslice so štandardnými protiznačkami v tvare šikmého záseku, so sústavou trojuholníkových zásekov. Pri nich aj kontramarku, teda protiznačku odlišujúcu prvky protiľahlej strany vytvorili vo forme ďalšieho, pridaného trojuholníkového záseku. Od druhej plnej priečnej väzby severného krídla po šiestu pokračuje štandardné značenie sekanými rímskymi číslami, zoradenými vzostupne v smere od západu na východ. Prvky protiľahlej strany na juhu sú odlíšené protiznačkou v podobe šikmého záseku, vychádzajúceho vždy priamo z konkrétnej číslice.

V prípade posledného úseku krovu v rozsahu posledných siedmych plných priečnych väzieb severného krídla sa tiež uplatňujú štandardné sekané rímske číslice, avšak bez použitia protiznačiek. Číslovanie smeruje vzostupne po severnej strane v smere od západu k východu (I - VII), na opačnej južnej strane potom pokračuje vzostupné číslovanie od východu smerom na západ (VIII - XIIII).

Na prvkoch, predovšetkým na krokvách, sú prítomné aj mladšie systémy číslovania – vrypové rímske číslice, arabské číslice písané rôznymi kriedami a tuhou (toto sa opakuje v celom krove), čo poukazuje na viacero etáp zásahov ako opráv, či úprav konštrukcie. Dominantná a stotožniteľná je fáza rozoberania a znovuvztyčovania krovu z roku 1922, ku ktorej možno priradiť arabské číslovanie písané tuhou a modrou kriedou.

Pôvodné prvky všetkých krovových konštrukcií sú vytvorené z tesaných prvkov. Spájané sú tradičnými tesárskymi spojmi, využívajúc predovšetkým čapové, jednoduché ale aj rybinové plátové spoje, kampovanie. Spoje sú istené drevenými kolíkmi, pôvodný kovový spojovací materiál predstavujú kramle a strmene. Vymeriavanie rozmerov prvkov, spojov, detailov bolo realizované rudkou.

Na viacerých prvkoch sú v rôz-

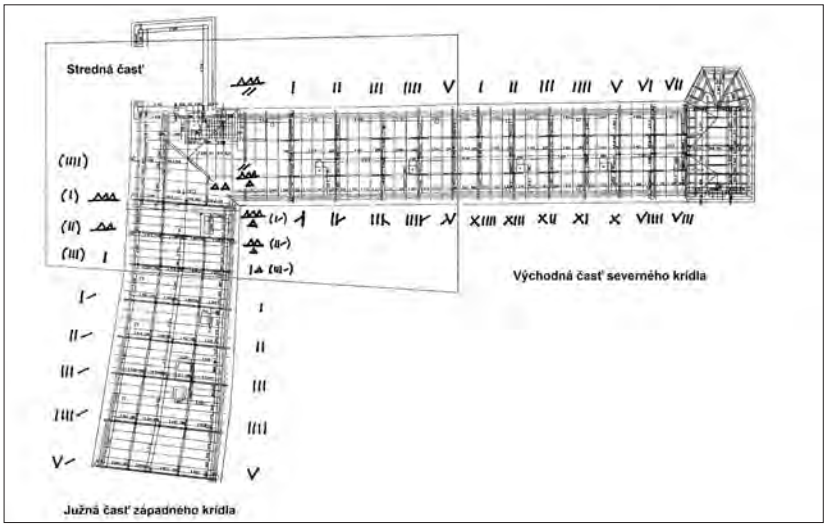

Obr. 5. Prehľad sledu tesárskeho montážneho číslovania priečnych väzieb v jednotlivých blokoch konštrukcie nad pôdorysom oboch krídel budovy.

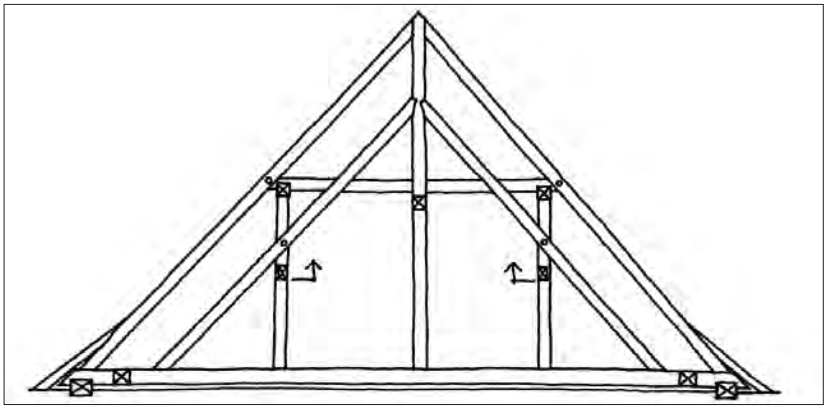

Obr. 6. Schéma plnej priečnej väzby južnej časti krovu západného krídla.

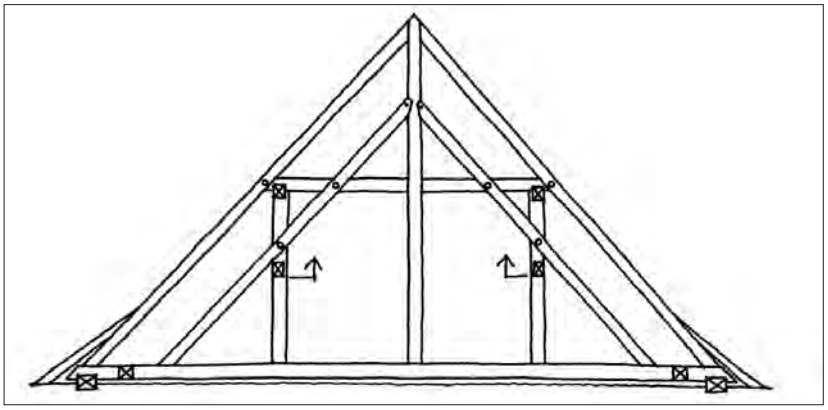

Obr. 7. Schéma plnej priečnej väzby strednej – nárožnej časti krovu.

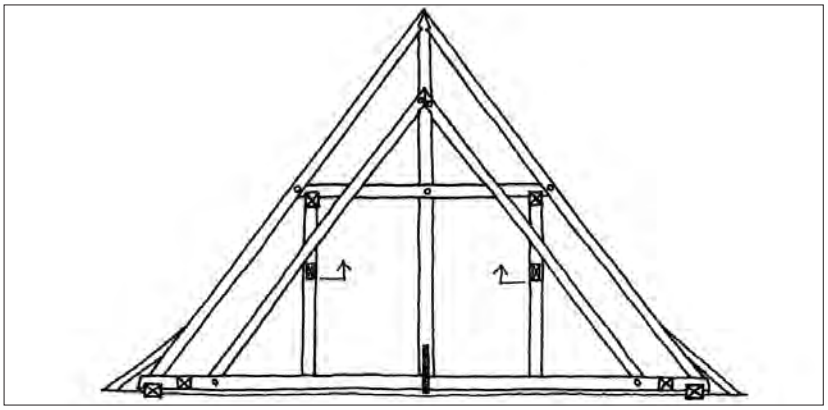

Obr. 8. Schéma plnej priečnej väzby východnej časti krovu severného krídla.

Obr. 9. Odtlačok plášťa strechy objektu pred nadstavaním 3.NP so stopou šindľovej krytiny spolu s kapsami dvoch radov strešných lát.

nych polohách bez zjavného vzťahu ku konštrukčnému riešeniu či spojom prítomné závrty – buď prázdne alebo so zvyškami drevenej výplne. Prítomnosť hužiev alebo stopy po nich sú vždy dokladom transportu dreva vodnou cestou vo forme pltí.

V severnom úseku na južnej diagonálnej podkrokvovej vzpere plnej priečnej väzby č. III sa nachádzajú pravidelne rozostúpené záseky kolmé voči dĺžke prvku. Ide o stopy po tzv. vrubľovaní, teda tesárskom procese hranenia trámu z guľatiny.

Hodnotnou a výpovednou súčasťou podkrovia je súbor komínov zoradených v pôdorysnej línii pozdĺžnych medzitraktových stien objektu, ktorých pôvodne nadstrešné časti sa po nadstavaní budovy v 20.stor. dostali do interiéru podkrovia. Zachované sú na nich slohové exteriérové omietky aj s primárnou vrstvou vrátane náterov. V rámci viacerých plôch jednotlivých etáží vymedzených rôzne profilovanými rímsičkami sú badateľné ryté rysky zrkadiel bez i s vykrajovanými rohmi. Na prvom komíne západného krídla v smere zo severu je na jeho južnej fasáde v úrovni tesne nad hornou rímsou identifikovaná dvojica šikmých liniek rytého kvádrovania, pravdepodobne vo forme jednoduchej obálky.

Pri pätách prvých dvoch komínov severného krídla od západu sa nachádzajú odtlačky staršieho strešného plášťa strechy pred nadstavbou. Na západnom komíne sú na jeho bočných stenách (západnej a východnej) v omietke čitateľné aj otlačky strešnej krytiny – drevených šindľov, zároveň v murive i kapsičky po latovaní, dokonca aj so zvyškami strešných lát. Z otlačkov tak možno odvodiť nielen materiál strešnej krytiny, ale aj sklon predchádzajúcej strechy (49˚) a približné rozmery latovania (3,5 x 5 cm, zachovaná dĺžka 9 cm), pričom osová vzdialenosť medzi jednotlivými latami bola cca 35 cm. Dĺžku šindľov nie je možné určiť, hoci po prirátaní obvyklých 10 – 15 cm dlhých presahov na oboch koncoch latovania je možné uvažovať o pomerne bežných rozmeroch v rozmedzí 50 – 70 cm. Hrúbka šindľov 1,5 – 2 cm predstavuje rozmer ustálený až do súčasnosti.(**obr.9**)

V južnom ukončení podkrovia, na stene patriacej susednému objektu Rubrora, je vyrysovaný odtlačok vrcholu strechy Adalbertína pred jeho nadstavbou o 3.podlažie. Nad ním, v ploche štítu patriaceho susednej budove Rubrora, sú bielou farbou namaľované dátumy prevažne z 1. pol. 20.stor.:

1929
Š.K. 1939
1947 T.V.ARY
Nápis *T.V.A. 1947* nad trojvrším
s dvojkrížom
obrázok hákového kríža

Z mladších období sú tu nápisy bielou kriedou typu *8.B 1989* viažuce sa k novodobému obdobiu školskej funkcie budovy. Na maltovej placke sa nachádzajú vyryté mená s dátumom zásahu:

POKRIVAČI
PARŠO J.
KRAJČOVIČ R.
ABSOLON V.
ŠANDOR J.
1.1.1958
Trnava

V severnom krídle je na severnej stene druhého komína od východu v dodatočne dohodenej omietke vyryté datovanie *8/10/1922,* viažuce sa k obdobiu nadstavby objektu. Na západnej stene tohto komína je zachytený uhľom písaný, rozmazaný nápis s rokom *188* (3?), s nejednoznačne čitateľnou poslednou číslicou. Na treťom komíne od východu je na jeho južnej stene viditeľný detail pôvodnej fasádnej výzdoby komína – zrkadlo s vykrajovanými rohmi, ohraničené rytou linkou. Uprostred je nahodená novodobá cementová plaketa s vyrytými menami už zmieňovaných pokrývačov (Paršo, Krajčovič, Absolón, Šándor) z roku 1958, ktorá takmer prekrýva staršiu škicu komína s okótovanými detailmi ukončujúcej hlavice. Na južnom stĺpiku plnej priečnej väzby č. III/ stredovej časti sa nachádza dvojica dátumov. V polohe nad spojmi s pásikmi je tuhou zapísaný dátum 16 XI 1922, nižšie je vysekaný letopočet 1754.(**obr.10,11**)

Obr. 10. Datovanie nadstavby objektu.

Samostatné konštrukčné celky tvoria krov nad kaplnkou a krov nad prevýšenou vežicou v severozápadnom nároží. V oboch prípadoch ide o rovnaký typ krovu ako nad hlavným pôdorysom.

Nad kaplnkou sa nachádza krokvovo – hambálková konštrukcia s jednou úrovňou hambalkov a s postrannými stojatými stolicami s diagonálnymi podkrokvovými vzperami ovšem, vzhľadom na malú šírku, bez vešadla.(**obr.12**)

Kaplnka je svojou dlhšou stranou orientovaná kolmo voči severnému krídlu. Krov pozostáva zo štyroch plných priečnych väzieb, medzi ktorými v smere od juhu nasledujú jedna, dve a tri medziľahlé väzby.

Konštrukcia je vytvorená z tesaných prvkov. Tesárske montážne značenie pozostáva zo sekaných rímskych číslic, bez rozlíšenia protiľahlých strán. Číslovanie priečnych väzieb je však chaotické, bez postupnosti (v smere od štítu III, II, VII, V, IIII, IIII, dve väzby bez značenia, VII, I). Logická postupnosť je sledovateľná na pozdĺžnych väzbách, kde sa číslovanie nachádza na pásikoch. Začína na východnej strane, pričom postupuje vzostupne z juhu na sever od čísla I po VII, na protiľahlej západnej strane ďalej pokračuje zo severu na juh hodnotou VII po XIII.

Prvky sú spájané použitím tradičných tesárskych spojov istených drevenými kolíkmi. Aj tu sú prítomné hužvy, použité drevo bolo privezené vodnou cestou. V krajnej severnej plnej priečnej väzbe sa v priamom kontakte pod väzným trámom nachádza duplicitný prvok, ktorý je zároveň čiastočne zapustený vo vrchole klenby. Rovnaké riešenie sa nachádza aj vo vedľajšej (v smere na juh) medziľahlej priečnej väzbe – namiesto skráteného väzného trámu je tu prítomný úplný väzný trám s rovnakým zdvojením zapusteným do rubu klenby. Zo situácie nie je zrejmá funkcia duplicitných prvkov, ani ich časové zaradenie – nie je teda jasné, či ide o dodatočné alebo pôvodné stuženie, prípadne o zvyšky prvkov patriacich hypoteticky staršiemu zaniknutému krovu. Konštrukciu krovu ani prvkov pod väznými trámami sa nepodarilo dendrochronologicky datovať.

O podlažie prevýšená vežovitá časť objektu je vysunutá z pôdorysu severozápadného nárožia severným smerom. Je zastrešená manzardovou strechou s krovovou konštrukciou pravej manzardy. Priestor je prístupný rebríkom nachádzajúcim sa pri vstupe zo schodiska do hlavného podkrovia.

Obr. 11. Predpokladané datovanie vzniku jestvujúceho krovu, r.1754.

Obr. 12. Krovová konštrukcia nad kaplnkou, pohľad od severu.

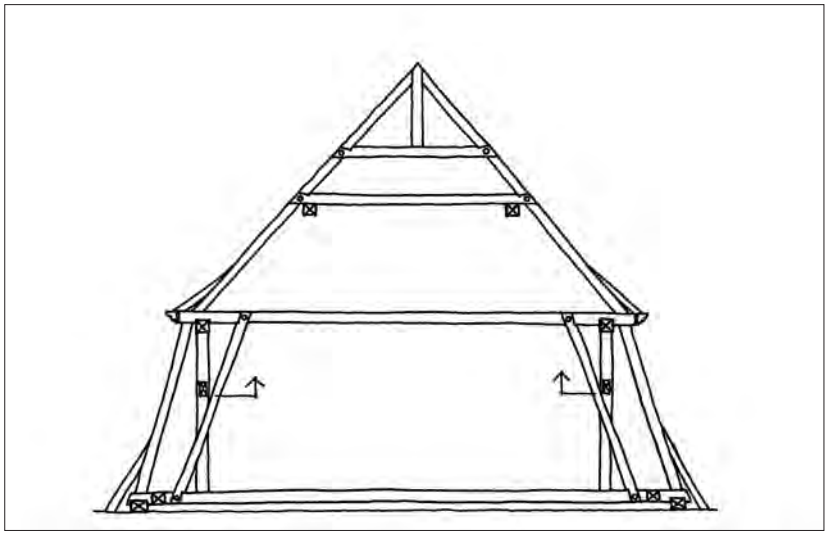

Obr. 13. Schéma plnej priečnej väzby krovu vežice.

Krov je štvoretážový s tromi úrovňami hambalkov. Spodná etáž obsahuje postranné stojaté stolice s diagonálnymi podkrokvovými vzperami. Vzhľadom na malý pôdorysný rozsah s takmer štvorcovým tvarom je na dlhšej strane iba dvojica plných priečnych väzieb s tromi medziľahlými priečnymi väzbami uprostred. Plné priečne väzby obsahujú väzný trám, postranné stĺpiky s podkrokvovou vzperou ukončenou

v spodnom hambalku. Stabilizáciu v pozdĺžnom smere zabezpečujú šikmé pásiky a ližina vo vrchole stĺpikov. Prvky druhej etáže tvoria len štyri stĺpiky, navzájom spriahnuté ukončujúcou ližinou a zavetrované pásikom. Bezprostredne nad ližinou sa nachádza druhá úroveň hambalkov, ktoré v tejto polohe vytvárajú centrálny trámový rošt – typický základový prvok krovov s centrálnym pôdorysom a krovov veží. Tretiu úroveň tvorí len jeden hambalok, ktorý slúži v podstate len ako základ pre hrotnicu centrálneho vrcholu strechy.(**obr.13**)

Aj táto krovová konštrukcia je v celom rozsahu vytvorená z tesaných prvkov. Spoje sú tradičné tesárske – okrem čapových a kampových spojov, aj nekryté rybinové pláty (spoje podkrokvových vzpier a pásikov s habmálkami, hambálkov s krokvami). Spoje istia drevené kolíky. Montážne tesárske značenie tvoria sekané rímske číslice, protistrana je rozlíšená šikmým zásekom.

Analýza vývoja

Všetky krovy Adalbertína sú historické krokvovo – hambalkové konštrukcie. Ide o novoveký typ krovovej konštrukcie, kde okrem krokvovo – hambalkového princípu je popri typickom vyľahčení prahovej časti formou skrátených väzných trámov do podoby krátčat, základným prvkom systém pozdĺžnych postranných stojatých stolíc. Priečne stuženie zabezpečujú plné priečne väzby striedané väzbami medziľahlými. V závislosti od rozponu takéhoto typu krovu sa v schéme plnej priečnej väzby uplatňuje alebo neuplatňuje aj vešadlo, pričom skladba prvkov sa v základnej podobe opakuje rovnako na streche sedlovej, valbovej alebo na manzarde.

Za konštrukčné východisko pre tento typ krovu možno na našom území považovať barokové krovy. Tie sú síce charakteristické svojou typickou formou s ležatými stolicami, no v prípadoch viacúrovňových schém (krovy nad väčšími rozponmi) mávajú vo vyšších úrovniach pozdĺžne viazanie, realizované práve formou stojatých stolíc. V rámci barokových konštrukcií sa teda samostatné stojaté stolice nevyskytujú – sprevádzajú vždy iba ležaté stolice. V priebehu 2.pol. 18.stor. však dochádza k ich osamostatneniu od podriadenosti voči ležatým stoliciam a začínajú vznikať aj krovy s pozdĺžnym viazaním tvoreným už výlučne len stojatými stolicami. Nastalo tak obdobie koexistencie dvoch typologicky sa líšiacich skupín.

Časový výskyt tohto typu krovových konštrukcií je na našom území pomerne úzko ohraničený. Z doteraz známych prípadov sú doložené v rozmedzí 2.tret.18.stor.až 1.tret.19.stor. Keďže korešpondujú s obdobím klasicizmu, sú označované ako klasicistický typ krovu, i keď ich výskyt nie je striktne viazaný na slohové zaradenie objektu, na ktorom sa vyskytujú (rovnako sa uplatňujú aj na objektoch s neskorobarokovým výrazom). V závislosti od regiónu výskytu môže ich datovanie presahovať za zmieňované obdobie (napr. Liptov, Orava, kde ich nachádzame aj po pol. 19.stor.). V rámci trnavského regiónu je jednou z nateraz najstarších zistených konštrukcií tohto typu krov nad Kostolom Sedembolestnej Panny Márie v Trstíne - Hájičku, denrochronologicky datovaný rokmi zoťatia použitých drevín 1777/78 a 1778/79.[3] Ojedinele možno uvažovať aj o včasnejšom výskyte tohto typu krovu, no doteraz takýto prípad nebol doložený.

Keďže skupina klasicistických krovov predstavuje najmladšiu vrstvu krokvovo – hambalkových krovových konštrukcií, na rozdiel od krovov predchádzajúcich slohových období zostala zachovaná v početnejšom zastúpení. Ako reprezentant obdobia klasicizmu ostala prítomná aj na viacerých objektoch mesta Trnava. Kým nad sakrálnymi stavbami (kostoly, kláštory, univerzitné budovy) sú zachované prevažne barokové krovy s ležatými stolicami, tzv. klasicistické krovy – či už bezvešadlové alebo vešadlové s rôznymi počtami úrovní hambalkov – sa v pomerne veľkom počte nachádzajú v meštianskej architektúre.[4]

Krovové konštrukcie v celom rozsahu Adalbertína predstavujú čistú formu typologickej skupiny tzv. klasicistických krovov, bez prítomnosti atypických znakov, prvkov či detailov, umožňujúcich ich bez dendrodát bližšie časovo zaradiť.

Konštrukcie boli podrobené dendrochronologickému výskumu, no odobrané vzorky sa nepodarilo zadatovať. Z celkových 27 odobratých vzoriek[5] vyšli len dve. Jedna z krokiev západného krídla je z dreva zoťatého v lete 1848. Dátum 1848 poukazuje zrejme na druhotný zásah, opravu (taký pomerne neskorý vznik tohto typu krovu priamo v historickom jadre mesta Trnava, aj vzhľadom na datované príklady nepredpokladáme). Pásik severného stĺpika východnej pozdĺžnej stolice v kaplnke bol vyrobený z dreviny zoťatej v zimnej ťažbe r. 1713/14. Tento údaj by mohol korešpondovať s predpokladaným obdobím výstavby kaplnky v roku 1724. Na pásiku je však prítomný zvyšok dlabu, voči ktorému je rybinový plát súčasného spoja v superpozícii (dlab je prítomný na bočnej, vnútornej strane pásika). Je teda zrejmé, že vznikol úpravou zo staršieho prvku. Datovanie 1713/14 je preto nutné priradiť k staršej (zaniknutej) fáze, z čoho vyplýva, že jestvujúci krov nad kaplnkou ako sekundárna konštrukcia bol vytvorený s využitím dreva z pôvodného krovu.

Ako jediné primárne, in situ zachované drevené prvky sa javia dva trámy zabudované v rube klenby nad 2.podlažím kaplnky, avšak ani tieto sa nepodarilo zadatovať. Ich funkcia, či prípadný vzťah s krovom nie sú jasné, môže ísť o stužujúce prvky typické pre obdobie novoveku, bez spojitosti s krovovou konštrukciou.

Vychádzajúc z doterajších poznatkov, bez dendrodát a písomných prameňov, by sme na základe typológie celú skupinu krovov prítomných na objekte mohli zaradiť do rozpätia 3.tretiny 18.stor. až 1.tretiny 19.stor., s vyhodnotením, že ide o typický príklad krovov, ktoré sú na našom území charakteristické výskytom v období neskorého baroka – klasicizmu. Datovanie 1754 vyryté na stĺpiku v rámci severného krídla sa však vymyká z doteraz poznaného časového rámca.

Vo všeobecnosti platí, že letopočty, nachádzané na krovoch, vznikali primárne ako zaznamenanie roku ich vztýčenia, sekundárne ako datovania jednotlivých opráv. Nachádzané sú aj zápisy vytvorené ako dobové „grafiti“, čiže ako voľné, dodatočné dátumy bez vzťahu ku krovu či zásahom (na spôsob „bol som tu, XY, roku Pána“). S prípadom antedatovania sme sa doteraz nestretli.

Ak vezmeme do úvahy vznik tohto typu konštrukcie na filiálnom vidieckom kostole v Trstíne-Hájičku koncom 70.rokov 18.stor., skoršia prítomnosť v centre cirkevnej správy krajiny by nebola prekvapivá. Paralelou s Adalbertínom je situácia v oproti stojacom jezuitskom univerzitnom Kostole sv. Jána Krstiteľa (1636). Tu vplyvom investorov (palatín Esterházy, uhorský arcibiskup jezuita Peter Pázmaň) so živými kontaktmi na Viedenské prostredie a univerzitný Štajerský Hradec vznikla už so storočným predstihom (30.roky 17.stor.) konštrukcia so všetkými znakmi vyspelých barokových krovov, aké sa na našom území začali plošne uplatňovať až v priebehu 18.stor.[6] A keďže aj investormi

budovy univerzitného Seminára sv. Vojtecha boli najvyšší cirkevní hodnostári Uhorska, nie je vylúčené, že k obdobnej situácii mohlo dôjsť aj v prípade Adalbertína.

V rámci architektonicko – historického výskumu stavby bola vývojová fáza, znamenajúca stavebné zlúčenie pôvodných domov do súčasného pôdorysného rozsahu s arkádovou chodbou definovaná rokom 1710, s definitívnym ukončením výstavby areálu kaplnkou v 20. rokoch 18. stor. Ak (oprávnene) predpokladáme ukončenie stavby jej zastrešením, v prípade vzniku podnes zachovaného krovu až v roku 1754 by muselo dovtedy pretrvávať akési provizórium, pretože výmena plnohodnotnej konštrukcie už po 30. rokoch je nanajvýš nepravdepodobná. Vzhľadom na už aj tak bezprecedentný, i keď nie nerealistický predpoklad datovania skúmaného krovu rokom 1754[7] a s ohľadom na rovnako ojedinelú veľmi skorú prítomnosť barokového krovu na Katedrále sv. Jána Krstiteľa sa nebránime ani hypotetickým úvahám o možnostiach posunutia vzniku nášho krovu časovo hlbšie. Mohol by vzniknúť aj v 20. rokoch 18., stor., no pri podobných úvahách ostávame bez opory nielen v prameňoch, ale aj na základe terénnej komparácie. Navyše, aj dnešný krov nad kaplnkou, ktorej vznik sa predpokladá v 20. rokoch 18. stor., je sekundárnu konštrukciu.

Pokiaľ ide o jednoznačnosť vývoja krovu nad krídlami ako celku, na prvý pohľad môže situáciu komplikovať skladba krovu javiaca sa ako tri rozdielne konštrukcie. Tu možno skonštatovať, že ide o jeden celok, ktorý z dôvodu rýchlejšieho postupu zastrešenia krídiel väčšej dĺžky vyrábali naraz traja realizátori (tri tesárske partie). V Trnave obdobný príklad nachádzame napr. na krídlach bývalej školskej budovy Trnavskej univerzity, dnes Vojenský archív.[8]

Radikálnym zásahom do strešnej konštrukcie bolo celkové rozobratie krovu (okrem kaplnky) v roku 1922, pričom po zvýšení budovy o nové podlažie bola celá rozobraná konštrukcia opätovne vztýčená. Priečne aj pozdĺžne väzby boli znovu zložené pomerne precízne podľa pôvodného montážneho tesárskeho značenia, pričom pôvodné poradie nebolo podľa číslovania striktne dodržané len pri krokvách.

S podobným prípadom sa v rámci Trnavy stretávame aj na neďalekom objekte uršulínskeho kláštora a školy v nárožnej časti komplexu (Hviezdoslavova a Halenárska ulica). Kým v rámci severného krídla na Hviezdoslavovej ulici ostal krov v pôvodnej polohe, konštrukcia pokračujúca nad východným krídlom, orientovaným do Halenárskej ulice, bola rozobratá a po prestavbe a zvýšení o jedno podlažie opätovne zložená.

Záver

Z typologického hľadiska predstavujú jednotlivé krovové konštrukcie nad objektom Adalbertína typické príklady krovov označovaných ako klasicistické, keďže výskyt tohto typu na našom území pokrýva obdobie poslednej tretiny 18. – 1.tretiny až polovice 19.storočia. Hoci sa skúmané konštrukcie nepodarilo datovať dendrochronologicky, na základe nálezu vyrytého roku 1754 sa javí, že krov na objekte trnavského Adalbertína sa vymyká zažitým štandardom. Vzhľadom na dobové súvislosti nateraz, i bez potvrdenia dendrochronológiou, či písomnými prameňmi, sa prikláňame k predpokladu, že rok 1754 zaznamenáva letopočet vzniku krovu Adalbertína. Pre potvrdenie, či vyvrátenie nie stopercentne uzavretého datovania jeho vzniku však bude do budúcnosti dôležité priebežné vyhľadávanie zdrojov a ďalšieho porovnávacieho materiálu, vrátane blízkeho zahraničia (Česká republika, Rakúsko).

Rutinérsky zvládnuté rozobratie a opätovné zloženie krovu v roku 1922 sa z dnešného pohľadu javí ako ťažko predstaviteľný počin, no v minulosti podobné zásahy neboli výnimočné (čo podčiarkuje obdobný príklad na neďalekom uršulínskom kláštore), pričom ako hlavný motív možno predpokladať výraznú materiálovú a teda finančnú úsporu. Zároveň potvrdzuje, že ešte v medzivojnovom období bolo ovládanie tesárskeho remesla úplnou samozrejmosťou.

Fotografie a grafické prílohy: D.Zacharová s výnimkou obr.1.

Poznámky

[1]ŽUFFOVÁ, Jaroslava: *Adalbertínum, Trnava, architektonicko – historický výskum,2. etapa, interiér celého objektu*. Súčasťou materiálu je aj archívny výskum, ktorý spracovala Henrieta Žažová, 09 2020. Materiál je archivovaný na Krajskom pamiatkovom úrade Trnava.

[2]Ide o zvyšky systému spájania guľatiny do pltí pomocou tzv. hužiev – mladých konárov, vršatcov ihličnanov, prípadne lián, teda ohybných a poddajných častí drevín. Dajú sa využiť na spôsob lana, pričom ich konce boli zatĺkané do predvŕtaných otvorov.

[3]ZACHAROVÁ, Daniela: *Architektonicko – historický a umelecko – historický výskum Kostola Sedembolestnej Panny Márie v Trstíne-Hájičku*, 2019. Výskumná správa je archivovaná na Krajskom pamiatkovom úrade Trnava. Súčasťou výskumu bol tiež dendrochronologický výskum (Dendrolab Brno, Ing. T. Kyncl). Tiež: ZACHAROVÁ, Daniela: Nové poznatky k stavebnému vývoju románskeho Kostola Sedembolestnej Panny Márie v Trstíne-Hájičku. In: *Pamiatky Trnavy a Trnavského kraja 23*. Trnava: Krajský pamiatkový úrad, 2020, s. 35 – 42.

[4]Zo súkromného archívu autorky: v rámci historického jadra Trnavy sú to napr. meštianske domy: Hollého 1, Kapitulská 1, Kapitulská 24, Kapitulská 23, kde je krov datovaný vročením 1797, M. Sch. Trnavského 3, Trojičné nám. 3, Trojičné nám. 5., Štefánikova 4, Štefánikova 37. Okrem meštianskych domov nájdeme tento typ krovu tiež na hlavným uličným krídlom radnice na Hlavnej ul., a tiež vo dvore nad západným krídlom radnice, na budove školy a kláštora uršulínok alebo na veži mestského opevnenia, nachádzajúcej sa v areáli záhrady františkánskeho kláštora. Rovnaké krovové konštrukcie sú zachované aj na niekoľkých samo-

statných stavbách, vznikajúcich od konca 18.stor. mimo mesta vymedzeného opevnením: záhradný pavilón dnes známy ako rotunda Spiegelsaal (1792), letohrádok na dnešnej Sadovej ulici (krov datovaný nápisom 1818), tzv. Emmerov dom (po roku 1809d.).

[5]Dendrochrolnologický výskum realizoval ako súčasť výskumu Ing. Tomáš Kyncl (Dendrolab Brno).

[6]Podobných krovov vzniklo v priebehu 17.stor. akiste viac. Sledujúc pôsobenie písomne doložených majstrov, pracujúcich pre významných stavebníkov, je možné očakávať vznik obdobnej konštrukcie aj na Bratislavskom hrade počas prestavby (1636 – 1642), v rovnakom čase tiež na rezidencii Vila Suburbana. ŠULCOVÁ, Jana: Stavba Pálffyovskej záhradnej rezidencie v Bratislave. In: *ARS, 2/1991*, s. 140. Predpokladať ju môžeme aj v rámci prestavby Bojnického hradu (kde sa v rozsahu na Huňadyho krídle zachovala dodnes). Avšak aj tieto známe, či predpokladané, no dnes už zväčša nejestvujúce, realizácie vznikli až po výstavbe trnavského jezuitského kostola. Bližšie: ZACHAROVÁ, Daniela: Krovová konštrukcia Katedrály sv. Jána Krstiteľa v Trnave. In: *Pamiatky Trnavy a Trnavského kraja 19*. Trnava: Krajský pamiatkový úrad, 2015, s. 31 – 36.

[7]Za konzultácie problematiky možného výskytu tohto typu konštrukcie v polovici 18.stor. ďakujeme kolegom venujúcim sa výskumu historických krovov v Českej republike, konkrétne Jiřímu Bláhovi (ÚTAM AV ČR, CET Telč) a Ondřejovi Belšíkovi (NPÚ Olomouc).

[8]ZACHAROVÁ, Daniela: Výsledky predbežného prieskumu krovov areálu bývalej Trnavskej univerzity. In: *Pamiatky Trnavy a Trnavského kraja 17*. Trnava: Krajský pamiatkový úrad, 2014, s. 7 – 14.

Der Dachstuhl des St.-Adalbert-Seminars (Adalbertinum) zu Tyrnau (Trnava) und seine historische Bedeutung

Typologisch stellen einzelne Dachstuhlkonstruktionen auf dem Gebäude des Adalbertinums charakteristische Beispiele für sogenannte klassizistische Dachstühle dar, wie sie auf dem heutigen slowakischen Gebiet im letzten Drittel des 18. und im ersten Drittel des 19. Jahrhunderts vorkamen. Zwar gelang es nicht, die untersuchten Konstruktionen dendrochronologisch zu datieren, der Fund eines eingeritzten Datums „1754“ im Dachstuhl des Tyrnauer Adalbertinums scheint jedoch den herkömmlichen Standards zu widersprechen. In Anbetracht der Zeitzusammenhänge wird einstweilen auch ohne eine Bestätigung durch Dendrochronologie oder schriftliche Quellen davon ausgegangen, dass die Zahl 1754 das Entstehungsdatum für den Dachstuhl des Adalbertinums vermerkt. Für eine Bestätigung oder Widerlegung der nicht vollständig abgeschlossenen Datierung wird jedoch noch nach weiteren Quellen und Vergleichsmaterial gesucht, auch im angrenzenden Ausland (Tschechien, Österreich).

Eine professionell durchgeführte Zerlegung mit anschließendem Wiederaufbau des Dachstuhls im Jahre 1922 (anlässlich der Aufstockung des Gebäudes um ein drittes Geschoss) erscheint aus heutiger Sicht ein schwer vorstellbarer Eingriff, aber in der Vergangenheit waren solche Maßnahmen keineswegs außergewöhnlich (wie ein ähnliches Beispiel am nahegelegenen Ursulinenkloster bestätigt), wobei als Hauptmotiv eine deutliche Material- und Kostenersparnis anzunehmen ist. Zugleich belegen diese Vorgänge, dass noch in der Zwischenkriegszeit die Beherrschung des Zimmereihandwerks eine Selbstverständlichkeit war.

Abbildungen

Abb. 1. Westfassade des St.-Adalbert-Seminars vor Aufstockung des Gebäudes um ein drittes Geschoss, Aufnahme von 1919. Quelle: Chronik der Bürgerschule. Die Chronik befindet sich im Archiv des Landkreisamtes in Tyrnau (Trnava), Aufnahme zur Verfügung gestellt durch Pavel Ďurko.

Abb. 2. St.-Adalbert-Seminar, Blick in den Hof von Südosten.

Abb. 3. Dachstuhl über dem Westflügel, Ansicht von Norden.

Abb. 4. Dachstuhl über dem Nordflügel, Ansicht von Westen.

Abb. 5. Überblick der Sparrenlage – nach Zimmermannsart nummerierte Reihenfolge der Aufstellung der Stuhl- und Hängesäulen mit Hängewerk, mit Zeichnung der Gespärre und Stuhlrähme in den jeweiligen Dachkonstruktionsblöcken über dem Grundriss der beiden Gebäudeflügel (eingerahmt: Mittelbau, rechts: Ostteil des Nordflügels, unten: Südteil des Westflügels).

Abb. 6. Schema des Vollgebindes im Südteil des Dachwerks im Westflügel.

Abb. 7. Schema des Vollgebindes im mittleren, Eckbereich des Dachwerks.

Abb. 8. Schema des Vollgebindes im Ostteil des Dachwerks im Nordflügel.

Abb. 9. Abdruck der Dachhaut vor Aufstockung des Gebäudes um ein drittes Geschoss – Spur der Schindelbedachung mitsamt der Aussparung zweier Dachlattenreihen.

Abb. 10. Erhaltener Vermerk mit Datierung zur Gebäudeaufstockung.

Abb. 11. Vermerk über die vermutliche Datierung des bestehenden Dachwerks (1754).

Abb. 12. Dachwerkkonstruktion über der Kapelle, Ansicht von Norden.

Abb. 13. Schema des Vollgebindes im Dachwerk auf dem angeschlossenen turmartigen Gebäude.

Aufnahmen und grafische Anlagen: Daniela Zacharová, sofern nicht anders angegeben.

Jaroslava Žuffová

Objav ľadovne na parcele domu na Jeruzalemskej ul. č.41 v Trnave

Na parcele meštianskeho domu na Jeruzalemskej ul. č. 41 odkryl archeologický výskum podzemný objekt, situovaný v juhovýchodnom kúte parcely. [1] (**obr.1**)

Meštiansky dom sa nachádza v radovej zástavbe východnej fronty Jeruzalemskej ulice. Jeho parcela, čelom orientovaná ku Jeruzalemskej ulici, prebieha vo východo – západnom smere a ústi do príhradobnej Michalskej ulice, vedúcej pozdĺž východného úseku mestského opevnenia. Z historického domu dnes jestvuje v nadzemí už len uličné krídlo primknuté k uličnej čiare Jeruzalemskej ul. Podľa katastrálnej mapy z roku 1895 mal dom ešte ďalšie 2 krídla; na uličné krídlo nadväzovalo smerom do hĺbky parcely severné dvorové krídlo a parcelu uzatváralo samostatné východné uličné krídlo pozdĺž Michalskej ulice. V čase realizácie architektonicko – historického výskumu domu v roku 2008 už toto východné uličné krídlo v nadzemí nejestvovalo a o existencii podzemnej stavby v jeho polohe neboli známe žiadne informácie.

Podľa architektonicko – historického výskumu pochádza uličné krídlo orientované do Jeruzalemskej ulice z renesancie – z 1.pol. 16. stor. a prešlo mnohými stavebnými etapami od 2.pol.16. stor., cez ranobarokovú úpravu v 1.pol. 17. stor. po barokovú prestavbu v 2.pol.18. stor. Ďalšie drobnejšie prestavby prebehli v 19. a začiatkom 20. stor. [2]

Nálezová situácia

Archeologický výskum odkryl v juhovýchodnom kúte parcely, t.j. v polohe južného okraja niekdajšieho východného krídla podzemnú

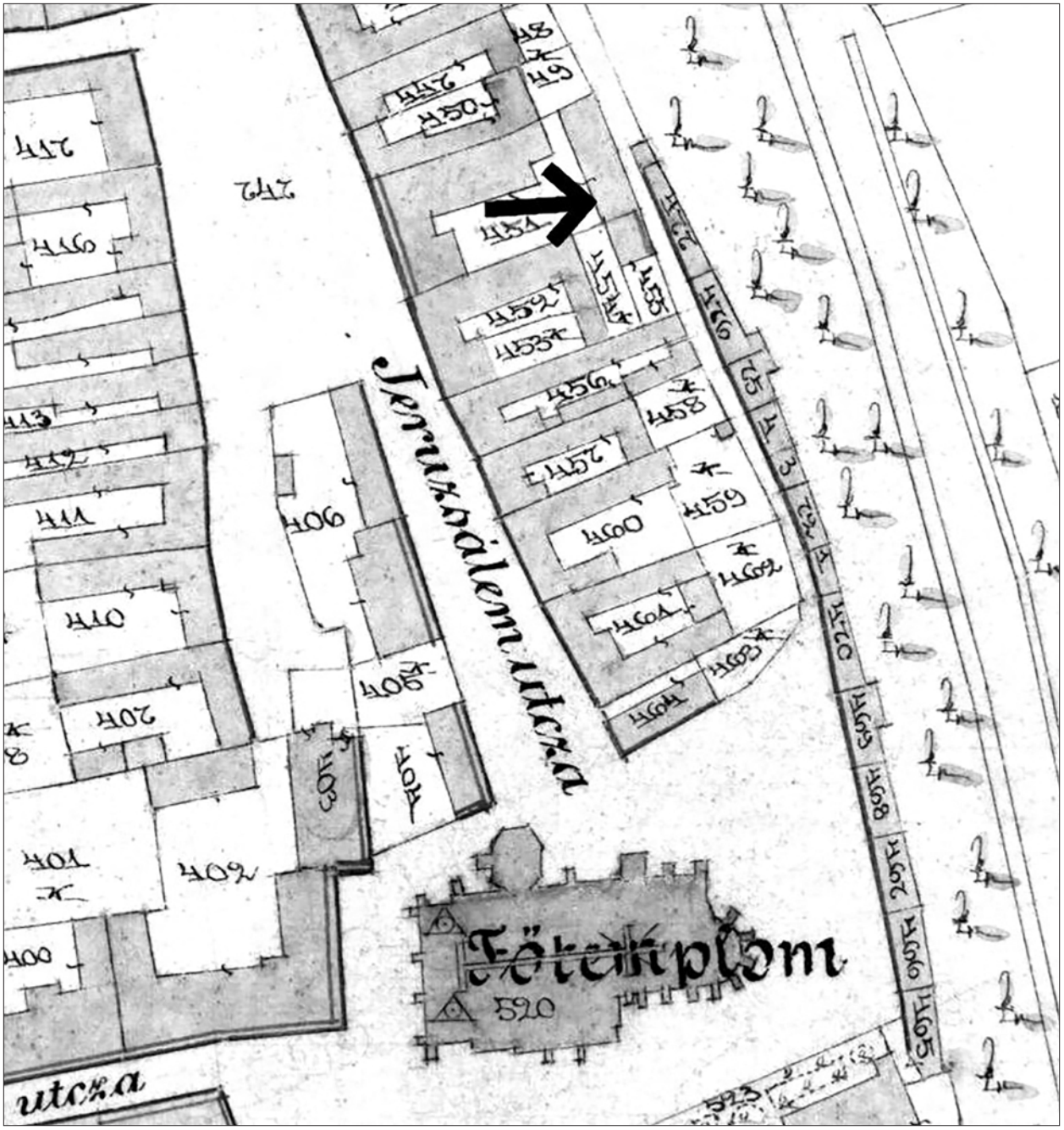

Obr. 1. Katastrálna mapa z r.1895 s vyznačenou polohou nálezu podzemného objektu.

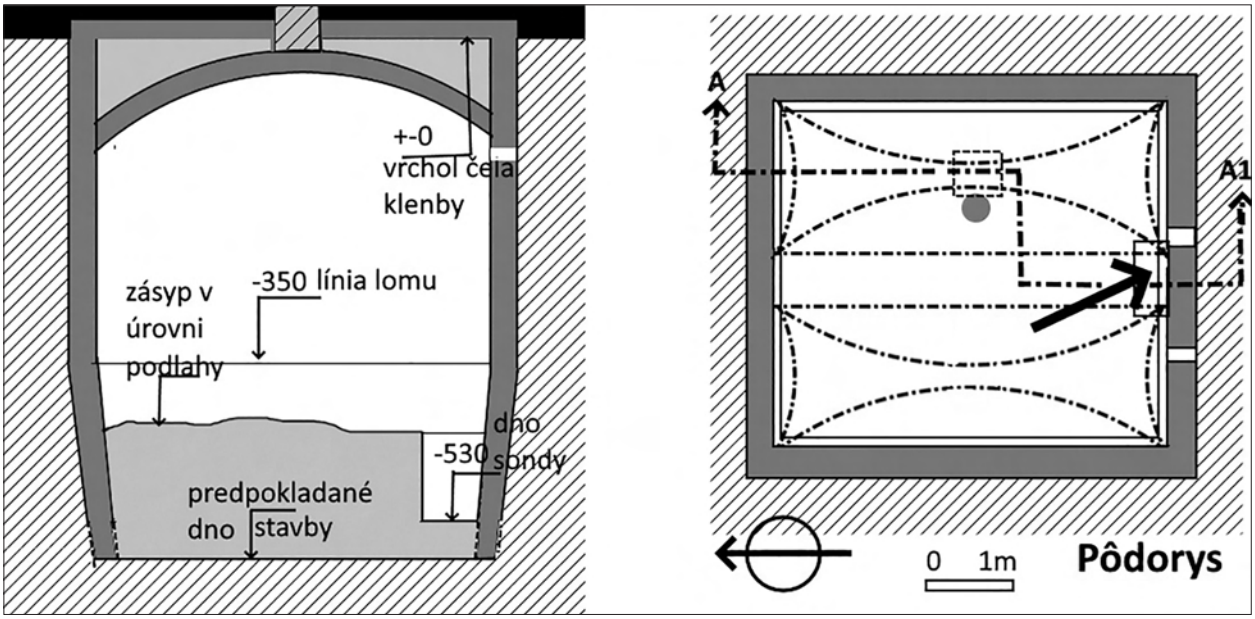

Obr. 2. Pôdorys a rez A–A1 podzemným objektom – ľadovňou, terénna škica.

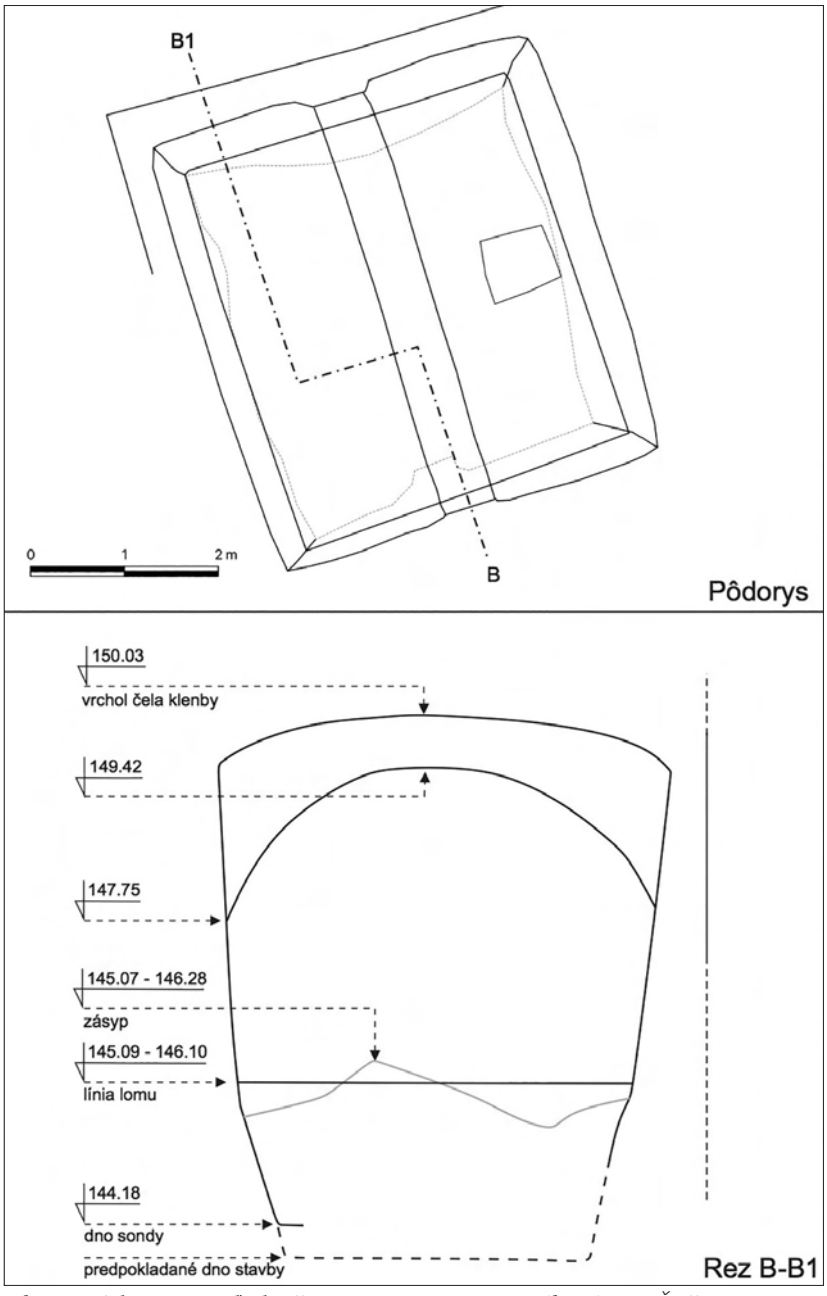

Obr. 3. Pôdorys a rez ľadovňou, zameranie: L. Horáková a A. Žitňan.

stavbu. Stavba mala obdĺžnikový pôdorys, mierne pretiahnutý v severojužnom smere s vnútornými rozmermi približne 440 cm x 380 cm. O existencii stavby neboli do jej nálezu počas archeologického výskumu v lete r.2019 známe žiadne informácie.

Stavba, vybudovaná z tehál, je zaklenutá dvojicou približne rovnako veľkých polí pruskej klenby, oddelených navzájom pásom, orientovaným v severojužnom smere. Šírka pásu je 60 cm, hrúbka obvodových stien je 30 cm. V prsiach východného poľa pruskej klenby je vo vrchole pôvodný pravouhlý, dnes zamurovaný, otvor rozmerov : 70 cm (vo východozápadnom smere) x 55 cm.^{3} (**obr.2 – 6**)

Počas archeologického výskumu nebolo dosiahnuté pôvodné dno stavby, pričom celková odkrytá výška od vrcholu oblúkového čela klenby po spodok sondy bola 530 cm. V hĺbke asi 350 cm od vrcholu čela klenby sa všetky 4 steny začínajú v rovnakej výškovej úrovni skláňať smerom dovnútra nadol. V mieste zlomu, od ktorého sa sklon stien začína, sa nachádza mierne predstúpenie (pravouhlý odskok) spodného úseku pred líce hornej časti steny (1– 2 cm). Interiérové líca stien ani klenby neboli nikdy omietnuté. V zužujúcej sa časti sú na povrchu muriva len drobné lokálne plochy s pritretou ložnou maltou, ktorá bola vytlačená na povrch začerstva (počas murovania). Väčšie množstvo malty pokrýva v súvislom horizontálnom páse iba rozhranie (odskok), od ktorého sa mení vertikálny tvar hornej časti stien na naklonený. Maltu tu dohodili počas murovania dodatočne a prihladili odspodu šikmo nahor

preto, aby vyrovnali dohladka odskok v murive.(**obr.7**)

V murive hornej časti stien výrazne prevažujú v skladbe väzáky, v zošikmených partiách sú použité častejšie aj behúne. V murive sa pravidelne striedajú po jednom riadky z tehál vyrobených v období výstavby podzemného objektu s riadkami zo sekundárne použitých starých tehál (použité sú tehly z rôznych období novoveku). Nové tehly sa svojím svetložltým sfarbením hmoty výrazne opticky odlišujú od sekundárne použitých starších tehál s črepom vypáleným do červena. Nové svetložlté tehly majú v hornej ploche vpadnutú značku „ST“ bez orámovania v centre plochy. Ich rozmery sú : 28 – 29 x 6,5 –7 x 14,5 – 15 cm. Staršie tehly, pochádzajúce z búračiek, majú rôzne rozmery podľa toho, z akého obdobia a tehelne pochádzajú. Malta stien a klenby je však rovnaká v celom rozsahu stavby. Ide o hrubozrnnú, málo vápennú maltu, sfarbenú do okrova, s riečnymi štrkovými zrnami bledosivej farby a so zriedkavými kusmi nevyhaseného vápna. Ložné škáry si udržujú pravidelné horizontálne línie; sú vysoké do 3 cm, čo reprezentuje veľkú výšku pre novoveké murivo. (**obr.8**) Steny v kútoch sú primárne previazané, pruská klenba, vrátane medziklenbového pásu oddeľujúceho obe polia, je súčasná so stenami. Klenba je vybudovaná, podobne ako steny, z oboch druhov tehál. Základnú konštrukciu pŕs tvoria nové tehly s kolkom ST. Stredová časť každého poľa je vymurovaná do tvaru blízkeho šošovke zo sekundárne použitých tehál. V centrálnej časti šošovky východného klenbového poľa bol primárne vytvorený kvadratický transportný otvor. Otvor je dnes zamurovaný novodobými tehlami.

Steny sú murované po celej výške pravidelne a súvisle, bez otvorov. Jedinú anomáliu v pravidelnom murovaní reprezentujú dva malé otvory v južnej stene. Otvory, tvaru ležatého obdĺžnika sú situované v navzájom rovnakej výške z oboch strán okolo nábehu medziklenbového oblúka. Malé ležaté obdĺžnikové otvory vznikli vynechaním tehly, resp. časti tehly v jednej úrovni tehlového riadku už počas murovania (pozri obr.4).Otvory vedú naprieč celej hrúbky steny a ústia priamo do sprašového terénu, do ktorého je objekt vhĺbený. Otvor, situovaný východne od nábehu medziklenbového pásu má rozmery: dĺžka x výška = 21x7,5 cm, západný má

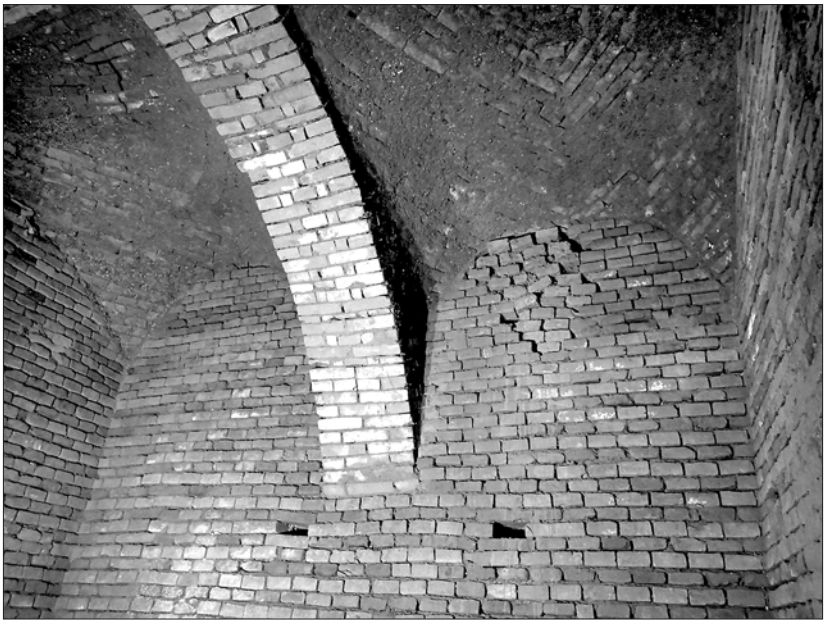

Obr. 4. Južná stena s čelami pruskej klenby a s nábehom medziklenbového pása a dvojicou malých otvorov.

rozmery: d x v = 16,5 x 9 cm. Horný okraj otvorov sa nachádza 15 cm pod spodnou hranou medziklenbového oblúka. Funkcia otvorov predbežne nie je známa. Hypotéza, že by mohlo ísť o kapsy po ukotvení konštrukcie súvisiacej s výstavbou nábehu klenbového pásu sa nejaví ako reálna, pretože pri protiľahlom nábehu takéto kapsy na severnej stene nie sú, pričom táto stena je murovaná intaktne a pravidelne.

V lokálnej archeologickej sonde vykopanej popri východnej stene (v osi jej šírky) do zásypu objektu sa našiel v hĺbke 529 cm od vrcholu oblúka klenby zásyp zo skla pochádzajúceho z 20. stor.[4] Uvedený nález svojou polohou poukazuje na to, že ešte v 20. stor. bol objekt prázdny do uvedenej veľkej hĺbky berúc od vrcholnice od klenby. Aj keď sonda nedosiahla po úroveň podlahy podzemného priestoru , predpokladáme, že sa nenachádzala už oveľa hlbšie, než pokiaľ dosiahol archeologický výkop, t.j. do spomínanej hĺbky 529 cm od vrcholu klenby. Poloha skleného zásypu z 20. stor. tesne nad predpokladaným dnom objektu vylučuje možnosť, že by išlo pôvodne o staršiu žumpu, pretože tá by mala na dne nánosy exkrementov a stopy po nich by sa zachovali aj na obvodových stenách objektu, ktoré sú však v tomto prípade čisté.

Objekt bol po celej výške zahĺbený do terénu.

Archeologický výkop odkryl aj vonkajšie líce jeho severnej a západnej steny, avšak nie po celej výške, ale len do hĺbky približne 350 cm od povrchu dnešného dvora.

Obr. 5. Východné pole klenby so zamurovaným centrálnym otvorom vo vrchole.

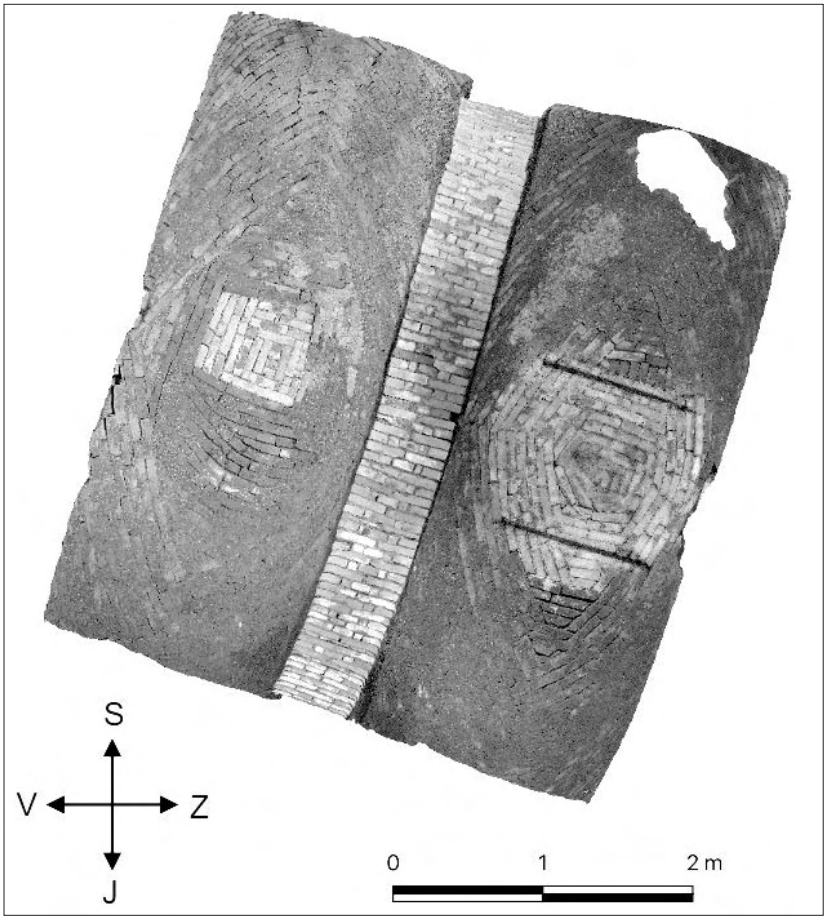

Obr. 6. Ortofoto klenby nad pôdorysom ľadovne. Foto: A. Žitňan.

Podľa nálezu je zrejmé, že už pôvodná vykopaná jama sa smerom nadol od hĺbky 350 cm zužovala. Interiér podzemného priestoru vznikol obmurovaním jamy stenou hrubou 30 cm.

Vyhodnotenie

Dispozično – priestorové riešenie podzemného objektu je voči bežným pivniciam z viacerých dôvodov atypické. Hlavným rozdielom, ku ktorému nepoznáme zatiaľ analógie je to, že od určitej úrovne pod zaklenutím (v hĺbke okolo 350 cm pod klenbou) sa priestor smerom nadol zužuje. Podzemný objekt sa líši od bežných pivníc aj tým, že jeho výška (viac ako 530 cm) dominuje nad rozmermi strán obdĺžnikového pôdorysu (440 x 380 cm). Atypická je tiež absencia okenných otvorov, naopak dôležitým znakom je doložená existencia otvoru vo vrchole pruskej klenby, ktorá celý priestor zhora uzatvára. Všetky tieto znaky poukazujú na to, že odkrytý objekt nemôže byť bežnou pivnicou. Objekt by nemal byť ani žumpou vzhľadom na absenciu vrstvy exkrementov nad dnom, keďže ešte v hĺbke viac ako 500 cm pod úrovňou klenby sa našiel zásyp zo skla, pochádzajúci z 20. stor. Na vylúčenie funkcie žumpy poukazuje aj absencia stôp na obvodových stenách po fekálnom odpade. Netypická pre novovekú žumpu, ale aj pre prípadnú cisternu (nádrž na vodu) je skutočnosť, že objekt nemá omietnuté steny. Berúc do úvahy tieto fakty sa javí ako najvhodnejšia alternatíva funkcia objektu ako tzv. ľadovne.[5] (**obr.9**) Otvor vo východnom poli klenby slúžil na prístup a transport ľadu, v kónicky sa zužujúcej spodnej časti priestoru ľad zhromažďovali. Nad vrstvou ľadu po klenbu bol dostatočne vysoký priestor pre vzduchovú izoláciu, na prekrytie ľadu slamou, prípadne na uloženie tovarov, ktoré mali byť chladené. Nateraz nevyriešeným zostáva umiestnenie chladených tovarov, keďže na stenách ľadovne sa nenašli žiadne stopy po uchytení prípadných políc.[6]

Predpokladáme, že na podzemný priestor ľadovne nenadväzovala v nadzemí priamo jej nadstavba, ale že ľadovňa mohla byť súčasťou väčšej hospodárskej miestnosti vo východnom dvorovom krídle. Rub vrcholnice jej klenby sa nachádzal v úrovni podlahy miestnosti prízemia, z ktorej vstupovali dovnútra ľadovne cez otvor v zaklenutí. Umiestenie ľadovne na okraj dvorového

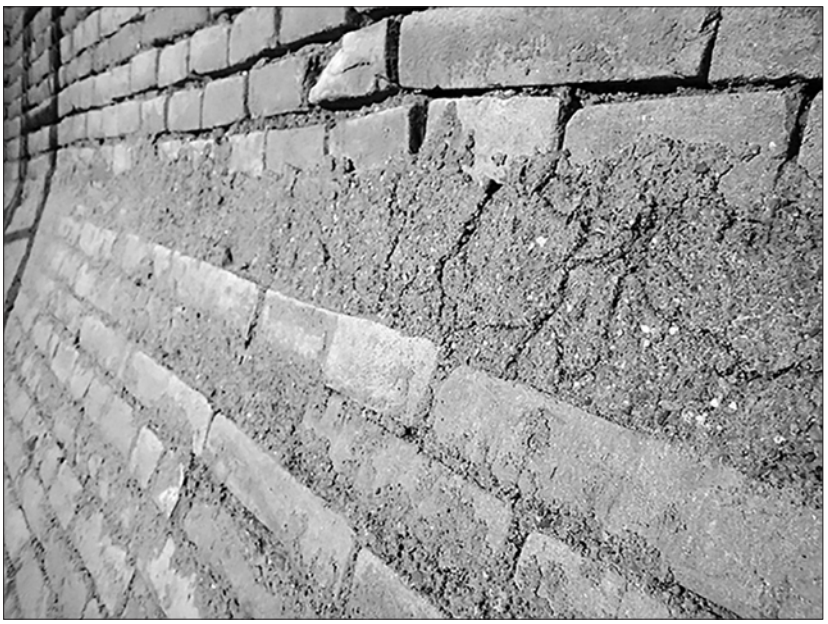

Obr. 7. Styk hornej vertikálnej a spodnej – zošikmenej časti steny. Styk oboch častí je v líci vyhladený maltou sklopenou smerom nahor.

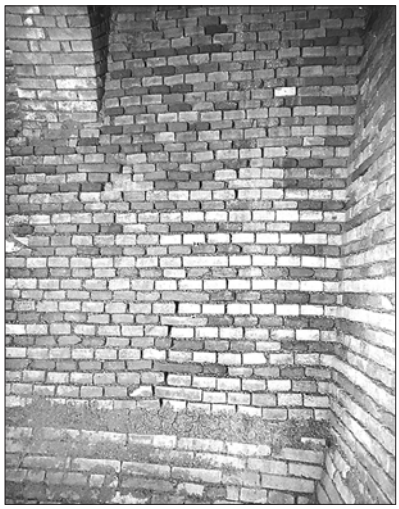

Obr. 8. Severovýchodný kút ľadovne. Príklad murovania s pravidelným striedaním riadkov zo sekundárne použitých starších tehál a riadkov z novších (svetlejších) tehál s kolkom ST.

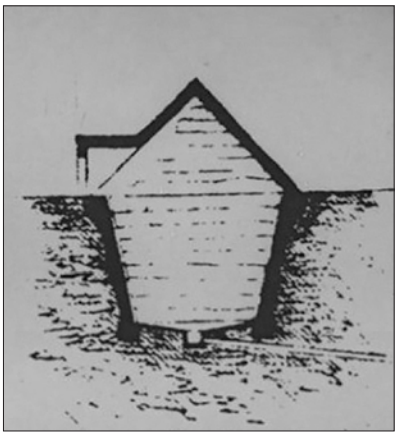

Obr. 9. Konštrukčný princíp ľadovne so zužujúcim sa priestorom nadol. V úrovni podlahy zachytený prierez kanálom s napojeným trativodom. Reproto ML Preiss, Deutsche Stiftung Denkmalschutz, Bonn. Dostupné na internete : https://www.monumente-online.de/de/ausgaben/2014/5/ewiges-eis.php dňa 8.8.2021.

Obr. 10. Príklad tehly primárne použitej v murive ľadovne.

krídla lemujúceho Michalskú ulicu umožňoval do nej pomerne jednoduchý transport ľadu.

Na základe tvaroslovia a stavebného materiálu je objekt datovateľný iba rámcovo, a to jednak podľa charakteru tehál použitých v primárnej polohe svetložlté tehly s vpadnutým kolkom ST) a tiež podľa tvaru zaklenutia. Zatiaľ čo pre výrobu uvedených tehál by prichádzalo do úvahy široké rozpätie 19. –1. pol. 20. stor.,[7](**obr.10**) podľa slohového riešenia zaklenutia dvojicou polí pruskej klenby musíme rátať s jeho vznikom najneskôr do konca 19. stor.

Časové zaradenie umožňujú spresniť historické údaje. Podľa nich sa v dome na Jeruzalemskej ul. č. 358 nachádzal verejný dom. Stotožnenie nášho domu s domom č.385 umožňuje podklad ku katastrálnej mape, ktorá vznikla v r.1895. Verejný dom na čísle 358 si v roku 1891 otvorila vdova po Leopoldovi Tornaiovi, pričom na tomto mieste mal existovať len 14 rokov. Dňa 31.1. 1906 ho Policajný kapitanát v Trnave zrušil kvôli rušeniu pokoja, pričom ako ďalší dôvod zrušenia sa uvádzala blízkosť Kostola sv. Mikuláša (menej ako 100 m), a tiež to, že námestie pred verejným domom slúžilo deťom ako ihrisko. [8]

Archeologickým výskumom objavenú ľadovňu vybudovali zrejme zároveň s novou funkciou objektu ako verejného domu, t.j. v roku 1891, alebo tesne po ňom, a bola využívaná najmenej počas doby jeho jestvovania do roku 1906.

Fotografie a grafické prílohy:
J. Žuffová, ak nie je uvedené inak.

Poznámky

[1]Výskum murovaného podzemného objektu vykonala autorka tohto článku na základe objednávky vedúceho archeologického výskumu Andreja Žitňana, ktorý zároveň poskytol zameranie a ortofoto pohľady na interiérové líca konštrukcií podzemného priestoru. ŽUFFOVÁ, Jaroslava: Architektonicko – historický posudok nálezu podzemnej stavby na parcele domu Jeruzalemská 41, Trnava, súčasť nálezovej správy z archeologického výskumu,spracovala firma AA Avala, 2019. . Materiál je archivovaný na Krajskom pamiatkovom úrade Trnava.

[2]ŽUFFOVÁ, Jaroslava: Meštiansky dom Jeruzalemská 41, Trnava, architektonicko – historický výskum fasád a umelecko – historický výskum na zistenie prítomnosti výtvarnej výzdoby v celom objekte, 2008. Materiál je archivovaný na Krajskom pamiatkovom úrade Trnava.

[3]Je možné, že aj vo vrchole západného poľa pruskej klenby sa nachádzal otvor. S určitosťou to však povedať nevieme, keďže skladba muriva sa tu z veľkej vzdialenosti napohľad nejaví taká čitateľná ako v prípade východného poľa. Ak však bol otvor aj v západnom poli, ukazuje sa ako menší než vo východnom poli.

[4]O datovaní zásypu ma informoval vedúci archeologického výskumu Andrej Žitňan.

[5]V publikovaných nemeckých nálezoch sa stretávame, podobne ako v našom objekte, so zošikmením stien smerom nadol. Z technického riešenia sa tam ďalej uvádza pokrytie dna hrubým štrkom. Na dne býval vytvorený kanál s trativodom na odvod vody z topiaceho sa ľadu. V našom prípade archeologický výskum nedosiahol až po dno, takže sa nevieme k otázke riešenia podlahy a odtoku vody z ľadovne vyjadriť.

[6]V Trnave poznáme zatiaľ 3 dodnes zachované podzemné priestory pod meštianskymi domami, ktoré mohli mať funkciu ľadovne. Všetky 3 majú kruhový pôdorys, ktorý je typický pre ľadovne, keďže valco-

vý priestor má najlepšie využiteľný objem. Ani v jednom prípade sa však priestor nadol nezužoval ako na Jeruzalemskej 41, a rovnako ako tu, ani pri nich nepoznáme pôvodné riešenie dna. Ide v prvom rade o veľký podzemný priestor v západnom ukončení pivnice južného dvorového krídla domu na Štefánikovej ul. č.39. HAVLÍK, Marián – ŽUFFOVÁ, Jaroslava – SABADOŠOVÁ, Elena: *Architektonicko – historický a umelecko – historický výskum meštianskeho domu Štefánikova ul.č.39*, Trnava, 11 201. Materiál je archivovaný na Krajskom pamiatkovom úrade v Trnave. O existencii menšej ľadovne v dome na Kapitulskej ul. 21 a v tzv. Wetzlerovom dome na Hlavnej ul. 2 nás v minulosti informoval Milan Kazimír z Krajského pamiatkového úradu Trnava. Valcovú dispozíciu ľadovne poznáme aj z kaštieľa v Chtelnici. ŽUFFOVÁ, Jaroslava*: Chtelnica kaštieľ, architektonicko – historický a umelecko – historický výskum*, 11 2012. Materiál je archivovaný na Krajskom pamiatkovom úrade v Trnave. Viacero ľadovní, ktoré sa zachovali rovnako ako v našom prípade už bez kontextu s nadzemnými architektúrami, odkryl archeologický výskum v centre historického jadra Trnavy (Hotel Holiday Inn). Boli zistené na ploche zaberajúcej viaceré stredoveké parcely, orientované jednak do dnešnej Hornopotočnej, ako aj do Hollého ul. „Spoločným menovateľom odkrytých ľadovní bola ich konštrukcia. Všetky boli štvorhranné a steny mali vymurované z nekvalitne vypálených tehál, v murive spájaných nepriepustným ílom. Po skončení ich primárnej funkcie ako chladiaceho zariadenia boli využité ako odpadové jamy. Všetkých osem obsahovalo veľké množstvo archeologického materiálu, najmä fragmentov kuchynskej keramiky a skla. Podľa nájdených artefaktov boli datované do 17.– 20. stor.“ NAGY, Peter: Archeologický výskum na dostavbe hotela Holiday Inn v Trnave, In: *Archaeologia historica č.37*, 2012, s.113 –132.

[7]Tehly s kolkom ST sme datovali podľa Jozefa Urminského, ktorý ich našiel počas archeologického výskumu na Hornopotočnej ul. v Trnave a tiež v blízkych Bíňovciach. Dostupné na : http://www.laterarius.sk/stranky/register-tehliarskych-znaciek.php zo .8.2021

[8]RAGAČOVÁ, Júlia: Príbehy lásky neláskavej v histórii Trnavy. In: *Novinky z radnice, ročník XXXI, č.3.* Mesto Trnava, 2020, s.14.

Entdeckung eines Eiskellers im Haus Jerusalemstraße 41 in Tyrnau (Trnava)

Das unterirdische Objekt in der Straße „Jeruzalemská ulica“ Nr. 41 in Tyrnau (Trnava) wurde bei archäologischen Untersuchungen der Firma AA Avala in der Südostecke eines Grundstückteils von einem vormaligen Bürgerhaus entdeckt.

Die Gestaltung des unterirdischen Baus ist gegenüber herkömmlichen Kellern aus mehreren Gründen atypisch. Der wesentliche Unterschied, für den bislang keine Analogien bekannt sind, besteht darin, dass sich der Raum ab einer bestimmten Ebene unter der Wölbung (in einer Tiefe von etwa 350 cm unter dem Gewölbe) nach unten hin konisch verengt. Der unterirdische Bau unterscheidet sich von üblichen Kellern auch dadurch, dass seine Höhe (ca. 530 cm) größer ist als die Seitenlängen des rechteckigen Grundrisses (440x380 cm). Ungewöhnlich ist ferner das Fehlen jeglicher Fensteröffnungen, wohingegen das wichtige Merkmal im belegten Vorhandensein früherer Öffnungen im Scheitel von jedem der paarigen Felder des preußischen Kappengewölbes liegt. All diese Charakteristika deuten darauf hin, dass dieser unterirdische Raum ein Eiskeller gewesen sein dürfte. Die früheren Öffnungen im Scheitel der paarigen Gewölbefelder dienten vermutlich für das Durchreichen von Eis, das in dem konisch verengten Unterteil gelagert wurde. Über der Eisschicht gab es unter dem Gewölbe einen ausreichend hohen Raum für eine Luftisolierung und die Abdeckung des Eises mit Stroh.

Diese Struktur lässt sich nur näherungsweise datieren, eingrenzbar einerseits durch den Charakter der in der originalen Lage verwendeten jüngsten Ziegelsteine (hellgelbe Ziegelsteine mit einer eingeprägten Stempelmarke ST) und andererseits nach der Gewölbeform. Während für die Herstellung der erwähnten Ziegel eine Zeitspanne vom 19. bis Mitte des 20. Jahrhunderts infrage käme, muss angesichts der stilistischen Lösung für das Gewölbe (paarige Felder eines preußischen Kappengewölbes, getrennt durch einen Gurtbogen) mit einer Entstehung vermutlich spätestens an der Wende vom 19. zum 20. Jahrhundert gerechnet werden.

Auf der Katasterkarte von 1895 ist als Bestandteil des Bürgerhauses auch ein Ostflügel eingezeichnet, der den Eiskeller in seinen Südrand einschloss. Von dort aus wurde dieser auch benutzt.

Abbildungen

Abb. 1. Ausschnitt aus der Katasterkarte von 1895 mit Bezeichnung der Fundlage des unterirdischen Objekts.

Abb. 2. Querschnitt und Grundriss des unterirdischen Eiskellers, eine Stilanalyse, Geländeskizze.

Abb. 3. Grundriss und Querschnitt des Eiskellers, Vermaßung: Lenka Horáková und Andrej Žitňan.

Abb. 4. Südwand mit Schilden der Felder des preußischen Kappengewölbes, mit Ansatz des Gurtbogens und einem Paar kleiner Öffnungen.

Abb. 5. Das östliche Feld des Gewölbes mit einer zugemauerten Zentralöffnung im Scheitel.

Abb. 6. Die orthogonale Aufnahme der Gewölbe über dem Grundriss des Eiskellers, Aufnahme: Andrej Žitňan.

Abb. 7. Schnittstelle des oberen lotrechten und des unteren abgeschrägten Wandteiles. Der Berührungspunkt der beiden Teile ist in der Mauerflucht mit aufwärts verstrichenem Mörtel geglättet.

Abb. 8. Nordostecke des Eiskellers. Beispiel für ein Gemäuer mit einem regelmäßigen Wechsel der Reihen aus wiederverwendeten alten Ziegelsteinen und Reihen aus neuen (helleren) Ziegelsteinen mit der Stempelmarke „ST“.

Abb. 9. Konstruktionsprinzip des Eiskellers mit dem sich abwärts verengenden Raum. In der Bodenebene sichtbar Querschnitt durch einen Kanal mit einem angeschlossenen Drain. Quelle: https://www.monumente-online.de/de/ausgaben/2014/5/ewiges-eis.php (eingesehen am 11. 9. 2021), © Repro M.L. Preiss, Deutsche Stiftung Denkmalschutz, Bonn.

Abb. 10. Beispiel eines im Mauerwerk des Eiskellers primär verwendeten Ziegelsteins.

Aufnahmen und grafische Anlagen: Jaroslava Žuffová, sofern nicht anders angegeben.

Andrej Žitňan –
Lenka Horáková

Lengyelský sídliskový objekt a mestská priekopa na Zelenom kríčku č. 4 v Trnave

Na prelome rokov 2019 a 2020 vykonávala spoločnosť AA AVALA s.r.o. záchranný archeologický výskum na ulici Zelený kríčok 4 v Trnave. Súčasťou výskumu bola okrem iných aktivít aj realizácia sondy, ktorá bola umiestnená kolmo na ulicu Zelený kríčok, s cieľom identifikácie priekopy mestského opevnenia. Sondáž existenciu priekopy potvrdila, pričom bolo možné identifikovať aj jej jednotlivé zásypové vrstvy a niekoľko úrovní vyrovnávania terénu. Miernym prekvapením bol nález pravekého sídliskového objektu v južnej časti skúmaného priestoru, ktorý bol datovaný do lengyelskej kultúry. Okrem týchto prác spoločnosť AA AVALA zabezpečila aj očistenie zachovaného fragmentu mestského opevnenia pre potreby dokumentácie a realizovala jeho zameranie a vytvorenie fotogrametrického modelu. Tieto podklady boli využité počas architektonicko – historického výskumu. V tomto príspevku sa budeme venovať len zisteniam archeologickej časti výskumu, ktoré predstavuje priekopa mestského opevnenia a praveký sídliskový objekt.

História skúmanej parcely

Skúmaná parcela sa nachádza tesne za mestským opevnením, na severozápadnom okraji centra Trnavy. Na južnej strane je vymedzená fragmentom hradobného múru, na severe ulicou Zelený kríčok. Zo západnej strany je parcela ohraničená medziparcelačným múrom, ktorý ju oddeľuje od areálu galérie J. Koniarka. Parcela bola ešte v nedávnej v minulosti zastavaná.

Za najstarší ikonografický zdroj, použiteľný v našom hodnotení, môžeme považovať známu Jägrovu vedutu zo 40. rokov 18. stor., kde v zázemí SZ veže mestského opevnenia vidíme v detaile len pomerne jednoducho naznačený odskok, či eskarpu mestskej priekopy. Zdá sa, akoby väčšina priestoru len mierne klesala severným smerom k úvozovej ceste, paralelnej s budúcou ulicou U zeleného stromu, neskôr ulicou Zelený kríčok. To je v protiklade napr. s južnou stranou mestských hradieb, pred ktorými je priekopa vyznačená pomerne výrazne a jednoznačne, s profilom v tvare U. Rovnako sa zdá, že v priestore Hornej brány v opevnení, avšak z jej opačnej, východnej strany, je priekopa vyznačená jednoznačnejšie. Zostáva teda otázka, do akej miery bola priekopa v skúmanej severozápadnej časti zahĺbená, alebo sa uspokojili s eskarpovým svahom blízko hradieb a zvyšok priestoru bol ponechaný rovný, resp. prirodzene zvlnený, a bez ohrozujúceho porastu. V súvislosti s Hornou bránou sa spomína mechanizmus napĺňania mestskej priekopy vodou z rybníka pôvodne umiestneného v priestore Rybničnej ulice. Na vedute však existenciu takéhoto prepúšťacieho mechanizmu a koryta nezaznamenávame, z plánov z 19.stor. je naopak zrejmé, že sa napĺňala práve východná vetva severnej priekopy. Zároveň vidíme, že v priekope neexistujú žiadne osobitné konštrukcie ako spevnený eskarpový alebo kontraeskarpový svah, prípadne múrik kontraeskarpového násypu a pod.

Naopak, na mape z I. vojenského mapovania z rokov 1769 – 1785 (**obr.1A**) je na východe zakreslená výrazne užšia priekopa než na západnej strane mesta, ktorá skôr prilieha k ceste, než k hradbám. Pred hradbou je ponechaný priestor oveľa širší ako v prípade ostatných strán. Je samozrejme otázne, či aj tieto nuansy môžeme považovať za smerodajné, ale pre vojenské účely, pre aké jozefínske mapovanie slúžilo, je logické takúto skutočnosť zobraziť presnejšie, než napr. na mestskej vedute.

Františkovo, alebo II. vojenské mapovanie z rokov 1806 –1869 (**obr.1B**) zachytáva zrejme v prípade Trnavy stav po r. 1845. Zodpovedá situácii na plánoch hlavného mestského stavebného majstra Antona Grünna z roku 1818, ktoré zobrazili brány pred ich odstránením. Práve odstránenie severnej Hornej brány predstavovalo technicky zložitý a finančne značne predražený úkon, spojený práve s otázkou vyriešenia vodného kanála napájajúceho východnú vetvu severnej mestskej priekopy. Západne od brány je naznačená záhrada s poznámkou Gensdarmen Garten, t.j. Záhrada žandárov (mestských strážnikov). Zároveň je severnejšie od nej vyznačená trojradová aleja s označením „Promenad“. Takýto detail na mape z vojenského mapovania nevidíme, tam ale vidíme už zárodok vznikajúcej ulice Zelený kríčok v podobe domov stojacich na severnej strane ulice, zatiaľ čo na južnej je naznačená spomínaná záhrada so stromoradím. Nie je teda vylúčené, že stromoradie na pláne sa stalo súčasťou záhrady. Stromoradie zostáva zachované aj na katastrálnej mape z roku 1895 a v podstate je tu park až do dnešných

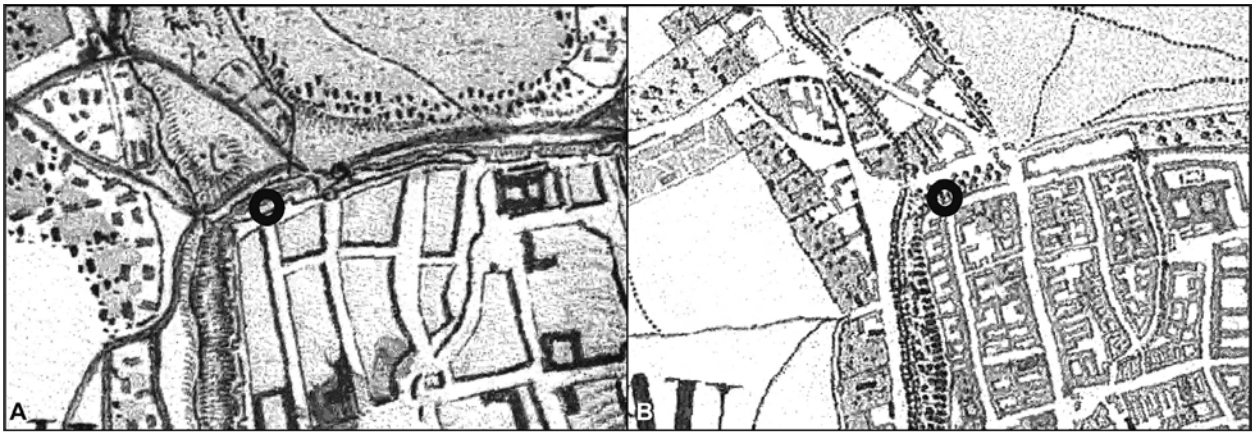

Obr. 1. Poloha výskumu s vyznačením na mape I. vojenského mapovania (1769 –1785) a II. vojenského mapovania (okolo 1845).

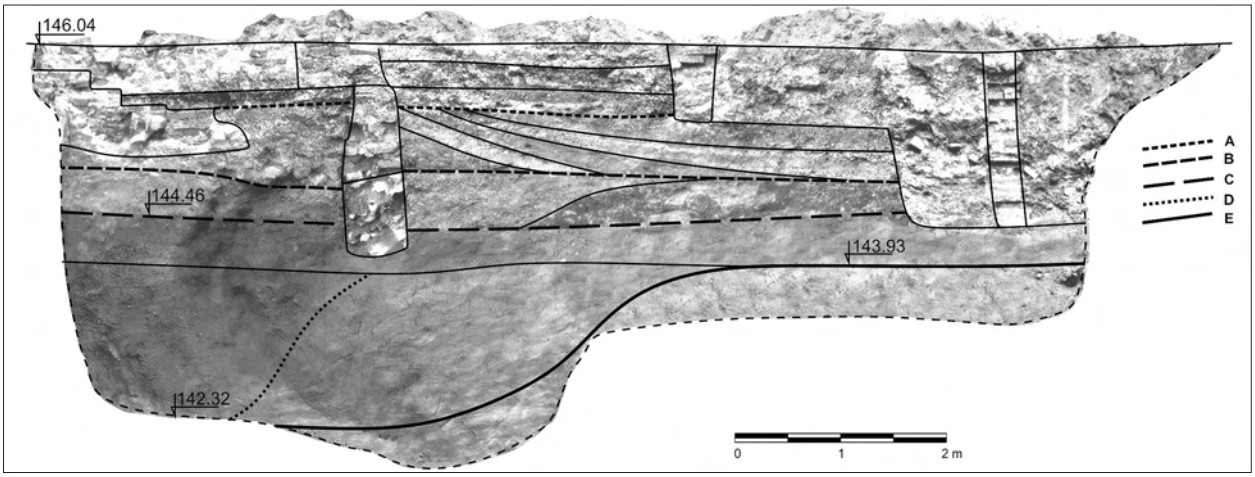

Obr. 2. Východný profil Sondy 1 – rez mestskou priekopou. Legenda: A. recentná úprava terénu (20. stor.), B. úprava terénu pred stavebným rozvojom parcely (cca pol.19. stor.), C. zasypanie priekopy mestského opevnenia (záver 18. stor., parková úprava priestoru – Gensdarmen Garten), D. hranica mladšieho zásypu mestskej priekopy, E. rozhranie sterilného sprašového podložia a výkopu priekopy – starší zásyp mestskej priekopy, foto: A. Žitňan, digitalizácia: L. Horáková.

dní. Niekedy po pol. 19. stor. sa ale situácia mení, záhrada zrejme spustla, a tak bolo jednoduchšie pozemky rozparcelovať a predať. Tento stav zachytáva plán mesta od kanonika Štefana Nemečkaja z roku 1865. Žiaľ, plán zobrazuje len parcely bez vyznačenia zástavby. Je otázne, či pozemky pozdĺž budúcej ulice U zeleného stromu už vôbec zastavané boli, alebo sa tento proces len spúšťal.

Situácia sa mení až na zobrazení z III. vojenského mapovania z rokov 1872 –1883, na ktorej, napriek zlej kvalite grafického listu (farebné originály boli zničené počas 2. svetovej vojny a v praxi sa tak využívajú len čiernobiele grafické listy, ktoré sa lámu práve na západnej polovici mesta Trnava) vidíme, že došlo k spojeniu dvoch susedných parciel z pôvodnej parcelácie pozemkov z pol.19. stor. Na tomto podklade už vidíme aj pozitívny stavebný vývoj, ale zachytený stav sa len ťažko presnejšie popisuje vzhľadom na nekvalitu záznamu.

Sonda cez zasypanú priekopu mestského opevnenia

Sonda bola realizovaná kolmo na predpokladaný priebeh mestského opevnenia, ktorého priebeh v severozápadnej časti mesta kopíruje dnešná ulica Zelený kríčok. Táto sonda bola realizovaná len vďaka ústretovosti Ing. Jozefa Pitlíka, stavbyvedúceho a zástupcu investora – spoločnosti Inwest, s.r.o., keďže zámer investora nezasahoval do týchto hĺbok. Aby sme predišli kolízii s budúcimi múrmi novostavby, sondu bolo možné umiestniť iba do jediného miesta v celom priestore – do severozápadnej časti parcely. Sonda sa realizovala strojovo s ručným začistením s ohľadom na hĺbky, hrubé vrstvy a zvyšky múrov stavieb z 2.pol.19. stor. (stojace na parcele až donedávna). Výkop začínal vo vzdialenosti 24 m a končil približne 34,5 m od vonkajšieho líca hradobného múru. Výška na súčasnom povrchu bola 146 m.n.m, maximálna hĺbka výkopu dosahovala 142,19 m.n.m., pričom predpokladané dno hradnej priekopy bolo na kóte 142.32 m.n.m.

Obr. 3. Severný profil Sondy 1– zásyp priekopy pod stavbami z 2.pol.19. stor. až 20. stor. v uličnej čiare, foto: A. Žitňan.

Najvyššie vrstvy sondy zaberali sutiny stavieb stojacich na parcele pred realizáciou developerského zámeru, k ním radíme aj zvyšky betónových základov šachty a jej výplne. Ide o stavby z obdobia po 2. svetovej vojne, či tesne pred ňou. Stratigraficky sú to jednotky nad kontaktnou plochou A, reprezentujúcou poslednú úpravu terénu pred najnovšími úpravami, vrátane architektúr a vrstiev.(**obr.2**)

Staršie stavby vieme rozdeliť približne na dve fázy – mladšiu z 1. pol. 20. stor. a staršiu, súvisiacu s prvotným stavebným vývojom na parcele, ktorý vieme historicky situovať až po pol.19. stor. Rozdielny sa javí predovšetkým tehlový materiál a stupeň jeho zachovalosti. Medzi stavbami sú vrstvy stavebnej sute a navážok bez možnosti exaktného datovania; na parcele ale zjavne prebehla minimálne jedna udalosť planírovania a vytvorenia nového povrchu – kontaktný povrch B. Ten bol vytvorený na povrchu vyrovnávacích vrstiev, ktoré vznikli na najstaršej zachovanej pochôdznej nivelete – na kontaktnom povrchu C. To nám umožňuje povrch B zviazať s prvotnou stavebnou aktivitou na parcele po pol. 19. stor., zatiaľ čo kontaktný povrch C predchádza stavebnému vývoju a interpretačne ho preto spájame s tzv. žandárskou záhradou, ktorú v týchto miestach zachytáva II. vojenské mapovanie a mestské plány po zasypaní priekopy.

Pod povrchom C sa nachádza vyrovnávacia hlinená vrstva s ojedinelými staršími nálezmi, vrátane zlomkov glazovanej keramiky z 18.–19.stor. To pochopiteľne nemusí nevyhnutne datovať proces zasypania

priekopy mestských hradieb, ktorý máme doložený rozhodnutím mestskej rady v roku 1815. Tieto vrstvy sa líšia svojou farebnosťou, stupňom presušenia, čo ale môže súvisieť aj s tým, že zatiaľ čo tmavšia vrstva sa nachádza nad humusovitejšou výplňou mestskej priekopy, svetlejšia a suchšia vrstva sa nachádza priamo na sterilnej spraši. Predpokladáme, že pre potreby priekopy bola spraš v týchto miestach znížená, preto tu nie je možné vidieť žiadne stopy po prirodzených pôdnych horizontoch – všetko sú to umelé antropogénne vrstvy.

V južnej časti výkopu je teda zachytené sterilné sprašové podložie. Na výškovej kóte 143.93 m.n.m. sledujeme náhly spád podložia (kontaktný povrch E) a zároveň sériu šikmých vrstvičiek sprašového materiálu, spadajúcich severným smerom, ktoré sú viditeľné na oboch stranách sondy. Žiaľ, bez prítomnosti odborníka z oblasti sedimentológie, či pedológie nebolo možné určiť, či ide o čisto prírodné vrstvy, naznačujúce postupné klesanie terénu smerom na sever (a eróziu svahu nad nimi postupným splavovaním), alebo o postupné vypĺňanie umelo vytvorenej priekopy mestského opevnenia prirodzenou akumuláciou spraše. Problémom je, že vo vrstve neidentifikujeme humusový materiál, ani akékoľvek antropogénne prvky. V tejto časti sme výkop prehĺbili aj nižšie, aby sme overili, či takýto šikmý charakter vrstiev pokračuje. Výsledok bol negatívny pretože v hlbšej úrovni sa nachádzali sprašové vrstvy orientované vodorovne, nie šikmo. Preto sa prikláňame k názoru, že táto nejednoznačná vrstva, aj keď bola vytvorená naturálnymi procesmi z čisto naturálneho akumulačného materiálu, vypĺňala umelý výkop.

Naopak, vrstva, ktorá uzatvára výkop a dosadá na sterilné sprašové podložie[1] (kontaktný povrch D), je jednoznačne výplňou priekopy

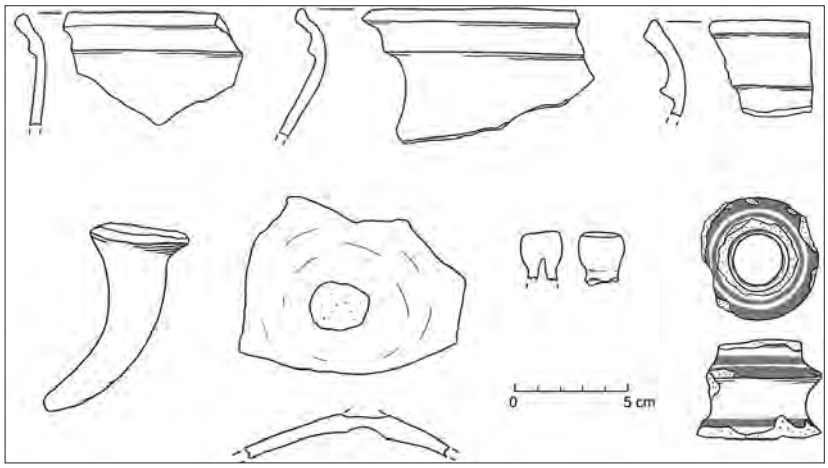

Obr. 4. Výber novovekých keramických nálezov zo Sondy 1, kresba: L. Horáková.

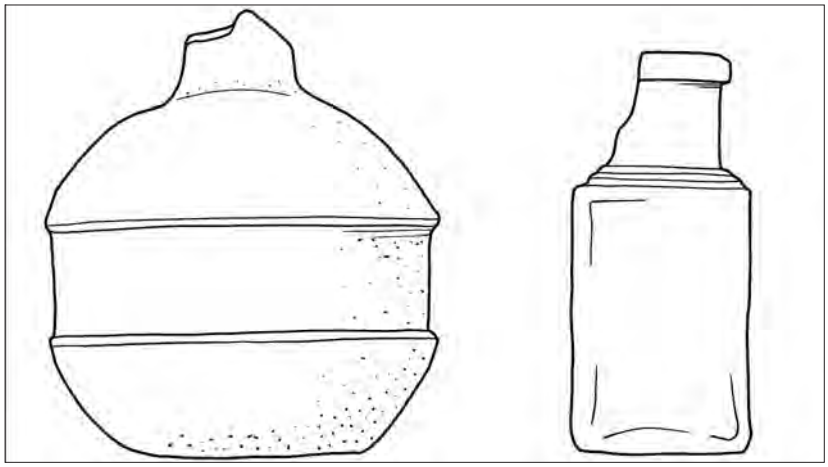

Obr. 5. Výber novovekých sklenených nálezov zo Sondy 1, kresba: L. Horáková.

mestského opevnenia. Navyše absencia medzivrstvičiek naznačuje, že bola zasypaná jednorázovo, nie postupným zasýpaním, či zanášaním. V hlinito – ílovitej výplni vidíme aj antropogénne prvky ako kúsky uhlíkov či tehloviny, dokonca bol nájdený aj keramický materiál v podobe archaicky pôsobiaceho črepu s kyjovitým okrajom. Ide o keramiku neglazovanú novovekú, či neskorostredovekú keramiku bez možnosti bližšieho zaradenia. Toto pozorovanie by sa zhodovalo s jednorazovým aktom zasypania priekop, o ktorom sa rozhodlo v roku 1815. Nemôžeme ale pochopiteľne vylúčiť, že k tomu došlo aj o niečo skôr, keďže v roku 1818 je už v týchto miestach na pláne zakreslená tzv. Žandárska záhrada. Možná je aj interpretácia, že výkop bol realizovaný ako prehĺbenie už zanesenej staršej priekopy v časoch nebezpečenstva, teda že zatiaľ čo výplň predstavuje prírodnú akumuláciu do staršej priekopy, neskôr bolo v už zanesenej priekope vykopané nové koryto U priekopy, ktoré bolo v zmysle historických správ na začiatku 19. stor. zasypané.

Podľa porovnania ikonogra-

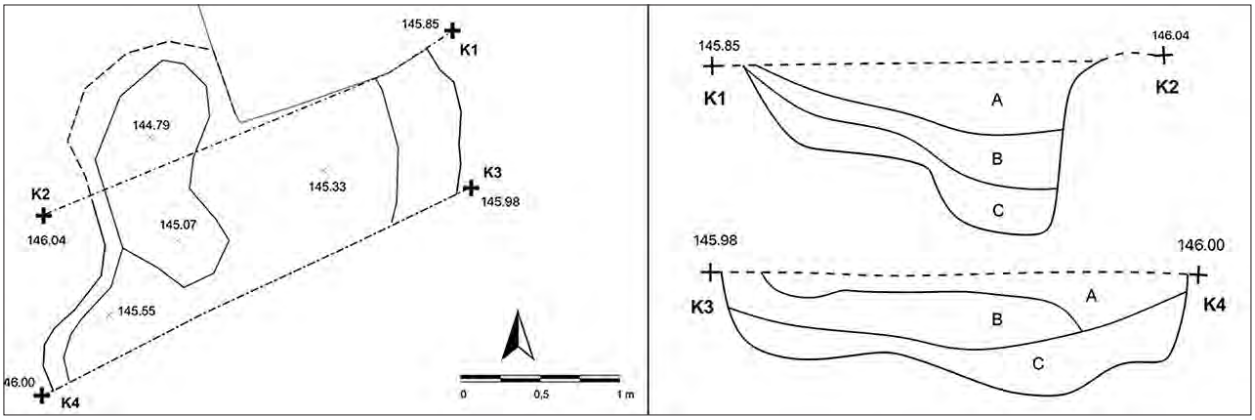

Obr. 6. Dokumentácia Objektu 1. Neolit, lengyelská kultúra, stupeň Ia, kresba: L. Horáková.

Obr. 7. Profil Objektu 1 (rez K3 – K4), foto: L. Horáková.

fických a mapových podkladov je zrejmé, že presnejšie je priekopa zachytená na mape I. vojenského mapovania než na Jägrovej vedute zo 40. rokov 18.stor., predovšetkým z dôvodu jej umiestnenia bližšie k ceste ako k hradbám, čo by bolo v súlade aj s naším terénnym pozorovaním. Zároveň je priekopa na mape I. vojenského mapovania zachytená ako relatívne úzka, čo by znamenalo, že naše pozorovanie, že sme výkopom zachytili zrejme najhlbšiu časť dna priekopy, je správne a severným smerom sa už dvíhala, čím by jej šírka dosahovala len cca 3 až 4 metre. Sondu však nebolo možné z technických dôvodov predĺžiť ďalej na sever. (**obr.3**)

Počas výskumu bolo v sonde získaných 32 keramických fragmentov; zberový materiál obsahuje ďalších 12 kusov. (**obr.4)** Zastúpené sú nádoby s tehlovým črepom a vonkajším i vnútorným glazovaním, uchá a zvyšky trojnožiek, čo umožňuje datovanie týchto materiálov do 17.– 19. stor.[2] Zo súvrstvia pod kontaktným povrchom A pochádza súbor 23 keramických fragmentov,

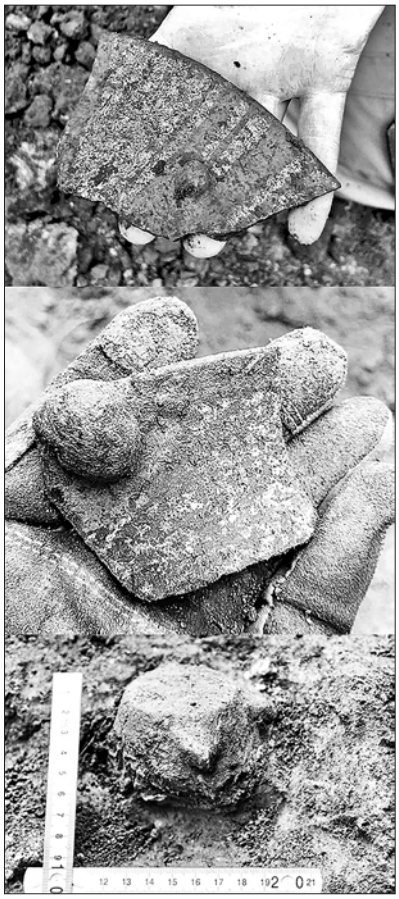

Obr. 8. Keramické fragmenty z výplne Objektu 1 so zachovanou červeno – žltou maľbou, foto: A. Žitňan.

ktoré sú glazované predovšetkým na vnútornej strane. Z morfologického hľadiska sú zastúpené predovšetkým dná nádob a okraje s okružím. Dôležitým znakom sa v tomto prípade stala prítomnosť keramiky s nepriehľadnou bielou glazúrou a kamenina, ktorá sa začala v Uhorsku vyrábať v malých manufaktúrach až po roku 1800.

Nálezy pochádzajúce z vrstiev z rozhrania úrovne C predstavujú 2 fragmenty erodovanej sivej keramiky a keramiky s tehlovým črepom, glazovanú aj neglazovanú keramiku, pričom farba glazúry je typická pre 18. stor. – ide o tmavozelené odtiene. Zo súboru pochádza aj fragment panvice, a jedným fragmentom je reprezentovaná aj čierna zadymovaná keramika.[3] Z najspodnejšej vrstvy pochádza jeden črep sivočiernej farby s kyjovitým okrajom. Okrem toho boli vo vrchných vrstvách prítomné aj drobné sklenené nádobky.(**obr.5**)

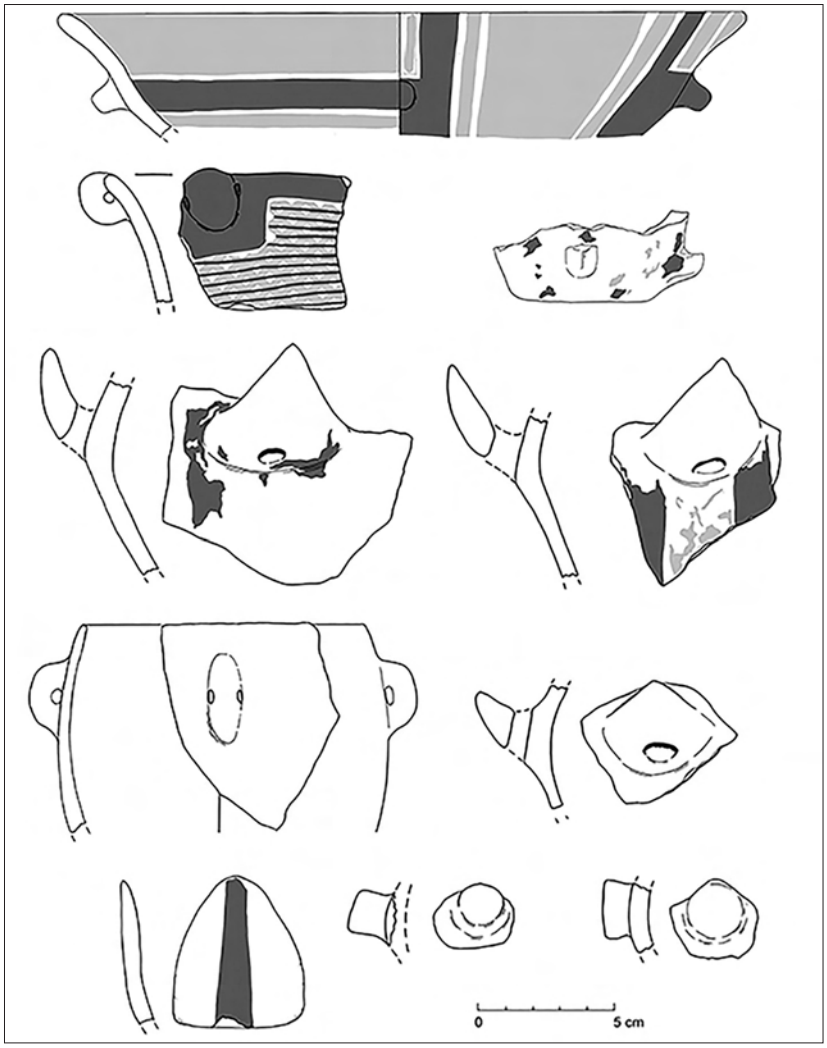

Obr. 9. Výber hrubostennej keramiky z Objektu 1 so zachovanou maľbou – červená (zobrazená ako tmavosivá) a žltá (ako svetlosivá), kresba: L. Horáková.

Sídliskový objekt lengyelskej kultúry

Medzi najvýznamnejšie zistenia počas fázy dozorovania výkopov patrí identifikácia sterilného podložia v južnom výbežku pozemku s obnaženou stenou mestského opevnenia. Zaujímavým nálezom však

bolo, že výkop základového pásu z južnej strany narušil novodobú vápennú jamu, ktorej stena čiastočne skolabovala a odhalila za ňou tmavú humusovú výplň s množstvom keramických fragmentov. Sídlisková jama bola síce mimo výkopu stavby, ale keďže už došlo k jej odhaleniu, bolo po konzultácii s investorom a súhlasom Krajského pamiatkového úradu Trnava uskutočnené jej čiastočné preskúmanie. Najskôr bol zdokumentovaný profil na hranici sledovaného stavebného výkopu, t.j. línia K1– K2.(**obr.6**) Následne bol objekt plasticky exploatovaný približne meter do vnútra južným smerom, kde bol zdokumentovaný druhý profil, t.j. línia K3 – K4.(**obr.7**)

Najjužnejšia časť objektu, ktorá sa nachádzala príliš blízko hradobného múru a nebola ohrozená stavbou, už nebola exploatovaná – zvyšok výplne bol po prekrytí geotextíliou opäť zasypaný. Na základe maľovanej dekorácie bol objekt okamžite priradený k lengyelskej kultúre.(**obr.8**)

Sídlisková jama dosahovala zachovanú hĺbku 120 cm s maximálnou šírkou 315 cm. Na základe zachovanej časti nie je možné jej presné zaradenie, dno však nemalo úpravu dlážkou a jama ani nevykázala znaky regulárnej zásobnice. Zdá sa, že pôvodne mala približne oválny tvar. Pravdepodobne teda šlo o exploatačnú jamu, neskôr využitú ako odpadovú. Z výplne objektu pochádza 942 keramických fragmentov. Keramické cesto je prevažne šedej farby, vyskytujú sa však aj fragmenty hnedo – oranžovej až červenej farby, čo svedčí o dostatočnom prístupe vzduchu počas výpalu. Keďže hrúbka steny sa pri väčšine fragmentov pohybuje v rozmedzí 5 – 8 mm radíme ich k hrubostennej keramike. Pre tieto fragmenty je typické výrazné anorganické ostrivo. Medzi zastúpené tvary patria misy s roztvorenými plecami a misy na nôžke. Okraje sú prevažne jednoduché oblé, ojedinele sa vyskytuje aj okraj s vodorovne zrezanou hranou alebo vyhnutý okraj. Z plastickej výzdoby je prítomných niekoľko typov výčnelkov. Najpočetnejšie sú polguľovité výčnelky ale vyskytujú sa aj oblé, hrotité, guľovité – prevŕtané, zvislo pretiahnuté – prevŕtané, valcové, rohaté výčnelky, alebo rohaté uchá s vertikálnym otvorom.[4] (**obr.9**)

Zo súboru môžeme vyčleniť 152 kusov tenkostennej keramiky z jemnejšieho materiálu. Pri týchto fragmentoch dosahuje hrúbka steny len 2, max. 3 mm. Ide prevažne o poháre s valcovitým alebo mierne nálevkovitým prevýšeným hrdlom, s oblou alebo ostro lomenou výduťou, prípadne dvojdielne misy. Plastické aplikácie tenkostennej keramiky zahŕňajú len polguľovité výčnelky, resp. výčnelky typu „sovej hlavičky“, umiestnené pri okraji, prípadne najväčšej výduti.(**obr.10**)

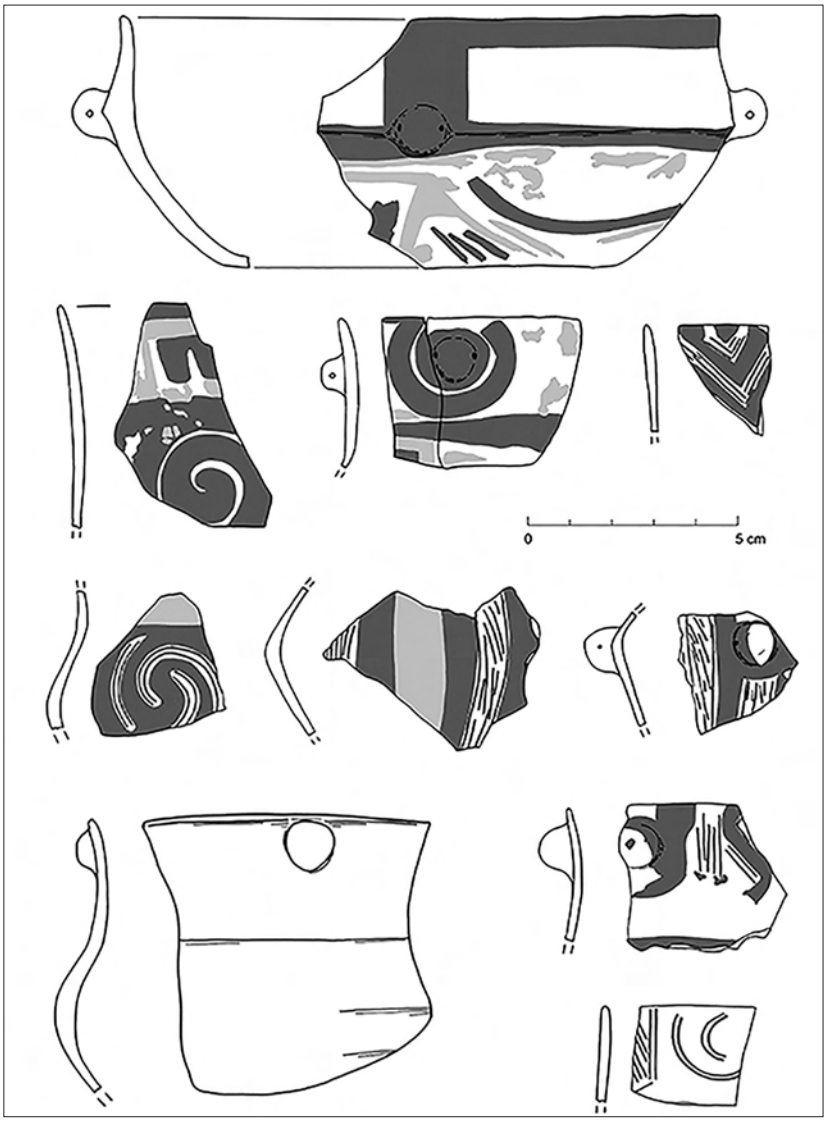

Obr. 10. Výber tenkostennej keramiky z Objektu 1 so zachovanou maľbou – červená (zobrazená ako tmavosivá) a žltá (ako svetlosivá), kresba: L. Horáková.

Maľovaná výzdoba (v rôznom stave zachovania) bola prítomná približne na 160 fragmentoch. Vo všeobecnosti môžeme konštatovať, že maľované motívy boli vo väčšej miere zachované na tenkostenných črepoch. Farebná škála zahŕňa kombináciu červenej a žltej farby, čo umožňuje datovanie tohto súboru do stupňa LgK I. Ide predovšetkým o rôzne línie, geometrické motívy, kľukatky a špirály. Z komplexnejších motívov sa objavuje tzv. „notová osnova“. V prípade 32 fragmentov tenkostennej keramiky bola prítomná aj rytá výzdoba. Tento typ výzdoby je typický pre najstaršiu fázu lengyelskej kultúry a umožňuje tak presnejšie datovanie objektu do fázy LgK Ia. Prítomné sú rôzne líniové a špirálové motívy.

Z iných predmetov, datovaných do tohto obdobia, sú zaujímavé predovšetkým kostené nástroje, medzi ktoré patrí dlhé šidlo so štíhlym hrotom a krátke šidlo so sploštěným hrotom. (**obr.11**) Vo výplni objektu bolo nájdených aj 7 fragmentov štiepanej industrie. V piatich prípadoch ide o odpadovú debitáž (zastúpený je aj obsidián a rádiolarit), zvyšné 2 reprezentujú nástroje. Oba fragmenty majú na dorzálnej aj ventrálnej strane tzv. kosákový lesk, spôsobený intenzívnym oterom pri používaní. V prvom prípade ide o neretušovaný úštep, v druhom o čepeľ s pílkovou retušou. Poslednú skupinu drobných predmetov z výplne objektu tvoria hlinené predmety ako hlinené závažie a fragment pintadery.(**obr.12**)

Záver

Výsledkom archeologického výskumu formou sondy realizovanej kolmo na predpokladaný priebeh mestskej priekopy bolo identifikovanie jej priebehu. Presný začiatok es-

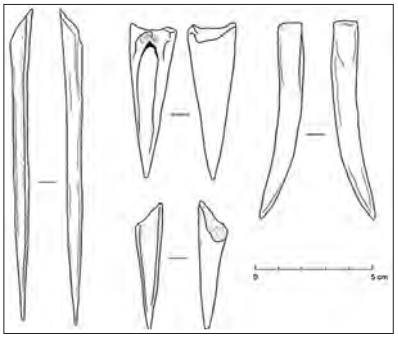

Obr. 11. Kostená industria z Objektu 1, kresba: L. Horáková.

karpového svahu nebolo možné po jej zasypaní určiť. Kontraeskarpový svah sa nachádzal na hranici skúmanej parcely, takže z technických dôvodov nebolo možné ho skúmať a teda potvrdiť, či zdvihnutie výplne tým smerom je indíciou pre šírku dna priekopy. Priekopa bola zanesená a minimálne raz obnovená než došlo k jej zasypaniu mohutnou vrstvou, ktorá prekryla mladšiu aj staršiu fázu výplne priekopy. Dokonca sa zdá, že mohutná vrstva je veľmi podobná výplni mladšieho prehĺbenia priekopy. Je teda možné, že ide o jednu chronologickú aktivitu zasypania priekopy a úpravy priestoru na záhradu. Neskôr došlo k ďalšej planírke, ktorá už súvisí s výstavbou domov v tomto priestore v 19. stor.

Význam sídliskového objektu lengyelskej kultúry spočíva najmä v tom, že posúva známu hranicu lengyelského osídlenia, zachyteného počas výskumu pod vedením Michala Takácsa na projekte City Residence,[5] aspoň o 80 metrov severozápadným smerom. Ďalšie lokality lengyelskej kultúry sú známe aj v širšom okolí Trnavy.[6]

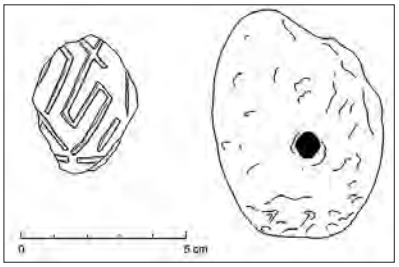

Obr. 12. Drobné predmety z Objektu 1. Fragment pintadery (A) a závažie (B), kresba: L. Horáková.

Poznámky

[1]Spražové podložie bolo dokumentované vo vzdialenosti 9 m od hradby mestského opevnenia, potom začína klesať a v iných výkopoch (okrem sondy dokumentujúcej priekopu mestského opevnenia) už nefiguruje.

[2]KOPIN, Rudolf: *Dejiny keramiky na Slovensku. Od praveku po dnešok*. Košice: Orbis 1999, s. 52 –57.

[3]ČURNÝ, Marián – HRABOVSKÝ, Jozef: Aká čierna je čierna keramika? In: *Remeslo Umenie Dizajn r. 2019, 4. 2,* s. 11 – 13; KALESNÝ, František: Čierna keramika na Slovensku. In: *Múzeum, roč. 28*, 1983, č.2, s. 21 – 29.

[4]Rôzne varianty tohto motívu popisuje napr. PODBORSKÝ, Vladimír – KAZDOVÁ, Eliška – KOŠTUŘÍK, Pavel – WEBER, Zdeněk: *Numerický kód moravské malované keramiky.* Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1977,s.160.

[5]Výsledky tohto výskumu zatiaľ neboli odborne publikované – verejnosti boli predbežne predstavené len v mediálnych výstupoch, napr.: https://trnava.dnes24.sk/unikatny-objav-v-trnave-nasli-venuse-z-mladsej-doby-kamennej-254419.

[6]Súborné spracovanie ponúka napr. PAŽINOVÁ, Noémi: Bučany – Kopanice v kontexte lengyelského osídlenia Trnavskej pahorkatiny. In: PEŠKA Jaroslav – TRAMPOTA, František(eds.): *Otázky neolitu a eneolitu 2011*. Archeologické centrum Olomouc – Regionální muzeum v Mikulově, 2012, s. 117 – 129.

Ein Siedlungsobjekt der Lengyel-Kultur und der Stadtgraben in der Straße „Zelený kríčok“ in Tyrnau (Trnava)

Im Jahre 2020 wurden auf dem brachliegenden Grundstück in der Straße „Zelený kríčok“ Nr. 4 archäologische Untersuchungen durchgeführt, da ein Investor plante, dort ein städtisches Wohngebäude zu errichten. Ziele waren die architektonisch-historische Erforschung der erhaltenen Stadtmauer, die den Status eines „Nationalkulturdenkmals“ besitzt, und die Sondierung des Stadtgrabens mit Suche nach Überresten der inneren und äußeren Grabenfuttermauern. Ferner sollte während der folgenden Arbeiten die Bauaufsicht ausgeübt werden. Da die Stadtmauer Gegenstand einer eigenen architektonisch-historischen Untersuchung war, widmet sich der Beitrag dem erfassten Geländebefund an der inneren Grabenfuttermauer des früheren Stadtgrabens, dessen Abhang und Sohle durch die Untersuchung erfolgreich identifiziert wurden. Einen Anstieg zu einem äußeren Grabenfuttermauerhang hat die Ausgrabung nicht erfasst.

Während der Aufsicht über das weitere Ausheben der Baustelle wurde in der sterilen Lössschicht, die unversehrt in der Nähe der Stadtbefestigung erhalten blieb, ein größeres unregelmäßiges Siedlungsobjekt aus vorgeschichtlicher Epoche entdeckt, das zu einem größeren Teil erforscht werden konnte. Es stellt vermutlich eine Materialentnahmegrube dar, die sekundär als Abfallgrube genutzt wurde. Kulturhistorisch gehörte das Objekt der Lengyel-Kultur an, der Stufe Ia mit Bemaltkeramik. Neben zahlreichen keramischen Fragmenten fanden sich auch Knochenwerkzeuge und Steinabschläge (Spaltindustrie). Das Objekt bezeugt die große Ausdehnung der Lengyel-Kultur im Südwesten der historischen Stadt, wo eine Besiedlung aus dieser Epoche bereits früher untersucht wurde.

Abbildungen

Abb. 1. Die Lage des Untersuchungsbereichs, bezeichnet auf der Karte der Josephinischen (ersten) Landesaufnahme (1769-1785) und der Franziszeischen (zweiten) Landesaufnahme (um 1845).

Abb. 2. Ostprofil des Grabungsschnitts 1 – Querschnitt durch den Stadtgraben. Legende: Linie A – rezente Geländeregulierung (20. Jh.), Linie B – Geländeregulierung vor der Bebauungsentwicklung der Parzelle (ca. Mitte des 19. Jhs.), Linie C – Zuschüttung des Grabens der Stadtbefestigung (Ende des 18. Jhs.; Parkgestaltung des Bereichs – sog. Gendarmen-Garten), Linie D – Grenze der jüngeren Zuschüttung des Stadtgrabens, Linie E – Schnittstelle des sterilen Lössunterbodens und des Grabenaushubs, eine ältere Zuschüttung des Stadtgrabens. Aufnahme: Andrej Žitňan, Digitalisierung: Lenka Horáková.

Abb. 3. Nordprofil des Grabungsschnitts 1 – Zuschüttung des Grabens unter den Bauten aus der 2. Hälfte des 19. Jhs. bis aus dem 20. Jh. in Straßenflucht-linie. Aufnahme: Andrej Žitňan.

Abb. 4. Auswahl neuzeitlicher keramischer Funde aus dem Grabungsschnitt 1. Zeichnung: Lenka Horáková.

Abb. 5. Auswahl neuzeitlicher gläserner Funde aus dem Grabungsschnitt 1. Zeichnung: Lenka Horáková

Abb. 6. Dokumentation des Objekts 1: Neolithikum, Lengyel-Kultur, Stufe Ia. Zeichnung: Lenka Horáková.

Abb. 7. Profil des Objekts 1 (Schnitt K3 – K4). Aufnahme: Lenka Horáková.

Abb. 8. Keramische Fragmente aus der Auffüllung im Objekt 1 mit erhaltener rot-gelber Bemalung. Aufnahme: Andrej Žitňan.

Abb. 9. Auswahl dickwandiger Keramik aus dem Objekt 1 mit erhaltener Bemalung: rote Farbe (hier dunkelgrau abgebildet) und gelbe Farbe (hier hellgrau). Zeichnung: Lenka Horáková.

Abb. 10. Auswahl dünnwandiger Keramik aus dem Objekt 1 mit erhaltener Bemalung: rote Farbe (hier dunkelgrau abgebildet) und gelbe Farbe (hier hellgrau). Zeichnung: Lenka Horáková.

Abb. 11. Knochenindustrie aus dem Objekt 1. Zeichnung: Lenka Horáková.

Abb. 12. Kleingegenstände aus dem Objekt 1: Fragment einer Pintadera (links) und eines Gewichtes (rechts). Zeichnung: Lenka Horáková.

V roku 1917 bola 1. svetová vojna v plnom prúde. Rakúsko – Uhorská armáda pociťovala akútny nedostatok farebných kovov, a tak prebiehala rekvirácia. Cisárske a kráľovské vojenské veliteľstvo v Bratislave upriamilo svoju pozornosť na historické stavby vo svojom obvode. Dňa 19.7.1917 prišla komisia zložená z vojakov a členov Štátneho pamiatkového výboru do Smoleníc, aby posúdila, či zámok dostane výnimku z hľadiska dôležitej kultúrnej pamiatky. V prípade zamietnutia sa predpokladalo, že zo strešných krytín, odkvapových rúr, žľabov atď. by sa získalo 7000 kg medi. Gróf Jozef Pálffy (1853 – 1920) pri tejto príležitosti uviedol, že prestavbu hradu zahájil asi pred 20 rokmi. Konal tak pod vplyvom svojho svokra, grófa Jána Wilczeka (1837 – 1922), keď ho doslova uchvátila jeho prestavba hradu Kreunzenstein, realizovaná na ruinách stredovekého hradu. Rozhodol sa preto ísť v jeho stopách a na ruinách hradu Smolenice vybudovať nový zámok. Pokiaľ by nebola vypukla 1. svetová vojna, práce by už boli bývali v tom čase úplne dokončené.[1]

V roku 1896 sa v Uhorsku zahájili veľké miléniové oslavy, pripomínajúce tisícročné výročie príchodu Maďarov do Karpatskej kotliny. Na tejto výstave zažiaril budapeštiansky architekt Ignác Alpár (1855 – 1928), keď mimo iných diel tam naprojektoval hrad Vajdahunyad.[2] Gróf Jozef Pálffy sa miléniových osláv aktívne zúčastnil. Jeho jačmeň zo Smoleníc bol ocenený veľkou miléniovou medailou.[3] Mal ruiny hradu a tu sa mohol stretnúť s architektom Ignácom Alpárom, ktorého hrad Vajdahunyad žal na výstave veľké ovácie. Či na tom mieste došlo k prvotným kontaktom medzi grófom Pálffym a Alpárom nevedno, ale isté je, že niekedy pred rokom 1899 skutočne do Smoleníc Alpár prišiel a prijal zákazku na vyprojektovanie zámku.

Jeho prvým krokom bolo, že vyhotovil nákresy hradných ruín zo všetkých svetových strán.[4](**obr.1**) Z nákresov je zrejmé, že v roku 1887 nemohli prebehnúť, ako sa to v literatúre uvádza, na hrade prvé práce ako nadstavanie a zastrešenie bášt, stavba kaplnky v južnej bašte či oprava hradobných múrov.[5] Ani jedna z bášt nebola na nákresoch zachytená so zastrešením a na hradných múroch neboli viditeľné žiadne opravy. Ignác Alpár dal vyčistiť celý hradný areál až po úroveň základov múrov. Sutiny mali miestami dosahovať výšku troch až štyroch metrov. Po odstránení sutín konštatoval, že zostatky hradu mu neumožňujú určiť v akom slohu bol kedysi postavený. V sutinách sa našli len úlomky z balustrád a častí ostení, ktoré datoval do obdobia 17. stor. Od grófa Jozefa Pálffyho dostal poverenie vystavať nový zámok, ktorý chcel mať ako rodové sídlo. Ignác Alpár vyhotovil pôdorys hradu, kde zakreslil všetky múry, ktoré našiel po vyčistení celého hradného priestoru.(**obr.2**)

Na pôvodnom pôdoryse začal projektovať budovy, pričom sa striktne držal základov starých múrov a dodržal tiež všetky vonkajšie steny bášt. Pri určovaní výzoru nového hradu vychádzal z tvarov sedmohradských hradov, ktoré boli takpovediac vystavané pod nemeckým vplyvom, nesúc len jednotlivé špecifické sedmohradské znaky. Alpár plánoval hradné budovy vystavať z kameňa, pričom vnútorné steny mali byť postavené z tehál. Gróf Jozef Pálffy chcel s prácami začať v roku 1901 a do tých čias mala prebiehať oprava stojacich múrov a obstaranie potrebného stavebného materiálu. O podobe vnútorných priestorov hradu zatiaľ nedošlo k dohode.[6]

Vestník (spravodaj) spoločnosti Uhorských inžinierov a staviteľov uverejnil v roku 1899 štyri vyobrazenia plánov Ignáca Alpára k zámku Smolenice. Išlo o pohľady na fasády zo severovýchodnej, východnej a juhozápadnej strany a plán popisovaný ako pohľad cez záhradu a hradný dvor.**(obr.3 – 6)**

Z týchto plánov je zrejmé, že Ignác Alpár nepracoval len s jednou verziou. Pokiaľ v troch prípadoch bola vyprojektovaná štvorhranná veža, na pohľade z východnej strany sa po prvýkrát objavuje šesťhranná veža. Je možné sa preto domnievať, že ponúkal grófovi Jozefovi Pálffymu viac alternatív prestavby, ktoré sa mohli v detailoch líšiť.[7]

Ignác Alpár uverejnil aj nový

Obr. 1. Ruiny hradu zo západnej strany. Dostupné na: https://adtplus.arcanum.hu/en/view/MagyarMernok_1899/?query=szomol%C3%A1ny&pg=221&layout=s

pôdorys hradu, ktorý už zahŕňal zmeny oproti pôvodnému pôdorysu. Je tam zakreslené plánované rozšírenie hradných budov na západnej strane, zmeny pri hlavnej veži, brá-

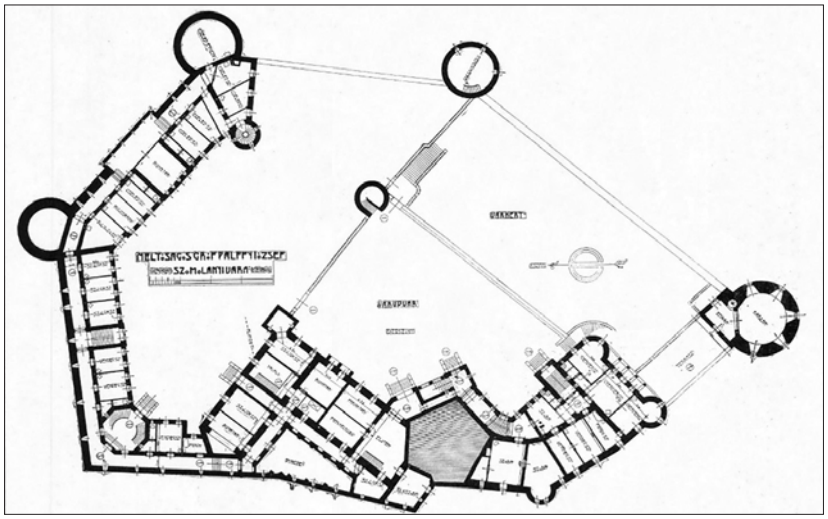

Obr. 2. Pôdorys hradu po odstránení sutín. Dostupné na: https://adtplus.arcanum.hu/en/view/MagyarMernok_1899/?query=szomol%C3%A1ny&pg=222&layout=s

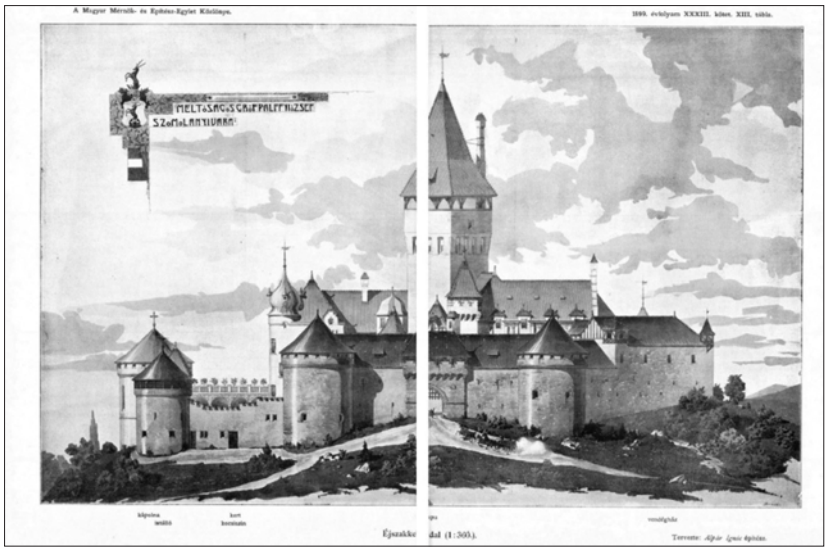

Obr. 3. Pohľad zo severovýchodnej strany. Dostupné na: https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/MagyarMernok_1899/?pg=530&layout=s

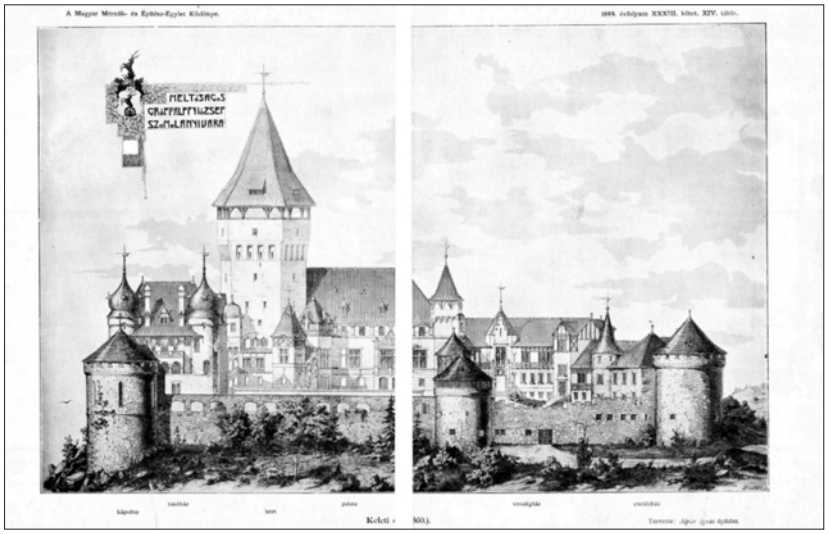

Obr. 4. Pohľad z východnej strany. Dostupné na: https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/MagyarMernok_1899/?pg=531&layout=s

ne a iné zmeny.[8](**obr.7**) Alpár mohol naplno rozvinúť svoju kreativitu, pretože gróf Jozef Pálffy mu nevstupoval do jeho predstáv o konečnej podobe zámku. Výnimkou sa stali dva prípady, kedy na požiadanie grófa Pálffyho urobil Alpár zmeny v projekte. Prvý sa týka situácie, keď chcel mať gróf Pálffy krytý vjazd do zámku. Alpár to následne zapracoval do projektu.(**obr.8**)

Ostatné zmeny v porovnaní s predchádzajúcim stavom (pozri obr. 6) idú na vrub Alpára, ktorý ich priznáva. Ide hlavne o zmeny na ľavej strane budovy paláca, týkajúce sa rozmiestnenia okien, dverí, strešného okna, atď. Veža je ešte stále štvorhranná, no aj tam sú viditeľné zmeny pri oknách. Druhou vykonanou zmenou na požiadanie grófa Pálffyho bolo doprojektovanie visutej chodby, ktorá mala prepájať budovy zámku a tiahla sa na juhozápadnej strane okolo veže, ktorá bola ešte stále zakreslená ako štvorhranná.(**obr.9**) Zmena je dobre viditeľná pri porovnaní s predchádzajúcim znázornením (viď. obr. 5). Tieto dve zmeny sú jediné, ku ktorým sa Ignác Alpár priznal, že ich urobil dodatočne na žiadosť grófa Jozefa Pálffyho. Alpár vo svojom opise presne uvádzal, ako si predstavoval úpravu hradného dvora, záhrad, prepojenie jednotlivých zámockých budov a ďalšie podrobnosti. Opätovne potvrdzoval, že práce na výstavbe zámku by sa mali naplno rozbehnúť v roku 1901, a že stále ešte nedošlo k dohode na vnútorných priestoroch zámku. Predpokladal však, že pôjde o rôzne slohové typy architektúr.[9]

V roku 2009 bol v Slovenskom národnom múzeu – Múzeu Červený Kameň v Častej, objavený dosiaľ neznámy výkres, ktorý je časťou Alpárovho projektu Smolenického zámku. Ide o pohľad na dvorové fasády severovýchodného krídla zámku s hlavnou vstupnou bránou. Je to kresba tušom na papieri, do ktorej niekto urobil ceruzkou korektúry. Úprava sa týka rizalitu vnútornej fasády severovýchodného krídla, zmeny výšky priľahlej strechy a riešenia jedného z vikierov budovy. Predpokladá sa, že korektúry vykonal gróf Jozef Pálffy, ktorý mal takto vstupovať do kompetencií architekta.[10] Ignác Alpár však takéto vstupy grófa Jozefa Pálffyho nepripúšťal. Vyššie sú presne vymedzené jediné dve zmeny, ktoré urobil v projekte na žiadosť grófa Pálffyho. Kto robil ceruzkou zmeny do výkresu nie je možné presne určiť. Hlavná brána a pohľad zvonka na severovýchodné fasády sú znázornené na obr.3. Je tu rozdiel medzi týmto vyobrazením a výkresom nájdeným v Slovenskom národnom múzeu – Múzeu Červený Kameň. Výšky pri-

ľahlej strechy sú riešené úplne iným spôsobom, ako na spomenutom výkrese, či už pôvodnom, alebo po korekcii ceruzkou.

Dňa 20.3.1899 bolo v Budapešti zasadanie Spoločnosti Uhorských inžinierov a staviteľov. Medzi body schôdze patrila tiež žiadosť riaditeľstva správy grófa Jozefa Pálffyho o poskytnutie odborného stanoviska k realizácii železobetónových stropov.[11] Žiadosť nelokalizovala, kde plánoval gróf Jozef Pálffy použiť železobetónové stropy, je však dosť pravdepodobné, že sa to týkalo zámku v Smoleniciach.

Nepodarilo sa nám presne určiť, kedy sa prikročilo k výstavbe. V dobových novinách vyšla v septembri roku 1899 len drobná správa. Podľa nej gróf Jozef Pálffy prijal rozhod-

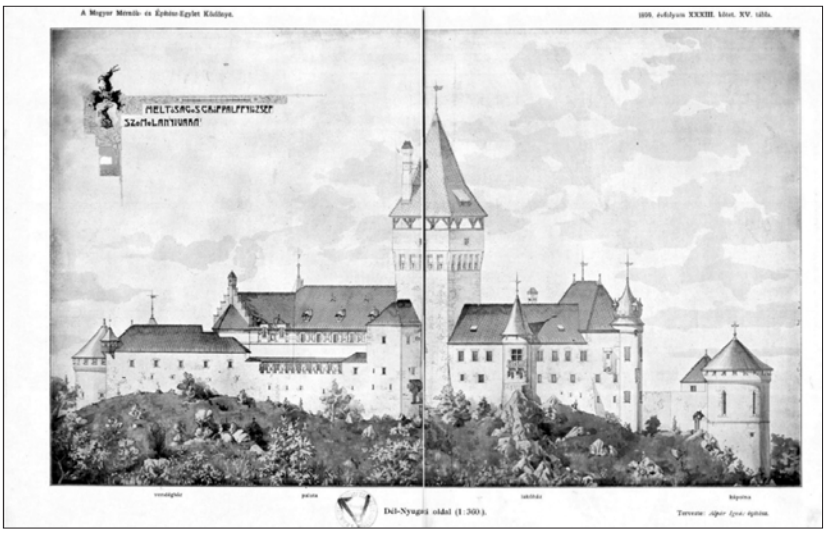

Obr. 5. Pohľad z juhozápadnej strany. Dostupné na: https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/MagyarMernok_1899/?pg=532&layout=s

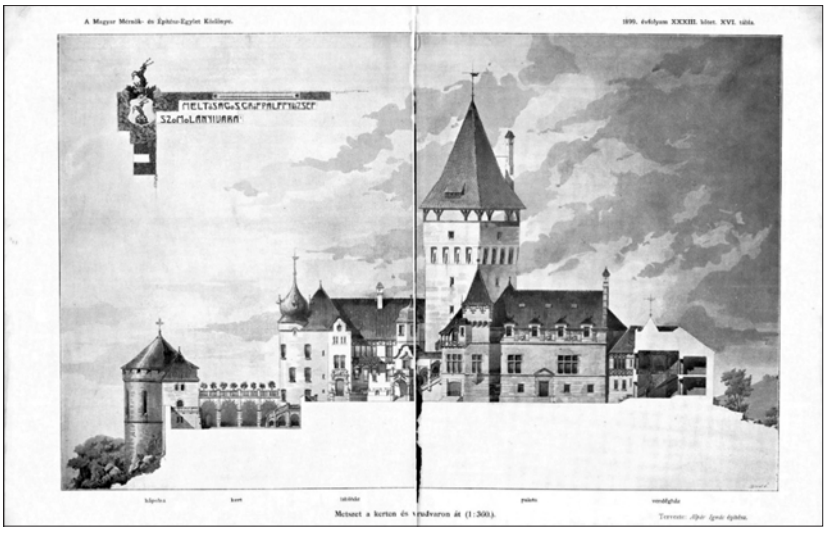

Obr. 6. Pohľad cez záhradu a hradný dvor. Dostupné na: https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/MagyarMernok_1899/?pg=533&layout=s

nutie zachrániť historicky významný hrad pred totálnym spustošením a úplne ho zreštaurovať, resp. znova postaviť. Mal v budúcnosti slúžiť ako jeho stály domov. Práce zveril architektovi Ignácovi Alpárovi, ktorý ho chce postaviť v bývalej forme a štýle, obkolesený vysokými hradbami.[12] S plánmi prestavby sa museli stretnúť redaktori periodika Magyarország, lebo celkom presne popísali dispozičné riešenie novej výstavby zámku. Podľa nich sa práce mali zahájiť počas jari roku 1900 a za jeden, až dva roky mala stáť v Uhorsku nová kultúrna pamiatka odetá v zaujímavom plášti.[13] Počas leta roku 1902 sa v dennej tlači objavila správa o výstavbe zámku Smolenice na ruinách stredovekého hradu. V novinách tento počin označili za „bielu vranu“. Upozorňovali na skutočnosť, že majitelia ruín nie sú schopní zaliať betónom aspoň vrchy múrov, aby ich ochránili pred vplyvom poveternostných podmienok a takto zabránili ich pokračujúcej deštrukcii. Práce na zámku Smolenice považovali za zriedkavý, svetlý zjav.[14]

Počas leta roku 1903 sa objavuje v tlači ďalšia zmienka o prácach na zámku Smolenice. Redakciu mesačníka Hazánk kontaktoval istý Dr. L.K. z Viedne. Písal, že pred 10 rokmi cestoval cez Smolenice a videl ruiny stredovekého hradu. Pred dvomi rokmi počas ďalšej cesty s radosťou skonštatoval, že tam prebiehajú reštauračné práce. Tohto roku však s ľútosťou zistil, že sa práce zastavili. Do redakcie píše s otázkou, či sa o tom niečo nevie. Novinári vyrazili do Smoleníc a zistili nasledovné: „...Gróf Jozef Pálffy hneď ako sa oženil s grófkou Wilczekovou, tak si spolu zaumienili, že na vrchu kopca, kde sa černejú ruiny stredovekého hradu, tak na ich mieste vystavajú zámok, resp. obnovia stojace staré hradné múry. Plány vyhotovil architekt Ignác Alpár. Sadrový model nového zámku je vystavený v kaštieli grófa Pálffyho v Smoleniciach. Stavba bola za-

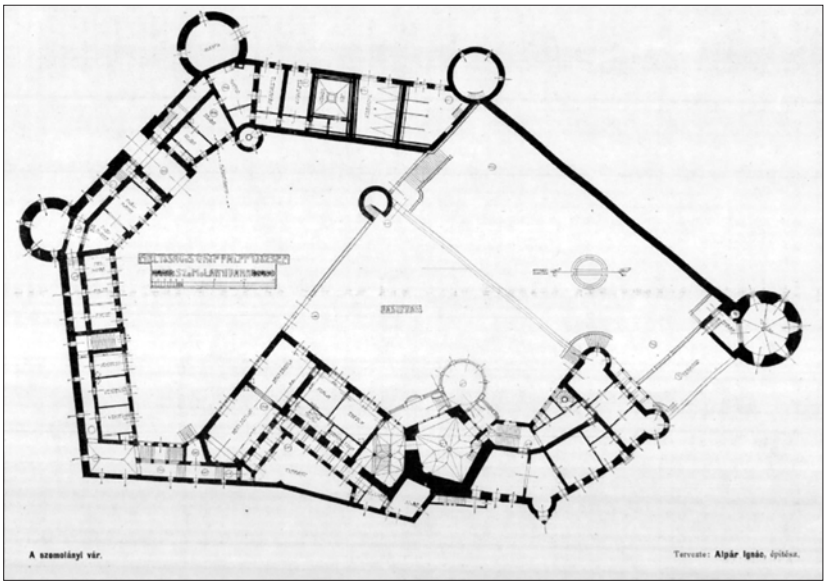

Obr. 7. Nový pôdorys hradu. Dostupné na: https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/MagyarMernok_1899/?pg=222&layout=s

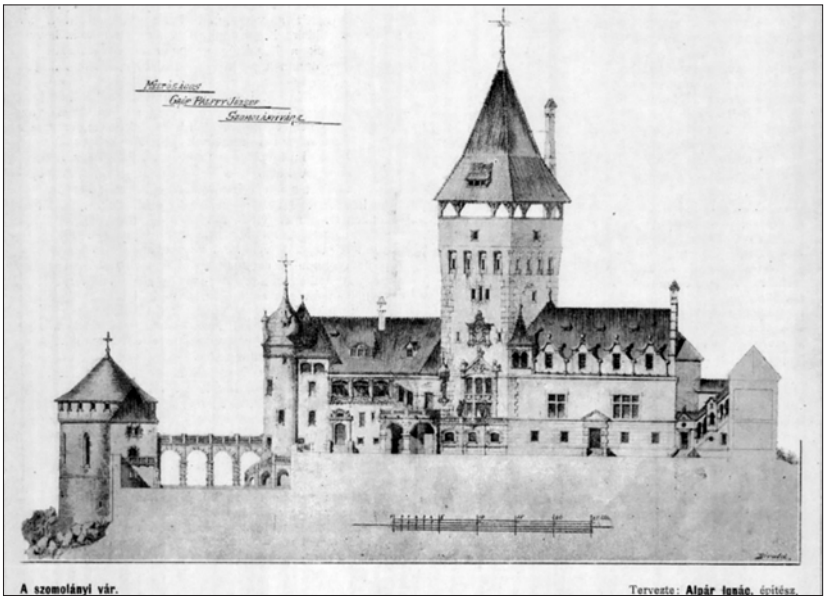

Obr. 8. Doprojektovaný krytý vjazd na žiadosť grófa Jozefa Pálffyho. Dostupné na: https://adtplus.arcanum.hu/en/view/BME_EpitoIpar_1899/?pg=277&layout=s

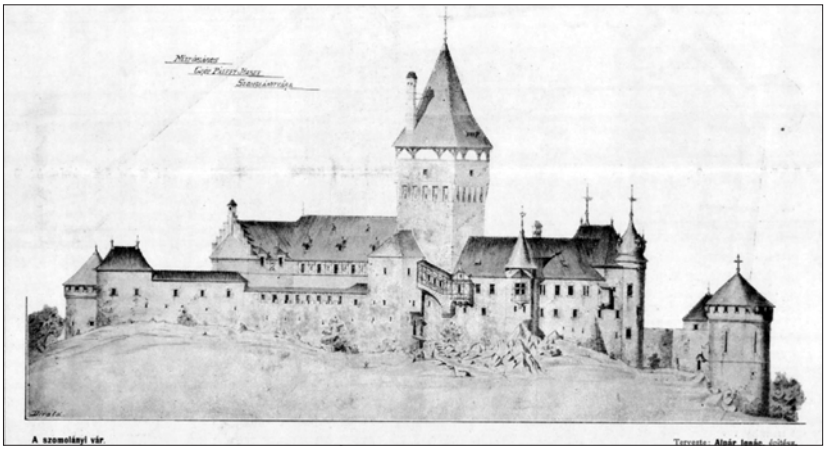

Obr. 9. Doprojektovaná visutá chodba spájajúca budovy zámku okolo veže, na základe žiadosti grófa Jozefa Pálffyho. Dostupné na: https://adtplus.arcanum.hu/en/view/BME_EpitoIpar_1899/?pg=278&layout=s

hájená v plnom nasadení a za pár rokov už stáli tri mohutné veže, väčšina vonkajšieho opevnenia, bola dokončená podzemná chodba a kaplnka s úzkymi gotickými oknami. Potom sa práce zastavili, lebo gróf Pálffy zakladal rôzne závody a dal vybudovať niekoľko sto kilometrov železníc medzi kopcami. Tieto jeho aktivity ho tak zamestnali, že najbližšie dva až tri roky im bude venovať všetky svoje sily a práce na zámku sa na ten čas zastavili. Mimochodom jeho štyri deti sú ešte malé a palác v novom zámku bude potrebný vtedy, keď mu synovia a dcéry vyrastú. Do zámku už vedie parádna nová cesta a celé jeho okolie premenil gróf Pálffy na park. Taktiež dal vybudovať vodovod."[15]

Práce na zámku ustali na dlhšie obdobie, nielen na dva až tri roky. Jozef Pálffy sa rozhodol pokračovať vo výstavbe až v roku 1909. S najväčšou pravdepodobnosťou sa už nedohodol s Ignácom Alpárom, ktorý v tom čase mal príliš veľa práce a zastával aj rôzne úradné funkcie. Pálffy preto oslovil ďalšieho významného budapeštianskeho staviteľa – architekta Istvána Möllera (9.4.1860 – 30.9.1934). Do Smoleníc na prehliadku zámockého areálu prišiel István Möller dňa 20.6.1909. Došlo k dohode a svoje prvotné predstavy o priebehu prác na zámku zaznamenáva dňa 26.11.1909. Dňa 31.1.1910 si István Möller robil rozpis prác a zaznačil tiež, že predák Pavol Reitter prišiel do Smoleníc v mesiaci jún. Práce vytýčil podľa priebehu rokov nasledovne: V roku 1910 – hlavné práce a základy. V roku 1911 – veža, obytné priestory, železobetón, palác vedľa obytných priestorov. V roku 1912 – vnútorné priestory veže, obytných miestností a výstavba paláca. V roku 1913 – vnútorná výstavba. V roku 1914 – vnútorné vybavenie vedľajších

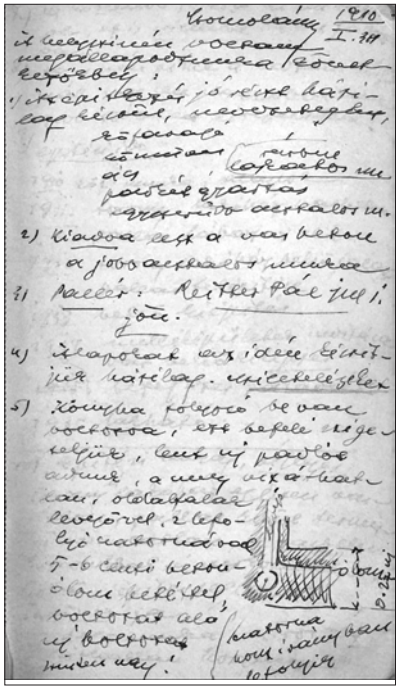

Obr. 10. Úvodná strana zápisníka Istvána Möllera. Zdroj: Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ Budapest – Tudományos irattár – ltsz. 306. Möller hagyaték.

Obr. 11. Nákresy hlavíc stĺpov zo zápisníka Isrvána Möllera. Zdroj: Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ Budapest – Tudományos irattár – ltsz. 306. Möller hagyaték.

miestnosti zámku. V roku 1915 – úplné ukončenie prác. Odovzdanie zámku, ktorý sa stáva obývateľným. Tieto na prvý pohľad chaotické myšlienky pochádzajú z druhej strany poznámkového zošita Istvána Möllera, ktorý sa zachoval do dnešných dní. Na 40tich stranách podrobne opisuje svoje práce na zámku Smolenice. Taktiež sú tam pokyny, ktoré vydal pre Pavla Reittera. K vykonaným návrhom či zmenám sú priložené nákresy.[16] (**obr.10**) Nie je možné v skratke rozviesť všetky práce, ktorých postupnosť István Möller zakreslil a zaznamenal do zápisníka. Zápisník – v podstate ide o dva samostatné exempláre, ktoré v archíve múzea figurujú pod jednou spisovou značkou – podrobia v budúcnosti skúmaniu naši odborníci. Bude sa vyžadovať dokonalá znalosť maďarského jazyka, lebo István Möller si na krasopis príliš nepotrpel. Napokon nemusel byť vo všetkom geniálny. Prvá svetová vojna urobila škrt cez jeho plány a práce na zámku sa definitívne zastavili.[17] Bola to veľká škoda, že sa napokon prevažná časť jeho predstáv nestihla zrealizovať. Grófovi Pálffymu Möller ponúkal na výber viac možností pri prestavbe, vo výzdobe interiéru napr. pri tvarosloví hlavíc stĺpov a pod.(**obr.11**) Plánoval tam zapracovať monogramy grófa Pálffyho a jeho manželky grófky Wilczekovej, vrátane rokov priebehu výstavby zámku 1911 až 1916.

V roku 1931 zámok Smolenice navštívil český učiteľ a amatérsky fotograf Bohumil Vavroušek. Svoje postrehy zhrnul do reportáže: „... Cesta k hradu vedie okolo cintorína a Kalvárie, po miernej serpentíne prídeme k hradu, ktorý je prístupný len od severu. Starobylé šľachtické sídlo je obohnané hradbami s niekoľkými baštami. V jednej z nich je hradná kaplnka s hrobkou rodiny Pálffy. Na nádvorí vidíme kamenárske dielne, plno rozrobenej práce, ale všade panuje mŕtve ticho. Majiteľ hradu, ktorý býval v jednoposchodovom kaštieli v dedine pod hradom, začal pred rokmi hrad veľkým nákladom reštaurovať a bola vykonaná len oprava vonkajšku. Vo vnútri len dve siene majú hotové krásne štukové stropy. Všade inde hľadia smutne na nás dôkladné betónové kostry, dekorované trúchlivým lešením.“[18](**obr.12**)

Obr. 12. Zámok Smolenice na fotografii Bohumila Vavrouška z roku 1931. Zdroj: Světozor, 1931, vnútorná časť č. 27 – 52. Dostupné na: http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/view/uuid:8b0016d0-6540-11e6-b819-005056825209?page=uuid:28f526b0-663a-11e6-aed5-5ef3fc9ae867&fulltext=smolenice

Na záver tohto stručného príspevku nám zostáva dúfať, že to neboli posledné archívne nálezy týkajúce sa prestavby ruín stredovekého hradu na zámok v Smoleniciach. Nájdené plány Ignáca Alpára a zápisníky Istvána Möllera umožnia vytvoriť pri ďalšom skúmaní presnejší obraz o priebehu prác na zámku Smolenice.

Poznámky

[1]Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ Budapest – Tudományos irattár, fond Műemlékek Országos Bizottsága (MOB – 1917) str. 26, XV. Gróf Pálffy – féle várkastély Szomolányban.

[2]Építő Ipar - Építő Művészet zo dňa 15.1.1925. Dostupné na: https://adtplus.arcanum.hu/en/view/BME_EpitoIpar_1925/?query=alp%C3%A1r%20ign%C3%A1c&pg=14&layout=s zo dňa 3.12.2020.

[3]Budapesti Hírlap zo dňa 2.10.1896. Dostupné na: https://adtplus.arcanum.hu/en/view/BudapestiHirlap_1896_10/?query=p%C3%A1lffy%20j%C3%B3zsef%20mill%C3%A9niumi&pg=25&layout=s zo dňa 3.12.2020.

[4]Alpár Ignác: Szomolány vára – A Magyar Mérnök- és Építész-Egylet Közlönye 33. évfolyam (1899) 6. szám. Sú tam aj ďalšie tri nákresy, ktoré sa na tomto mieste neuverejňujú. Dostupné na https://adtplus.arcanum.hu/en/view/MagyarMernok_1899/?query=szomol%C3%A1ny&pg=221&layout=s zo dňa 3.12.2020.

[5]JASTRABÍK, Štefan: *Smolenice.* Bratislava, vyd. Veda, 1975, str. 190.

[6]Alpár Ignác: Szomolány vára – A Magyar Mérnök- és Építész-Egylet Közlönye 33. évfolyam (1899) 6. szám. Dostupné na: https://adtplus.arcanum.hu/en/view/MagyarMernok_1899/?query=szomol%C3%A1ny&pg=223&layout=s zo dňa 3.12.2020.

[7]Alpár Ignác: Szomolány vára – A Magyar Mérnök- és Építész-Egylet Közlönye 33. évfolyam (1899) 6. szám. Dostupné na: https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/MagyarMernok_1899/?pg=530&layout=s zo dňa 3.12.2020.

[8]Alpár Ignác: Szomolány vára – A Magyar Mérnök- és Építész-Egylet Közlönye 33. évfolyam (1899) 6. szám. Dostupné na: https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/MagyarMernok_1899/?pg=222&layout=s zo dňa 3.12.2020.

[9]Alpár Ignácz: A Szomolányi vár – Építő Ipar - Építő Művészet - 1899 (23. évfolyam, 1/1148-52/1199. szám). Dostupné na: ht-

tps://adtplus.arcanum.hu/en/view/BME_Epitolpar_1899/?pg=276&layout=s zo dňa 3.12.2020.

[10]HUPKO, Daniel – JANÁČKOVÁ, Ivana: Na margo Alpárovho projektu výstavby Smolenického zámku. In: *Monument revue 1,* 2013, str. 14. Dostupné na: https://www.pamiatky.sk/Content/Data/File/ARCHIV/Monument-1-2013.pdf zo dňa 3.12.2020.

[11]Építő Ipar - Építő Művészet Építő Ipar, 1899 (23. évfolyam, 1/1148-52/1199. szám). Dostupné na: https://adtplus.arcanum.hu/en/view/BME_Epitolpar_1899/?query=p%C3%A1lffy&pg=95&layout=s

[12]Alkotmány – 1899. szeptember (4. évfolyam, 210-235. szám)1899-09-17 / 224. szám. Dostupné na: https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/Alkotmany_1899_09/?query=szomol%C3%A1nyi&pg=182&layout=s zo dňa 3.12.2020.

[13]Magyarország zo dňa 17.9.1899. Dostupné na: https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/Magyarorszag_1899_09/?query=szomol%C3%A1nyi%20kast%C3%A9ly&pg=273&layout=s zo dňa 3.12.2020.

[14]Budapesti Hírlap zo dňa 23.8.1902. Dostupné na: https://adtplus.arcanum.hu/en/view/BudapestiHirlap_1902_08/?query=szomol%C3%A1ny&pg=403&layout=s zo dňa 3.12.2020.

[15]Hazánk zo dňa 2.8.1903. Ide o voľný preklad autora. Pôvodný text je dostupný na: https://adtplus.arcanum.hu/en/view/Hazank_1903_08/?query=szomol%C3%A1ny&pg=35&layout=s zo dňa 3.12.2020.

[16]Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ Budapest – Tudományos irattár – ltsz. 306. Möller hagyaték.

[17]A Magyar Mérnök – és Építész-Egylet Közlönye 68. évfolyam (1934) 43 – 44. szám – Csányi Károly: Möller István (1860-1934). Dostupné na: https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/MagyarMernok_1934/?query=p%C3%A1lffy%20m%C3%B6ller&pg=256&layout=s zo dňa 3.12.2020.

[18]Světozor, dátum vydania 1931, vnútorná časť č. 27 – 52. Ide o voľný preklad autora, v plnom znení dostupné na: http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/view/uuid:8b0016d0-6540-11e6-b819005056825209?page=uuid:28f526b0-663a-11e6-aed5-5ef3fc9ae867&fulltext=smolenice zo dňa 3.12.2020.

Ignác Alpár und István Möller, Projekt takten des Schlosses Smolenitz (Smolenice)

Der Architekt Ignác Alpár (urspr. Ignatz Schöckl, ab 1880 magyarisiert) erhielt von Josef Graf Pálffy den Auftrag, ein neues Schloss an Stelle der alten Burg Smolenitz zu erbauen, das als Pálffys Familiensitz dienen sollte. Alpárs erster Schritt war, Zeichnungen der Ruinen der mittelalterlichen Burg aus allen Himmelsrichtungen anzufertigen. Er trug sämtliche ursprünglichen Mauern ein, die nach der Beseitigung des Schutts vom Burggelände zum Vorschein kamen. Alpár erstellte dabei bereits den neuen Grundriss der Burg, der die Änderungen gegenüber dem ursprünglichen Plan umfasste. Darin war auch die beabsichtigte Verbreiterung der Burggebäude auf der Westseite, Änderungen am Hauptturm, an der Pforte und an weiteren Stellen eingezeichnet.

Während des Sommers 1902 erschien in der Tagespresse eine Nachricht über den Ausbau des Schlosses Smolenitz (Smolenice) auf den Ruinen der mittelalterlichen Burg. Später verlangsamten sich die Arbeiten für längere Zeit und wurden eingestellt. Josef Graf Pálffy entschied sich erst 1909, mit dem Ausbau wieder fortzufahren. Vermutlich kam es zu keiner Einigung mit Ignác Alpár mehr, so dass er einen weiteren bedeutenden Budapester Baumeister ansprach, den Architekten István Möller. Sein Notizbuch mit Aufstellung der Arbeiten ist erhalten, wobei den Entwürfen oder Änderungen Zeichnungen beigefügt sind. Der Erste Weltkrieg durchkreuzte seine Pläne und die Arbeiten auf dem Schloss kamen endgültig zum Erliegen. Bedauerlicherweise war es am Ende nicht möglich, den überwiegenden Teil der Vorstellungen Möllers zu verwirklichen, der dem Grafen Pálffy mehrere Optionen für den Umbau angeboten hatte, einschließlich der Ausschmückung des Innenbereichs, etwa mit Gestaltung von Säulenkapitellen und Ähnlichem. Er hatte vor, dort die Monogramme des Grafen Pálffy und dessen Gemahlin, der Gräfin Wilczek, zusammen mit den Jahreszahlen des Umbaus 1911 bis 1916 einzufügen.

Im Jahre 1931 stellte der tschechische Lehrer Bohumil Vavrouška fest, dass vor Jahren begonnen worden sei, die Burg zu restaurieren, doch durchgeführt worden sei lediglich eine Instandsetzung des Äußeren. Im Innenbereich seien lediglich zwei Gemächer renoviert worden, die fertiggestellte Stuckdecken besitzen. Überall sonst seien noch Betonkonstruktionen und Gerüste zu sehen.

Abbildungen

Abb. 1. Burgruinen – Westansicht. Online-Quelle: https://adtplus.arcanum.hu/en/view/MagyarMernok_1899/?query=szomol%C3%A1ny&pg=221&layout=s

Abb. 2. Grundriss der Burg nach Schuttabtragung. Online-Quelle: https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/MagyarMernok_1899/?pg=530&layout=s

Abb. 3. Nordostansicht. Online-Quelle: https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/MagyarMernok_1899/?pg=530&layout=s

Abb. 4. Ostansicht. Online-Quelle: https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/MagyarMernok_1899/?pg=531&layout=s

Abb. 5. Südwestansicht. Online-Quelle: https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/MagyarMernok_1899/?pg=532&layout=s

Abb. 6. Ansicht durch den Garten und den Burghof. Online-Quelle: https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/MagyarMernok_1899/?pg=533&layout=s

Abb. 7. Der neue Burggrundriss. Online-Quelle: https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/MagyarMernok_1899/?pg=222&layout=s

Abb. 8. Die auf Verlangen des Grafen Josef Pálffy nachträglich projektierte gedeckte Einfahrt. Online-Quelle: https://adtplus.arcanum.hu/en/view/BME_Epitolpar_1899/?pg=277&layout=s

Abb. 9. Der auf Verlangen des Grafen Josef Pálffy nachträglich projektierte hängende Wehrgang als Verbindung der Schlossbauten um den Turm herum. Online-Quelle: https://adtplus.arcanum.hu/en/view/BME_Epitolpar_1899/?pg=278&layout=s

Abb. 10. Erste Seite des Notizheftes von István Möller. Quelle: Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ Budapest – Tudományos irattár – ltsz. 306. Möller hagyaték.

Abb. 11. Skizzen der Säulenkapitelle aus dem Notizheft von István Möller. Quelle: Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ Budapest – Tudományos irattár – ltsz. 306. Möller hagyaték.

Abb. 12. Das Schloss Smolenitz auf einem Foto von Bohumil Vavroušek aus dem Jahre 1931. Quelle: Světozor [Praha] 31 (1930-1931), Innenteil Nr. 27 – 52, S. 835. Quelle: http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/view/uuid:8b0016d0-6540-11e6-b819-005056825209?page=uuid:28f526b0-663a-11e6-aed5-5ef3fc9ae867&fulltext=smolenice

Vydanie zborníka finančne zabezpečil Pamiatkový úrad SR Bratislava

Recenzenti: doc. Mgr. Miloš Marek, PhD.
doc. PhDr. Zuzana Lopatková, PhD.

Zostavila: Ing.arch.Jaroslava Žuffová, CSc.
Preklad: Peter M. Zigman
Vydal: Krajský pamiatkový úrad Trnava pod záštitou Pamiatkového úradu SR Bratislava
Rok vydania: 2021
Neprešlo jazykovou a štylistickou úpravou
Všetky čísla zborníkov sa nachádzajú aj na stránke Mesta Trnava:
http://www.trnava.sk/sk/clanok/zborniky-zo-seminarov-pamiatky-trnavy-a-trnavskeho-kraja

Tlač: Rotap Trnava
Náklad: 300 ks
ISBN: 978 – 80 – 972798 – 4 – 4

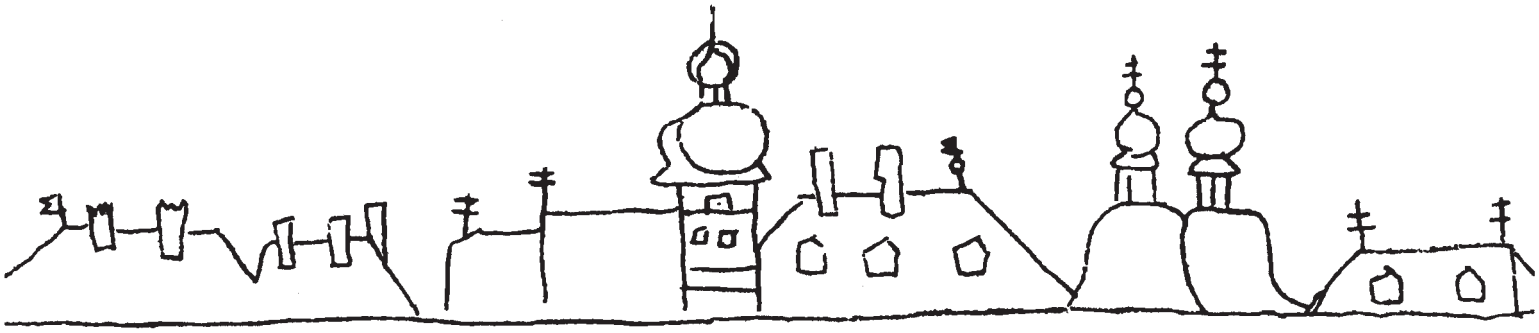

9 788097 279844

ISBN 978 – 80 – 972798 – 4 – 4